

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

Тұңғыш Президент күніне, Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ 80 жылдығына және
"Рухани жаңғыру" бағдарламасын жүзеге асыруға арналған
**«ҚАЗАҚСТАН ЖАҢАНДЫҚ ӘЛЕМДЕ: САЯСИ, ӘЛЕУМЕТТІК-
ЭКОНОМИКАЛЫҚ, ЭТНИКАЛЫҚ, КОНФЕССИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ»**
атты онлайн – пікірталастың материалдар жинағы
18 қараша 2021 ж.

Алматы, 2021

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

**АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ ӘЛЕМ
ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И МИРОВЫХ
ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА
KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF INTERNATIONAL RELATIONS
AND WORLD LANGUAGES**

**Тұңғыш Президент күніне, Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына,
Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӨТУ 80 жылдығына және “Рухани жаңғыру”
бағдарламасын жүзеге асыруға арналған «Қазақстан жаһандық әлемде: саяси,
әлеуметтік-экономикалық, этникалық, конфессиялық факторлары» атты онлайн –
пікірталастың материалдар жинағы
18 қараша 2021 ж.**

**Сборник материалов онлайн- дискуссии «Казakhstan в глобальном мире:политические,
социально-экономические,этнические, конфессиональные факторы»,посвящённой Дню
Первого Президента, 30-летию Независимости РК, 80-летию КазУМО и МЯ имени
Абылай хана и реализации программы «Рухани жангыру».
18 ноября 2021 года**

**A collection of materials on the online discussion «Kazakhstan in the global world: political,
socio-economic, ethnic, confessional factors», dedicated to the Day of the First President,
the 30th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, the 80th anniversary
of Kazakh Ablaikhan university of IR and WL and the implementation of the “Rukhani
Zhangyru” program.**

November 18, 2021

Almaty - 2021

УДК 327 (574)
ББК 66.4 (5Каз)
С23

*Рекомендовано к изданию Ученым Советом
Казахского университета международных отношений и
мировых языков имени Абылай хана
(Протокол № 4 от 26.11.2021)*

Главный редактор

Кунанбаева С.С.

*Ректор КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор*

Ответственные редакторы

Успанова У.М.

*Проректор по научной и инновационной деятельности
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, д.э.н., профессор*

Сережкина Т.В.

*Проректор по воспитательной и социальной работе
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, к.филос.н., доцент*

Шайморданова З.Д.

д.и.н., профессор, зав. кафедрой СИКиМД КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Члены редакционной коллегии

Садвокасова З. Т. - д.и.н., профессор, главный научный сотрудник
Института истории и этнологии имени Ч.Валиханова

Шалекенов М. У. - д.и.н., профессор КазНУ имени Аль-Фараби

Курнебаева Г.К. - PhD доктор, декан факультета ФМО

Чатыбекова К.К. - д.и.н., профессор, КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Карабаева З.М. - к.и.н., доцент, КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Шотанова Г.А. - к.и.н., ассоц.проф., КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Малик Ғ.А. - магистр, преподаватель КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Сборник материалов он-лайн-дискуссии «Казахстан в глобальном мире: политические, социально-экономические, этнические, конфессиональные факторы», посвящённой Дню Первого Президента, 30-летию Независимости РК, Ассамблее народа Казахстана, 80-летию КазУМОиМЯ имени Абылай хана, реализации программы «Рухани жангыру»: (18 ноября 2021г.) – Алматы: КазУМОиМЯ им.Абылай хана. Издательство «Полилингва». – 2021.-72 стр.

ISBN 978-601-270-538-6

Издание рассчитано на преподавателей, магистрантов и студентов вузов. Все материалы опубликованы в предложенном авторами варианте.

УДК 327 (574)

ББК 66.4 (5Каз)

© Издательство «Полилингва» при КазУМОиМЯ имени Абылай хана, 2021

ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО

**Кунанбаева С.С., Ректор КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор**

Уважаемые участники и гости конференции!

Проводимое мероприятие посвящено юбилейным и значимым датам и событиям: 30-летию независимости Республики Казахстан, Дню первого Президента, 80-летию КазУМОиМЯ имени Абылай хана, реализации программы «Рухани жаңғыру». Среди докладов важное место занимают доклады, рассматривающие жизнь и деятельность основателя независимого государства Назарбаева Н.А.

Направления дискуссии представляют особую актуальность в наше сложное и интересное время. Казахстан прошел в истории большой и достойный путь. Казахская государственность на различных исторических этапах принимала разнообразные формы. Однако полноценная государственность современного типа, соответствующая национальным интересам XXI века, была построена после обретения государственной независимости.

Историческое значение 30-летия независимости Республики Казахстан состоит в том, что Казахстан во главе с первым Президентом, подлинным основателем современного государства, прошел путь от провозглашения независимости к реальному государственному суверенитету, стал признанным, авторитетным участником мирового сообщества.

Абылай хан, чье имя носит наш университет, мечтал сохранить суверенное государство казахов.

С каждым годом интерес к проводимому мероприятию со стороны нашей студенческой молодежи возрастает. И это связано с реформами, происходящими в нашей республике, со стратегическим курсом концепции развития образования на инновационное обновление отечественного образования и подготовку профессиональных кадров, квалификационно отвечающим общемировым стандартам.

В университете научная деятельность занимает особое место, является важной составляющей профессиональной подготовки современного специалиста и неразрывно связана с образовательным процессом.

Дискуссия – это своеобразная площадка, призванная обеспечить возможность обмена мнениями. Заслуживает одобрения сам замысел мероприятия. Формат мероприятия позволил объединить студентов из вузов Алматы и Нур-Султана. Интерес к дискуссии демонстрирует важность и востребованность данного мероприятия.

В год знаменательных событий желаю всем участникам творческого обмена мнениями, интересных научных выводов, новых достижений.

Секция 1
**КАЗАСТАН В НОВОЙ ГЛОБАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ:
РОСТ, РЕФОРМЫ, РАЗВИТИЕ
(К 30-ЛЕТИЮ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН)**

ӘОЖ:796.063.4

ТӘУЕЛСІЗДІК-ЕЛ ТҰҒЫРЫ

Ермек Е.А. Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және
Әлем Тілдері Университеті Алматы, Қазақстан
Халықаралық қатынастар факультеті, Ікурс, ermekeldana@mail.ru
Ғылыми жетекші: **Қарабаева З. М.**, т.ғ.к., доцент

Андатпа: Мақалада Қазақстан Республикасының тәуелсіз ел ретіндегі даму үрдісі қарастырылды. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың мемлекеттілігімізді сақтау мен нығайтудағы рөліне ерекше көңіл бөлінген. Тарих тұрғысынан алғанда қысқа мерзімді қамтыған еліміз егеменді даму жолындағы ең маңызды қадамдарды жасап, айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді. Тәуелсіздік - халықтар үшін қиындығы мен қуанышы, дағдарысы мен дамуы алмасқан тұтас дәуір деуге болады. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан халқы ынтымақтасып, жалпыұлттық, ұлтаралық бірлікті нығайтуға, рухани-мәдени жаңғыруға қол жеткізді. Тақырыптың жалпылама қорытындысы ретінде Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаевтың ағымдағы жылдың қыркүйек айындағы Қазақстан халқына Жолдауында атап өтілген ойымен қорытындыланған: «Біз үшін ең маңыздысы – әр азаматтың Тәуелсіздік игілігін сезіне алуы. Оның басты көрінісі – елдегі бейбіт өмір, қоғамдағы тұрақтылық пен тыныштық. Сондай-ақ, халықтың тұрмыс сапасының жақсаруы және жастардың болашаққа нық сеніммен қарауы».

Тірек сөздер: тәуелсіздік, Тәуелсіз Қазақстан, Қазақстан Халқы Ассамблеясы, демократия, конституция, БҰҰ, ЕҚЫҰ, ЮНЕСКО, ТМД, инвестиция.

«Биыл қастерлі Тәуелсіздігімізге 30 жыл толады. Бұл –қайта жаңғырған қазақ мемлекеттігінің, ата-бабаларымыз аңсаған азаттықтың тұғыры нығая түскенін әйгілейтін маңызды белес. Тарих тұрғысынан алғанда, отыз жыл – көзді ашып жұмғандай қас-қағым сәт. Дегенмен, бұл көптеген халықтар үшін қиындығы мен қуанышы, дағдарысы мен дамуы алмасқан тұтас дәуір деуге болады. Біз де осындай жолдан өтіп келеміз», -деп мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Тәуелсіздіктің 30 жылдығына арналған «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында ой қозғаған.

Әрине, тәуелсіздік ұғымы еліміздің әрбір тұрғынын толғандырмай қоймайды. Себебі бұл сан ғасырлар бойы ұрпақтар жалғасында көрініс тапқан қасиетті ұғымдар мен нанымдардың айқын дәлелі.

Ұлы Дала. Бұл Қасиетті жердің көтерген ұлы жүгі қаншама ауыр болды дерсің...Маған дейінгі адамзаттың тағдырын шамасы келсе, айғайлап, жанұшыра айтқысы да келетін шығар... Бірақ қауқарсыз. Бірақ адамзаттың адамзат болып қалыптасқалы бергі болмысының тарихы жер бетіндегі әжім іспеттес айқыш - ұйқыш, тілім - тілім сызаттарынан байқарсың. Маған жеткенге дейінгі ата – бабам өткен сара жол қалай болды. Осы жер бетіндегі жолдар бізге нені меңзеді, аяғы бізді қай жаққа бастады, қалай болатыны тағы беймәлім...

Біздің ата - бабаларымыз ру - ру, тайпа-тайпа болып ғұмыр кешкен соқтықпалы сан ғасырлар бойы, біресе жаңағы қиядан қиялап келіп қосылып, кіре жолды кеңіткен соқпақтай өзара бас біріктіріп, ұлы бірлестіктер құрап, күшейіп, біресе, үлкен жолдан жырыла бөлініп, жөніне кеткен сүрлеудей бір-бірінен ірге ашып, ыдырап, іштей әлсіреп жатпады ма. Бабаларымыз ғасырлар бойы мынау ұлан-ғайыр кең байтақ даласында өз бетінше еркін өмір сүре алмай, мезгіл-мезгіл біреулерге тәуелді болып, неге соларға қарап, жалтақтаумен күн кешті. Тарих сахнасына шыққан сақтар да, хунналар, қыпшақтар да, түріктер де, түргештер де, қарлұқтар

да, өзбектер де, қазақтар да бәрі – аяғында ыдырап, жойдырып жіберу саясатын пайдаланып, сыртқы күштің әсерінен жеңіліс тауып отырған. Бірақ бір сәт осы биікке көтерілуіміз бар болғаны сол ерсі тірліктің жалғасы ғана екенін, ата-бабаларымыздың ғасырларды баспалдақ қылып, жығылып-тұрып азаппен жеткен өз сапарыңыздың басталғанын және олардың осы ұзақ жолда көрген, түйген өмір тәжірбиесіне табан тіреп, шыңға шыққаныңызды ойға салып көріңізші.....

Құдай басымызға қайта бақ сыйлап, бабамның ғасырлар бойғы дұға еткен асқақ арманына біз бүгін қол жеткіздік. Тәуелсіз мемлекет болып өмір сүрудегі Ұлы арман орындалды. Керей, Жәнібек, Абылай, Кенесары бабаларымыздың сара жолын болашағымызға шамшырақ етіп, патшамызды сайлап, көк туымызды көтерген уақытқа да жеттік. Іштей, шүкірімізді арттырып, осы ұрпағының болашағы үшін қылышын қанға сермеген бабаларымыздың төккен тері зая болмады да... Ұлан ғайыр жеріміз бар, осы ұлан ғайыр баққытты әспеттеп, жеті қат жер мен өлшеусіз аспанның арасындағыларды әспеттей алатын қасиетті тіліміз бар, бабамды туралықтан адастырмай, соңында надандықтан аластап, жақсылыққа бағыттаған діні бар, ділі бар.

Түркілер. Қазақ халқы хақтың назарынан таймаған қасиетті халық. Сондықтан да қанша бұл халықтың рухын өшіріп, қанша жоқ қылуға тырысса да, өміршендігін жоғалтпайды. Бұл да бұл халықтың Хақтың назарындағы тура, дана, дар халық екеніне еш күмән тудырмайды. Оған дәлел сонша қиын-қыстау мен, шайқастардан кейін бас көтеріп, Тәуелсіздікке қол жеткізуіміз...

Бүгінде, Тәуелсіздікке қол жеткізіп, Көкбайрағымыз биіктен желбіреді. Бабаларымыздың жолын жалғап, тақ мұрагері етіп, Елбасымызды сайладық. Атына заты сай етіп, Нұрсұлтандай ел тұтқасын ұстайтын мықты азаматымызды елбасшысы еттік. Сол жылдардан бері 30 жыл да зырылдап, өте шықты. Бұл бақыт бізге баянды болуы үшін енді бізге рухани жаңғыру мен Мәңгілік елдің тұғырнамасы жасалынды. Өйткені бұл бақытты бір ұрпағымыз тарихына зер салмағандықтан оңай келген, СССР дің ыдырауынан оп-оңай олжалаған дүние демесі бар ма..

Қасиетті бабаларымыздың, соңы 1986 жылы алаңда қаны төгілген жастарымыздың қасиетті қаны сіңген ұлы жеңістердің нәтижесі екенін бірі білсе, бірі білмейтін ұрпақ тағы пайда болып келеді... Қазақ елін, ұлтын Тарих беттерінен қанша өшіргісі келетін сыртқы күштер әлі де аз емес, алайда бұл бақытты сақтап қалу үшін оның қадір қасиетін түсінуші сол халықтың өзі болуы керек. Сол жолда біз не атқардық, халық өзі өз тұтастығы, бірлігі, татулығы үшін, елдігін сақтап қалуы үшін нені құрбан етуде. Бүгінгі жарқын күнде не жасай алды... Өмір бойы атттың қомында, қолында найза, ойланарға уақыт жоқ, бір минут кілт етсе, елін шауып, бір минут сарп етсе, қарындастан айырылып жатқан бабаларымыз неге қайта-қайта қателіктерге жол берді екен деп кінә артсақ, бүгінде, жарқын күнде мына біз не атқарып жатырмыз. Осы тәуелсіздікті сақтап қалу жолында. Технологиямыз дамып, судың да, астың да, тұрмыстың да азабын тартпай бәрін бір нүктемен атқарып отырған заианда біз неге қол жеткіздік... Бабалар аманатына біз қиянат жасап қоймасымызға кім кепіл. Ағайын, ел арасына іріткі салуды сонау ата - бабалар тарихынан байқап отырмыз. Сол сырттан салынған іріткі салдарынан бір емес бірнеше мемлекеттік ыдырап, елдігінен айырылып отырған. Осы жолда Халықтың, Ел тұтқасын ұстаған патшамыздың мақсаты бір болуы керек. Ол үшін бізге тілді де, дінді де, ділді де, дәстүрімізді де дамытудың еш қажеті жоқ. Өйткені, Тіліміз – Абайдың тілі, дініміз – Мұхамедтің пайғамбардың сүннеті, сара жолы, дәстүріміз сүннетке сай құрылған ең әдемі дәстүр үлгісі. «Құдайдан қорықпағаннан қорық», «Шешесіне қарап, қызын ал», «Жеті атасын білмеген жетесіз», «Үлкенге – құрмет, кішіге ізет», - деп өмір сүрген қазақтың философиясына адам сүйсінбес не қосарсың...

Қазіргі таңда еліміздің, жеріміздің ауқымы да, халқы да, халық саны да, ұлты да, ұлысы да кеңейіп, мамыражай өмір сүріп жатқан жайымыз бар. Алайда, бұл да біздің елдігіміз

бүтін, жанымыз тыныш болуына мүмкіндік берер емес. Тыныштығымызды да бұзғысы келетіндердің ниеті айқын, белгілі... Оны тілге, дінге, бірлігімізге берген соққылардан байқап келеміз. Дәстүрімізді де аяқ асты етіп, өзімізге өзімізді қарсы айдап салар топтар пайда болды, әкесіне қол көтеріп, Астына аяқ көтерер тамырсыз ұрпақты тәрбиелеуде жан салмай жатқан топтар жоқ емес. Ұлттың болашағын балталау үшін ұрпағының санасын улайтын, еліне қарсы қойып, татулығын бұзатын жандайшаптар аз емес. Олар сырттан емес, бүгінде өз ішімізден көрініс беріп жатыр. Қазақты қазаққа айдап салар уақыттың оңтайлығын күтіп отырғандар да бар. «Адамды сүй, Алланың хикметін сез», деген қағиданы ұстанбасақ, мына мамыражай бақытымызды тағы басқалар кісендеп, басқаның бодауына қайта ілініп қалмасымызға кім кепіл. Бұл жағдайлар бабалар тарихында әрқашан қайталанып отырған, ол бізге сабақ, сол қамыттың басын қайта қайыrmас үшін...Бүгінгі Елбасымыз бен Президентіміз Қасымжомарт Тоқаевтің сарабал саясаты ел мүддесіне жұмыс жасауда.

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін дербес мемлекет ретінде халықаралық аренаға шықты. 1992 жылы 2 наурызда БҰҰ-на кірді. Сонымен қатар Халықаралық валюта қорына, Халықаралық реконструкция және даму банкісіне, Дүниежүзілік банктің, Халықаралық даму ассоциациясының, Инвестицияға кепілдік беретін көп-жақты агенттіктің, Инвестициялық таластарды шешу жөніндегі халықаралық орталықтың, дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мүшесі болды.Осыдан жиырма жыл бұрын Қазақстанның мемлекетік тәуелсіздігі туралы заң қабылданғаннан кейін ғана халқымыз өз мемлекеттігін, шынайы тарихы мен мәдениетін қайта түлетуге жігерлене құлшыныспен кірісті, елдің ішкі және сыртқы саясатын, өзіміз бұрын өмір сүрген қоғамнан түбірінен өзгеше жаңа, демократиялық қоғам құру принциптерін дербес айқындады. Әрине, ең алдымен бұрынғы жүйенің құлауының зардаптарын, әлеуметтік-экономикалық күйреу мен дағдарысты бастан кешірдік. Соған қарамастан Қазақ мемлекеті өркендеуде өз жолын таба біліп, өркениетке өз үлесін қоса бастады. Бүгінгі күнде Қазақстан Республикасының Парламент Сенатының депутаты, сол уақыттарда тәуелсіз мемлекетіміздің тұңғыш үкіметінің мүшесі, Премьер-Министрдің орынбасары қызметтерін абыроймен атқарып, халқымыздың сеніміне кірген қоғам қайраткері Қуаныш Сұлтанов өзінің 2005 жарық көрген «Серпінді кезең» атты еңбегінде еліміздің даму қарқынына былайша баға береді: «Қуатты саяси, экономикалық, әлеуметтік және демократиялық қайта құрулар көп ғасырлық тарихымыздың қойнауында өткен заманның ешбір кезеңінде болмаған мүлде жаңа үрдіс, тың құбылыс жағдайында дамып келеді. Біз саяси тұрақтылықты сақтап қана қоймай, сонымен бірге оны нығайта түсуге және өзіміздің қазақстандық ұлтаралық келісім үлгісін жасауға қол жеткіздік. Тоталитарлық жүйенің құлдырауымен бірге КСРО-ның ұлттық саясатының тым идеологияландырылып жіберілген, түбірімен қате ұлттық стратегиясын 1986 жылғы Алматыдағы Желтоқсан көтерілісі аяусыз әшкерлеп берген болатын. Сондықтан аяғынан енді ғана тұрған Қазақстан мемлекеті үшін мүлдем жаңа ішкі саясат жүргізуі тиіс еді. Осы тұрғыдан келгенде Қазақстан ұлтаралық және конфессияаралық қоғам құрудың тиімді жолын қалыптастырды. Біздің Республика этносаралық жанжалдарды қазір де, болашақта да болдырмауға болатынын бүкіл әлемге сенімді түрде дәлелдеді. Ұлтаралық түсіністіктің қазақстандық моделі қалыптасып, нәтижелі жұмыс жасап келеді. Әрі оған басқа мемлекеттер де қызығушылықтарын білдіріп отыр. Бұл бір экономикалық формациядан басқа, үлкен экономикалық қиындықтар мен әлеуметтік проблемаларға өтудің кезіндегі кедергілерге қарамастан адамдар арасындағы бір-біріне деген сенімнің болғандығының жарқын көрінісі болып табылады». Тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап Республиканың саяси басшылығы өз азаматтарының құқықтарының сақталуын қамтамасыз етуге айрықша назар аударды. Кеше ғана 30-тамызда қабылданғанына 16 жыл болған еліміздің Конституциясында адамды тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, нәсіліне, діни көзқарасына байланысты ешқандай кемсітуге болмайтындағы анық айтылған.Елімізде Президент қызметінің енгізілуі

қоғамдық-саяси өмірде терең саяси реформалар жүргізуге мүмкіндік берді. Қазақстанда бір партиялық жүйенің орнына көппартиялық жүйе қалыптаса бастады. 1996 жылдың 30-қаңтарынан бастап екі палаталы парламент жұмыс жасап келеді. Бұқаралық ақпарат құралдарына еркіндік берілді. Тауар тапшылығы жоғалып, өнім сапасы жақсарды. Қазақстан Республикасының азаматтары экономикалық еркіндіктің арқасында меншік иелеріне айналды. 1993 жылы 15-қарашада Ұлттық валюта-теңге айналымға шықты. Осы күнде теңгеміз тұрақты, сенімді қаржы бірлігі болды. Жаңа Тәуелсіз Қазақстан Республикасы халықтың жаңа тиімді тұрмысын қалыптастыру жолындағы күрделі экономикалық реформаларды өте сәтті жүзеге асыра алды. Мұндай орасан зор өзгеріс оңайшылықпен келген жоқ еді. Жетпіс жылдан астам қалыптасқан сананы, дүниетанымды өзгерту міндеті де оңайға соқпады. Меншікке қатысты көзқарастың өзгеруіне өмірдің өзі түрткі болғандықтан, жаппай жекешелендіру экономикалық қайта құру жолындағы алғашқы батыл қадам болды. Сыртқы сауданы одан әрі ырықтандыруға және елді дүниежүзілік шаруашылық жүйесіне енгізуге бағытталған сыртқы экономикалық қызмет реформасы табысты жүргізілді. Банк жүйесі батыл түрде реформаланды, халықтың банкке деген сенімі арты және жеке тұлғалардың банк жүйесіндегі салымдары тұрақты түрде өсті. Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев еліміздің Қарулы Күштерін құрды. БҰҰ-ның шешімімен тарихқа «Бейбітшілік миссиясы» ретінде енген, Семей ядролық полигонын жабу секілді ғаламдық маңызға ие шараларға қол жеткізді. Еліміздегі аса өзекті әрі кезек күттірмес басты мәселеміздің бір болып саналатын - тіл саясатын тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап біз парасатты байыптылық танытып жүргізіп келе жатырмыз. Дегенмен, Қазақстан халқы мынаны түсінулері керек: қазақ тілі осы мемлекеттің негізгі қолданыс тілі. Бұл тіл осы мемлекеттен басқа ешбір елде дами алмайды, бұл тілдің басқа Отаны жоқ. Мемлекеттік саясатта бұл тілге алдағы уақытта да басымдылық беріледі. Қазақстанды өз Отаным деп есептейтін әрбір азамат бұл тілді білуге міндетті. Тіпті қазақстандық патриотизм бізді осыған жетелеуі қажет. Қазақстан Республикасындағы ұлт саясатының бағдарламасы саяси тұрақтылықтың кепілі болып қала бермек. 2030 жылға дейінгі даму стратегиясындағы ұзақ мерзімді жеті басым бағыттың ішінде ұлттық қауіпсіздіктен кейінгі екінші орында көрсетілген. Барлық қазақстандықтардың теңдігін қамтамасыз ету үшін әділеттік принцип пен ұлтаралық татулық санасын қалыптастыру маңызды. Ол үшін Қазақстанда бірінші қазақ халқының түпкілікті ұлттық мүдделері дұрыс шешілгенде ғана өзге ұлттар мен этностық топтардың дамуына жол салынады. Әр бір азамат Қазақстан - менің Отаным, менің елім деген ұранның маңайына топтасуы керек. Тәуелсіз даму кезеңінде ұлтаралық келісімді сақтау мен нығайтудың өз елімізге ғана тән үлгісі қалыптасты. Осыған орай Қазақстан халқы Ассамблеясының ерекше ролі туралы айтпай кетуге болмайды. Ол шын мәнінде 16 жылдық уақыттан бері өзінің басты міндеті, ұлтаралық қатынастарды үйлестіру үшін барлық этностық топтардың мүддесін сәйкестендіретін қызметті жүзеге асырып келе жатқан құрылым болып табылады. Қазақстан Халқы Ассамблеясының беделі айтарлықтай жоғарылап, конституциялық ұйымға айналды. Парламентке өз өкілін жіберуге мүмкіндік алды. Сондықтан ұлтаралық келісімнің қазақстандық үлгісі халықаралық қоғамдастықтың тарапынан жоғары бағаланатынына ешкімді де таң қалдырмасы анық. 2010-жылы Қазақстанның ЕҚЫҰ-на табысты төрағалық етуіне жәрдемі тиген негізгі деректермен, дәйектердің арасында еліміздің ұлтаралық және дінаралық келісім тәжірбиесі болғаны құпия емес. Халқымыздың толеранттылығы мен даналығына негізделген салмақты мемлекеттік саясаттың нәтижесінде бізге өткен жылдар бедеріндегі қандай да бір қиындықтарға қарамастан, елімізде ұлтаралық келісімді сақтауға мүмкіндік берді және бұл сөз жоқ, біздің маңызды стратегиялық ресурсымыз. Тек бірлік пен тұрақтылық жағдайында ғана келешек дамуымызға қатысты кең ауқымды міндеттер қоя аламыз. Болашақта еліміз әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 мемлекеттердің қатарынан орын алатынына барлық қазақстандықтар күмәнсіз сенеді. Осындай секіріс жасау үшін барлық қоғамдық ресурстарды топтастыру мен

жұмылдыруға тура келеді. Бай да бақуатты Қазақстан идеясы ел кеңістігіндегі ішкі ұлттық ынтымақтастықпен тиімді біртұтас рухани, мәдени, экономикалық және саяси жүйенің желісін айқындап, олардың қалыптасуына оң ықпалын тигізеді. Қазақстан Республикасы ТМД мемлекеттері арасында бірінші болып ұзақ мерзімге арналған стратегиялық дамуы жоспарын тандап алған елдің бірі болды. 1997 жылдың 11 қазанда «Қазақстан-2030» атты ұзақ мерзімді дамуы стратегиялық бағдарламасын қабылдады. Мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ең алдымен көршілес шет елдермен екі арадағы шекараны дәйектілікпен бекітті. «Қазақстан-Қытай мемлекеттік шекара сызығын демаркациялау туралы хаттаманы бекіту» заңына сәйкес 1999 жылы мемлекет басшылары шекаралық мәселелерді толық реттеп, құжатқа қол қойды. Бұл келісім-шарттың тарихи маңызы ерекше зор еді. Себебі Қытай 15 мемлекетпен шектеседі. Олардың бізден басқа бір де біреуімен Қытайдың толық шекаралық келісімі әлі жоқ. Ғасырдан ғасырға созылған шекаралық дауға соңғы нүкте қойылды. Енді 1782 шақырымдық шекара сызығындағы белдеу халықаралық деңгейде мойындалған заңмен қорғалады. Ал 2005 жылы 18 қаңтарда әлемдегі ең ұзын шекаралық белдеу болған Қазақстан-Ресей шекарасы анықталып, БҰҰ тарапынан мойындалды. Қазақстан-Ресей шекаралары құрлықтағы ең ұзын шекара болып табылады. Оның ұзындығы - 7591 шақырымды құрайды. Қазақстан мен Ресей арасындағы шекараны межелеу сияқты саяси салмаға ауыр мәселе әлемдік халықаралық құқықтық тәжірибеде өте сирек кездеседі, соған қарамастан қысқа уақыт аралығында шекара сызығының барлық нүктелері келістірілді. Қазақстанның Республикасының мемлекеттік шекарасы белгіленді. Елімізде индустриалдық-инновациялық даму бағдарламасы қарқынды түрде жүзеге асырылып жатыр. Қазақ елінің дәл жүрегінен, Еуразия кіндігінен барша қазақстандықтардың мақтанышы әрі ұлттық жетістігіміз-Астана қаласы бой көтерді. Н.Ә. Назарбаев Қазақстан Республикасын және оның Елордасы-Астананы бүкіл әлемге паш етті. Елордамыз-республиканың бас қаласы-Астана күннен-күнге көркейіп қанат жайып келеді. Оның бүгінгі бейнесінің өзі-ақ көз алдымызға Еуразияның келешектегі жұртқа мәшһүр шаһарын елестетеді. Табысты жүргізілген сыртқы саясаттағы жетістіктердің арқасында Қазақстан Республикасы БҰҰ, ЮНЕСКО, ЕҚЫҰ, ИКҰ секілді беделді халықаралық ұйымдардың салмақты мүшесіне айналып қана қоймай, мемлекетаралық қарым-қатынастарда да еліміздің мәртебесін көтеретін саяси оқиғаларға, тарихи кезеңдерге де бастамашы болды. 2010 жылдың 1–2 желтоқсанында Қазақстан Республикасының төрағалығымен ЕҚЫҰ-ның 56 мемлекетінің басшылары елордамызда бас қосып, Астана доктринасының бірауыздан қабылдады. Мұндай тарихи маңызы зор оқиға еліміздің халықаралық деңгейдегі талассыз беделінің арқасында келгенін және қазақ дипломатиясының сыртқы саясаттағы табысты еңбегінің нәтижесі деп білеміз. Өсіп-өркендеген және қуатты Қазақ елі Елбасы бастаған жаңғырулардың мақсаты мен мазмұны болады. Еліміздің нығайып халықаралық беделінің өскенін көрген әрбір қазақстандықтың кеудесінде мақтаныш сезімі пайда болады. Қазір іргелі тәуелсіз ел, демократиялық дәстүрді берік ұстанған қуатты мемлекет болдық. Тарихты жасайтын тұлғалар тағлымы өскелең ұрпақтың ұлт мүддесіне қызмет етуіне жол ашып қана қоймай, әлемдік өркениеттің дамуына да ықпал етеді. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан халқы ынтымақтасып, жалпыұлттық, ұлтаралық бірлікті нығайтуға, рухани-мәдени жаңғыруға қол жеткізілді. Қысқа мерзім ішінде Тәуелсіз Республикамыз Кеңес империясынан мұра болып қалған көптеген өткір де өзекті мәселелердің шешімін тауып, саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени салаларға да реформалар жүргізілді. Сөз соңында мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың ағымдағы жылдың қыркүйек айындағы Қазақстан халқына Жолдауында атап өткен цитатасымен аяқтағым келіп тұр: «Біз үшін ең маңыздысы – әр азаматтың Тәуелсіздік игілігін сезіне алуы. Оның басты көрінісі – елдегі бейбіт өмір, қоғамдағы тұрақтылық пен тыныштық. Сондай-ақ, халықтың тұрмыс сапасының жақсаруы және жастардың болашаққа нық сеніммен қарауы.

Еліміз Тәуелсіздік жылынамының төртінші онжылдығына қадам басқалы тұр. Бұл кезеңнің оңай болмайтыны қазірдің өзінде айқын байқалуда. Сондықтан, кез-келген сын-кәтерге дайын болуға тиіспіз. Тынымсыз ізденіп, ұдайы алға ұмтылуымыз қажет».

Әдебиеттер:

1. <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8879/>
2. <https://egemen.kz/article/260146-tauelsizdik-barinen-qymbat>
3. <https://assembly.kz/news/aza-stanny-yunesko-a-m-she-bol-anyina-27-zhyl-toldy/>
4. <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=465454>

ӘОЖ 796.063.4

ТӘУЕЛСІЗДІККЕ 30 ЖЫЛ: СПОРТТАҒЫ ЖЕТІСТІКТЕР

Ахат Н.Қ., Абылай хан атынд. ҚазХҚЖӘТУ, Менеджмент және халықаралық коммуникация факультеті, мейрамхана ісі және мейманхана бизнесі,
1-курс студенті, naziraakhat@mail.ru
Ғылыми жетекшісі: **Жанақова Н.Т.**, т.ғ.к., қауымдастырылған проф.

Аңдатпа: Мақалада Қазақстан Республикасының тәуелсіз ел атанған 30 жыл ішінде спортта қол жеткізген табыстары баяндалады, түрлі әлемдік додаларда, Олимпиада ойындарында көк туымыз желбіреп, сан мәрте әнұранымыз шырқалғандығы нақты деректер арқылы келтіріліп дәлелденеді. Сонымен бірге Паралимпиада ойындарындағы жетістіктер де сөз болады. Елімізде тұңғыш рет VII Қысқы Азиада ойындары мен 28-ші Дүниежүзілік қысқы Универсиаданың өткізілуі республиканың маңызды жетістігі болып танылғандығы туралы ерекше атап өтілген. Ірі халықаралық іс-шаралардың өткізілуі спорттық инфрақұрылымның дамуына да оң әсер етіп, соның негізінде әлемдік стандарттарға сай келетін бірқатар ірі кешендер салынғандығы туралы маңызды ақпарат берілген.

Тірек сөздер: Қазақстан, ұлт, саясат, халық, тарих, заң, Ассамблея, татулық, келісім, реформа, этнос.

Қазақстан тәуелсіз ел атанып, еңсесін көтерген 30 жыл ішінде спортшылар талай белесті бағындырды. Түрлі әлемдік додаларда, Олимпиада ойындарында көк туымыз желбіреп, сан мәрте әнұранымыз шырқалды. Қазақстан спортының әлеуеті арта түсті.

Осы 30 жыл ішінде еліміздің спорты талай белестерді бағындырды. Ел намысын қорғап, жеңімпаз атанған спортшыларымыз әлемдік спорттың дамуына үлкен үлес қосып келеді.

Қазақстан Тәуелсіздігінің 30 жылдық мерейтойы әлеуметтік-экономикалық және саяси жетістіктермен ғана емес, спорттық жеңістермен де есте қалды. Дене шынықтыру және спорт саласының қарқынды дамуы әлемге жаңа спорт жұлдыздарын ашып, Қазақстанды мықты, дені сау ұлт қалыптастырушы ел ретінде көрсетті.

Спорттағы ең биік шың – Олимпиада ойындары. Қазақстан алғаш рет тәуелсіз мемлекет ретінде 1994 жылы Норвегияның Лиллехаммер қаласында өткен XVII қысқы Олимпиада ойындарына қатысты. Онда аты аңызға айналған жерлесіміз Владимир Смирнов Тәуелсіз Қазақстан тарихында тұңғыш рет 1 алтын және 2 күміс медальге ие болды. Бұдан кейін ел спортшылары 1994 жылдан бері олимпиадан жалпы саны 64 медаль еншіледі.

Тәуелсіздік жылдарында еліміздің спортшылары мынадай жетістіктерге қол жеткізді:

- қысқы Олимпиада ойындарында (1994, 1998, 2002, 2006, 2010, 2014, 2018) 1 алтын, 3 күміс, 4 қола медаль. Барлығы 8 медаль;

- жазғы Олимпиада ойындарында (1996, 2000, 2004, 2008, 2012, 2016) 15 алтын, 21 күміс, 28 қола медаль. Барлығы 64 медаль жеңіп алды.

- жазғы Жасөспірімдер Олимпиада ойындарында (2010, 2014, 2018) 10 алтын, 6 күміс, 9 қола медаль. Барлығы 25 медаль;

- қысқы Жасөспірімдер Олимпиада ойындарында (2012, 2016, 2020) 1 күміс, 4 қола медаль. Барлығы 5 медаль жеңіп алды.

- жазғы Паралимпиада ойындарында 1 алтын, 1 күміс медаль. Барлығы: 2 медаль;

- қысқы Паралимпиада ойындарында 1 алтын, 1 күміс медаль. Барлығы: 2 медаль;

- паралимпиадалық спорт түрлерінен жазғы әлем чемпионатында 5 алтын, 6 күміс, 3 қола медаль. Барлығы: 14 медаль;

- паралимпиадалық жазғы Азия ойындарында 12 алтын, 21 күміс, 26 қола медаль. Барлығы 59 медаль иеленді.

Қазақстан спортшылары жазғы Олимпиада ойындарында биік белестен көрінді. Бұл ретте «1996 жылы Атланта (АҚШ) Олимпиадасында қазақстандық спортшылар 199 елдің арасынан 22 орынды иеленді. Бұл аяғына енді тұрған мемлекет үшін үлкен жетістік еді» [1, 145-146-бб.].

Тәуелсіздік жылдары қазақстандық спортшылар 7 жазғы Азия ойындарына қатысты (1994, 1998, 2002, 2006, 2010, 2014, 2018) ол жерде 155 алтын, 158 күміс және 244 қола медаль, барлығы 557 медаль жеңіп алды.

Осы жылдары 6 қысқы Азия ойындарында (1996, 1999, 2003, 2007, 2011, 2017) еліміздің спортшылары 78 алтын, 62 күміс және 56 қола медаль, барлығы 196 медаль жеңіп алды.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаев ел спортының айтулы жетістіктеріне тоқтала келіп: «Қазақстан туы астындағы спорттық жетістіктер синергетикалық әсер берді: отаншылдықты мығымдады, жастарды саламатты өмір салтына бейімдеді, Қазақстанның табысты өркендеп келе жатқан ел ретіндегі халықаралық беделін арттыра түсті» деп мақтаныш сезіммен жазды [2, 293-б.]. 2012 жылы Лондонда өткен XXX жазғы Олимпиада ойындары Қазақстан үшін алдыңғы ойындарға қарағанда ең сәтті болды. Лондонда Қазақстан 7 алтын 1 күміс, 5 қола медаль алып, медаль саны бойынша жалпы есепте 204 ел арасында 12-ші орынға тұрақтады.

Еліміз спортшыларының осы үлкен жеңісі туралы «Қазақстанның қазіргі заман тарихында»: «Лондонда өткен XXX жазғы Олимпиада ойындарында Қазақстан спортшылары өте жақсы өнер көрсетті... Илья Ильин екі дүркін Олимпиада чемпионы атанды. Бұл Қазақстан үшін бұрын-соңды болмаған орасан зор жетістік еді. Олимпиадалардың жарқын жеңістері миллиондаған қазақстандықтардың рухын көтеріп, қарапайым халықтың жүрегіне өз еліне деген мақтаныш сезімін ұялатты» деп ерекше атап өтілді [3, 236-237-бб.].

Рио-де-Жанейрода өткен XXXI жазғы Олимпияда ойындары қазақ спортшыларының деңгейі ешкімнен кем түспейтінін байқатты, төртжылдықтың додасына 41 спорт түрінен 207 елдің 10 мыңнан аса спортшысы қатысты. Олимпия ойындарына Қазақстан құрамасының сапында 26 спорт түрінен 104 спортшы қатысты. Қорытындысында қоржынымызға әртүрлі деңгейдегі 17 медаль түсті. Қазақстан жалпыкомандалық есепте 22-орынға тұрақтады. Сондай-ақ Рио-де-Жанейрода 7-18 қыркүйек аралығында өткен XV Паралимпиада ойындарында спорттың бес түрінен (жүзу, жеңіл атлетика, пауэрлифтинг, садақтан ату және дзюдо) спортшылар еліміздің намысын қорғады.

Қазақстан тәуелсіздігінің тарихында тұңғыш рет XV Паралимпиада ойындарында мүмкіндігі шектеулі спортшылар бір алтын (Зульфия Габидуллина, 100 м/ еркін стильде жүзу) және 1 күміс медаль (Раушан Қойшыбаева, пауэрлифтинг, 67 кг дейін) жеңіп алып, 162 қатысушы ел арасынан 58-орынға тұрақтады.

30 жыл ішінде Қазақстанның спорттық жетістіктерінің визиттік карточкасы бокс болғаны сөзсіз. Олимпиадада алғаш рет бокстан алтын медальды Василий Жиров жеңіп алды. Спортшының өзі үшін де, Тәуелсіз Қазақстан үшін де 1996 жылы бұл алғашқы алтын медаль болды. Уақыт өте келе оның жеңісін Ермахан Ибрайымов, Бекзат Саттарханов, Бақтияр Артаев, Бақыт Сәрсекбаев, Серік Сәпиев және Данияр Елеусінов сынды бокс жұлдыздары қайталады. Бокстан өткен Олимпиада ойындарындағы жеңіс туын Қазақстан 2008-2016 жылдар аралығында 4 жыл қатарынан алып жүрді.

Бұл ретте заманымыздың көрнекті боксшыларының жарқын өкілі – отандасымыз Геннадий Головкинді ерекше атап өткен жөн. Оның есебінде 41 жеңіс бар. 2016 жылы Головкин нокаутты жеңістердің ең жоғары пайызымен – 91,67% көрсеткішпен Гиннестің рекордтар кітабына еніп, әлем чемпионы атанды. Оның рингке қазақ халқының ұлттық шапанымен шығуы дәстүрге айналды, ал GGG аббревиатурасы әлемге әйгілі брендтердің қатарына енді.

Тәуелсіздік жылдары еліміз жеңіл атлетика, күрес, жүзу, биатлон, ауыр атлетика, велоспорт және мәнерлеп сырғанау бойынша жарыстарда мол табысқа қол жеткізді.

Елімізде ауыр атлетиканың дамуын да ерекше айту керек. Анатолий Храпатый 1996 жылы Әлем чемпионатында Қазақстанға алғашқы «алтынды» әкелді. Кейін бұл спорт түрінің тарихына Илья Ильин, Нижат Рахимов, Светлана Подобедова, Мая Манеза, Зүлфия Чиншанло және басқалар кірді. 2012 жылы Лондон Олимпиадасында бірінші орын алған қазақстандық велошабандоз Александр Винокуровты велоспортта жол салушы ретінде қарастырған жөн. Ал кейінгі Жазғы Олимпиада ойындарында жүзу жарыстарында Дмитрий Баландин жеңіске жетті. Мәнерлеп сырғанаудан Олимпиада тұғырында Қазақстан алғаш рет 2014 жылы Денис Тен қола медальға ие болған кезде пайда болды.

Тәуелсіздік жылдарында қазақ спорты жаңа тыныс алып қана қоймай, түрлі халықаралық спорт сайыстарын өткізуге де мүмкіндік алды. Мәселен, 2011 жылы қаңтар-ақпан айларында Астана мен Алматы қалаларында Қазақстанда тұңғыш рет VII Қысқы Азияда ойындары өтті.

Азияда ойындарының өткізілуі ең алдымен Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың саяси ерік-жігерінің арқасында мүмкін болды. Әлемдік қаржы дағдарысына қарамастан Елбасының тапсырмасы бойынша Азияда ойындары үшін республиканың негізгі екі қаласында арнайы үлкен спорт кешендері салынды. Бұл ғимараттар бүгінде ел спортының маңызды бөлігі бола отырып, азаматтарды саламатты өмір салтына кеңінен тарту ісіне қызмет етуде.

Бұл ойындарға 26 ел қатысты. Қазақстанда 2011 жылғы VII қысқы Азия ойындарының өткізілуі жалпыұлттық спортты зор салтанатқа бөледі, онда ел құрамасы бұдан бұрынғы Азия ойындарының бәріне қарағанда, жеңіп алған медальдар бойынша рекорд орнатып, бірінші орынға ие болды.

Осындай ірі халықаралық іс-шаралардың өткізілуі спорттық инфрақұрылымның дамуына да оң әсер етті. Соның негізінде әлемдік стандарттарға сай келетін бірқатар ірі кешендер салынды. Олар: «Сарыарқа» республикалық велотрегі, «Астана Арена», «Алатау» шаңғы және биатлон стадиондарының кешені, «Барыс Арена» және «Алау» мұз айдындары, «Алматы арена» спорт сарайы, «Сұңқар» Халықаралық шаңғы трамплиндері кешені, «Бурабай» халықаралық шаңғы базасы, аты аңызға айналған қазақстандық палуан Жақсылық Үшкемпіров атындағы жекпе-жек сарайы, «Қазақстан» жеңіл атлетикалық спорт кешені. Бұл нысандар барлық спорт әуесқойларын қызықтыратын орынға айналды.

Тәуелсіз Қазақстан тарихында ұлттық спорт түрлері қайта жанданды. Бұл ретте ұлттық ойындардың 25 түрі қайта жаңғырды. Қазіргі таңда білім ошақтарында дене шынықтыру сабақтарында «қазақ күресі», «тоғызқұмалақ», «асық ату» сияқты ұлттық спорт түрлері міндетті сабақ ретінде енгізілуде. «Қазақ күресі», «Саятшылық», «Асық ату» және «Тоғызқұмалақ» секілді ұлттық спорт түрлері ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұрасының репрезентативтік тізіміне енгізілді. «Қазақстан Барысы» республикалық турнирі ұлттық брендке айналды. Сондай-ақ, «Әлем Барысы», «Әскер Барысы», «Жас Барыс» сынды жарыстардың да мәртебесі күннен-күнге артып келеді. Тәуелсіздіктің 30 жылын еңсерген Қазақстанның спорт тарихында жеткен жетістігі мұнымен шектелмейді. Спорт патриоттық сезімді оятып қана қоймай, Отанға деген сүйіспеншілікті арттырып бекемдейтін басты күш.

Қазақстан тәуелсіз мемлекет болған 30 жыл ішінде ел спортшылары едәуір жетістікке жетті. Олимпиада ойындары мен әлемдік додаларда көк туымыз сан мәрте желбіреп, әнұранымыз шырқалды, рухымыз асқақтай түсті.

Қазақстанның намысын қорғаған спортшылардың жетістіктері мен жеңістері әлемдік спорттың дамуына үлес болып қосылды. Одан бөлек елде қаншама спорт ғимараты бой көтеріп, ұлттық спорт түрлері қайта жанданды.

2020 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша республикада 41 352 спорт ғимараты қызмет етеді (ауылдарда 23 693). Тәуелсіздік жылдарында елімізде 77 стадион, 38 спорт сарайы, 7,8 мыңнан астам спорт алаңы мен 2 мыңнан астам спорт залы салынды. 2018 жылы елордада Қазақстандағы алғашқы паралимпиадалық жаттығу орталығы ашылды.

2020 жылдың қараша айында Нұр-Сұлтан қаласында «Қазақстан» жеңіл атлетикалық спорт кешені пайдалануға берілді.

Бұқаралық спортты дамыту арқылы дені сау өскелең ұрпақты тәрбиелеу қоғам үшін маңызды. Осы орайда, Тәуелсіздік жылдарында еліміздің болашағы балалар мен жастарды спортқа белсенді түрде тарту жұмыстары жүргізілді. Бүгінгі таңда мектеп оқушыларының ішінде 1 938 598 бала дене шынықтыру және спортпен шұғылданады. Балалар мен жасөспірімдер спорты инфрақұрылымын 477 балалар мен жасөспірімдер спорт мектептері, мамандандырылған балалар мен жасөспірімдер спорт мектептері, спортта дарынды балаларға арналған 17 мектеп-интернат құрайды.

Қосымша білім беру мекемелері қатарына 602 балалар мен жасөспірімдер клубы, 119 балалар мен жасөспірімдер дене даярлығының клубтары жұмыс істеп келеді. Оқушылар арасында жыл сайын еліміздің әртүрлі аймақтарынан 100 мыңнан астам оқушы қатысатын «Былғары доп», «Шұбар доп», «Жұлдызша», «Алтын шайба» және «Жас Барыс» спартакиадалары өткізіліп келеді.

Тәуелсіздік жылдары жоғары оқу орындарында 113 спорт клубы мен 2 мыңға жуық спорт секциялары ашылды, онда 177 мың 263 студент спортпен шұғылданады. Сондай-ақ, Ұлттық студенттер лигасы белсенді дамып, жолға қойылды.

Тәуелсіздік жылдары Қазақстанда «Қазақстан Республикасының жазғы Спартакиадасы», «Қазақстан Республикасының қысқы Спартакиадасы», «қысқы Жастар ойындары», «жазғы Жастар ойындары»; «Қазақстан Республикасы Президентінің жүлдесі үшін 17 спорт түрінен халықтық спорт ойындары», «Мүгедектер арасындағы Спартакиада», «Ақ бидай» республикалық ауылдық спорт ойындары», «мектеп және колледж оқушыларының жазғы және қысқы республикалық Спартакиадасы» сынды республикалық кешенді іс-шаралар өткізу ісі қайта жанданды.

Бұқаралық дене шынықтыру – спорт қозғалысын тиімді дамытудың нәтижесінде спортшылармыз Олимпиада ойындары мен халықаралық жарыстарда жоғары жетістіктерге қол жеткізіп келеді. Тәуелсіздік кезеңінде республикада кәсіби спортшыларды дайындаудың бастапқы кезеңінен жоғары спорттық шеберлікке дейінгі жүйесі қалыптасты, жекелеген спортшылар мен командалар федерацияларға, ассоциациялар мен одақтарға бірігіп, ұлттық біріншіліктерде және спорттың әртүрлі түрінен өткен жарыстарға қатысты. Бүгінгі таңда елімізде спорт түрлерінен 101 республикалық федерация жұмыс істейді.

Тәуелсіздік алған күннен бастап осы уақытқа дейін қысқы олимпиадалық спорт түрлерінен әлем чемпионаттарында ұлттық құрама командалардың спортшылары 5 алтын, 6 күміс, 7 қола медаль, барлығы 18 медаль иеленді.

Тәуелсіздіктің 30 жылы ішінде жазғы олимпиадалық спорт түрлерінен әлем чемпионаттарында ұлттық құрама командалардың спортшылары 47 алтын, 52 күміс, 101 қола медаль, барлығы 200 медальға ие болды. Сонымен қатар, еліміз тәуелсіздік алғалы бері қысқы спорт түрлері бойынша ұлттық құрама командалардың спортшылары Бүкіләлемдік қысқы универсиадаларға қатысып, 87 медаль жеңіп алды, оның ішінде 29 алтын, 25 күміс және 33 қола медаль бар.

Ал, тәуелсіздіктің алғаш күндерінен бастап қазіргі уақытқа дейін жазғы спорт түрлері бойынша ұлттық құрама командалардың спортшылары Бүкіләлемдік жазғы Универсиадаларға қатысып, 103 медаль жеңіп алды. Оның ішінде 22 алтын, 43 күміс және 38 қола медаль бар.

Тәуелсіз Қазақстан тарихында алғаш рет Алматы қаласы 28-ші Дүниежүзілік қысқы Универсиаданы қабылдады. Универсиаданы өткізу республиканың маңызды жетістігі болып танылды, оған 50-ден астам елден 1500-ден астам спортшы қатысты.

2017 жылғы 8 ақпанда басталған іс-шара 12 спорт түрінен 8 спорт объектісінде («Шымбұлақ» тау шаңғысы курорты, «Медеу» биік таулы спорт кешені, «Сұңқар» халықаралық кешені, Балуан Шолақ атындағы Спорт және мәдениет сарайы, «Алатау» шаңғы және биатлон стадиондары кешені, «Табаған», «Алматы арена» және «Халық Арена» ойын-сауық кешені) абыроймен ұйымдастырылды. Универсиадада қазақстандық студенттер құрамасы 36 медаль ұтып, жалпыкомандалық есепте 57 елдің арасында 2-ші орынға тұрақтады.

Тәуелсіздік жылдарында елімізде кәсіпқой спорт та қарқынды түрде дамыды. Бокстан, велоспорттан, футболдан, хоккейден кәсіпқой клубтар құрылды. Василий Жиров пен Геннадий Головкин бастаған еліміздің кәсіпқой боксшылары әлемге танылды. 2020 жылы боксшымыз Данияр Елеусінов орта салмақтағы бос IBF континентальдық белбеуін жеңіп алды. Геннадий Головкин Камил Шереметаны жеңіп, әлем чемпиондық атағын қорғады.

Биыл әлемдегі ең беделді Ultimate Fighting чемпионатында алғаш рет 3 спортшымыз бақ сынады. Қазақстандық спортшы Шавкат Рахмонов ММА әуесқой нұсқасы бойынша Әлем чемпионы болды.

Жақында ғана бокстан Сербия астанасы Белград қаласында өткен әлем чемпионаты мәресіне жетті. Осы «байрақты бәсекеде жалпыкомандалық есепте Куба құрамасы топ жарса, Қазақстан екінші орынға тұрақтады» [4]. Бұл әлемдік додада Қазақстан боксшылары екі алтын, екі күміс және бір қола медаль еншіледі.

ҚР Президенті Қ.К.Тоқаев бокстан Әлем чемпиондарын жеңістерімен құттықтап: «Бокстан әлем чемпионатында алтын алған Теміртас Жүсіпов пен Сәкен Бибосыновты, күміс олжалаған Махмұд Сабырхан мен Серік Теміржановты және ұлттық құрама капитаны, қола жүлдегер Абылайхан Жүсіповті шын жүректен құттықтаймын! Елдің атын шығарған ерлерімізге табыс тілеймін» деп жазды [5].

Еліміз соңғы он жылда әлемнің жетекші спорт державаларының отыздығына енді. Ендігі мақсат – 2030 жылы жиырмалыққа және 2050 жылы ондыққа ену.

Тәуелсіз Қазақстан тарихында қол жеткізген спорттық жетістіктеріміз мұнымен шектелмейді. Бұл жерде тек ең бастыларын ғана атап өттік. Жалпы, спорт патриоттық сезімді оятып, Тәуелсіз елімізге деген сүйіспеншілікті бекемдейтін басты құралдың бірі болып қала береді.

Әдебиеттер:

1. Қазақстанның жаңа тарихы: дағдарыстан шығу. Үш томдық. Т.2. / т.ғ.д., проф. Б.Аяғанның редакциясымен. – Алматы: 2012. – 320 б.
2. Назарбаев Н.Ә. Тәуелсіздік дәуірі. – Алматы: ҚАЗАқпарат, 2017. – 508 бет.
3. Қазақстанның қазіргі заман тарихы (1991-2014): Ғылыми-танымдық басылым / Б.Аяған, Ә.Ауанасова, А.Сүлейменов. – Алматы: Атамұра, 2014. – 336 бет.
4. AIBA рейтингі: Топ тізгіні – Қазақстанда // Егемен Қазақстан. – 2021. – 8 қараша.
5. Президент бокстан әлем чемпионатының жүлдегерлерін құттықтады // Егемен Қазақстан. – 2021. – 7 қараша.

АҢСАҒАН ТӘУЕЛСІЗДІК

Бекежанова А.Т. Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Өлем Тілдері
 Университеті Халықаралық қатынастар факультеті, 1 курс, Алматы, Қазақстан;
 aikumisbekezhanova@gmail.com

Ғылыми жетекші: **Қарабаева З. М.**, т.ғ.қ., доцент.

Аңдатпа: Мақалада қазақ халқының сан мыңдаған жылдардан бері армандаған тәуелсіздікке қол жеткізгені баяндалады. Қасіретті жоңғар шапқыншылығы, қатерлі Ресейдің отарлау кезеңіне тоқтала отырып, тәуелсіздікке жету жолындағы қиыншылықтар баяндалады. Ерекше көңіл Алаш қайраткерлеріне бөлінген. Олар ұлт көшбасшы ретінде ұғындырылады. Тағы да қазақ халқының ерік-жігері мен отансүйгіштігі тәуелсіздік алуда қандай рөл ойнағаны қарастырылады.

Тірек сөздер: Тәуелсіздік, отансүйгіштік, Жоңғар, территория, құрылтай, орыстандыру саясаты, христиан, самодержавие, Алаш қайраткерлері, ұлттық сана.

Тәуелсіздік -1 сөз, 11 әріп, таудың шыңындай асқар мағына. Тәуелсіздік- әр ұлтта бар байлық емес! Қазақстан Республикасы зайырлы, демократиялық құқықтық және тәуелсіз мемлекет. Бұл анықтаманың әлеммен мойындалуы оңайлықпен келген жоқ. Тәуелсіздік үшін қаншама тарландар күш біріктіріп, қаның төкті. Пай-пай шіркін, Қазақстанның табиғи сұлулығына, ағаш түбіндей терең тарихына, ұлы тұлғаларына таң қаламын. Таудың самал желіндей тыныштық пен түнде жау шапқан, үрей туғызар қиын түндерді бастан кешкен халық қаншама сынақтан өткен...

Ең алғаш ауыр соққы - жоңғар шапқыншылығы еді. 3 ғасырға созылған қиын қасірет халықты дүр сілкіндірді. Қазақ-жоңғар соғысының алғашқы шайқастары қазақтар үшін сәтсіз болды. Әлсіз орталық билік, рулық бытыраңқылық, әлсіз экономикалық байланыстар, феодалдардың тәуелсіздікке ұмтылысы жеңілуге басты себеп болған еді. Ал жоңғарлар неғұрлым тиімді позицияда: мемлекеттіліктің салыстырмалы түрде жоғары даму дәрежесі, тармақталған көптеген аппарат, материалдық және адами ресурстарға бай еді. Осындай күйде қалған қазақ халқы мойымай, отансүйгіштіктерін көрсете білді. Өз туған жерлеріне жау аяғын бастыртаған еді. Жоңғар билеушілерінің Қазақ хандығының территориясына жасаған шапқыншылықтарының негізгі мақсаты қазақ даласын өз билігіне бағындыру, көшпелілер мен жайылымдық жерлерді тартып алу болды.

Қазақстанға қарсы бірінші ауқымды жорық 1643 жылы Жоңғарияның негізін салушы Батур қонтайшы бастаған әскер Жетісудың бір бөлігін басып алды. Сол жылы атақты Орбұлақ шайқасы болды. Ұрыс кезінде Жәңгір ханның қолбасшылығымен 600 сарбаз Орбұлақ өзенінің шатқалында 50 мыңдық жоңғар әскерін өткізбей, ұзақ уақыт ұстап тұрды. Бұл уақыт ұтып, әмірден көмек күтуге мүмкіндік берді. 20 мың сарбаз жіберген Самарқанның Елеулі 10 мыңға жуық шығынға ұшыраған жоңғарлар еліне оралды. Соған қарамастан Жоңғар хандығы орталықтандырылғандықтан, тез өсіп, көп ұзамай айтарлықтай әскери күшке ие болды. Оның қызметі жергілікті халықтарды ғана емес, Ресей империясын да алаңдатты. 1710-1720 жылдар аралығында қазақ-жоңғар соғыстары өте белсенді жүргізілді – жау бес сәтті жорық жасады. Нәтижесінде оның қарамағында ішінара Орталық Қазақстан Жетісу облысы болды.

17 ғасырдың аяғы – 18 ғасырдың басында Тәуке хан елдің негізгі күш-жігерін ойрат шапқыншылығына тойтарыс беруге, мемлекеттілікті қалпына келтіруге және Қазақ хандығының территориялық тұтастығын сақтауға бағыттады. 18 ғасырдың бірінші ширегінде қазақтардың үш жүзінің бірігуіне жоңғар шапқыншылығы түрткі болды. 1710 жылы жазда жоңғарларға қарсы біртұтас жасақ құру мақсатында Қарақұм өңірінде қазақтың үш жүзінің бірінші құрылтайы өтті. Құрылтайдың шешімімен жоңғарларға қарсы қазақтардың біріккен жасағын Бөгенбай батыр басқарды.

Тәукехан қайтыс болғаннан кейін үш жүздің оқшаулануына байланысты Қазақ хандығының ішкі жағдайы шиеленісіп, қарама-қайшылыққа ұласты. Қазақтардың келісілмеген әрекеттерін және олардың әскери артықшылығын пайдаланып, Жоңғар жасақтары 1711-1717 жылдар

аралығында Жетісудың бір бөлігін басып алды. 1718 жылы Аягөз маңында жоңғарлармен үш күнге созылған шайқаста қазақ сұлтандарының бөлек әрекет етуіне байланысты қазақ жасақтары жеңіліске ұшырады [1].

1728 жылдың өзінде қазақ-жоңғар соғыстарының бір шайқасы – Бұланты болды. Аталған шайқаста жоңғар әскері біржола жеңіліске ұшырап, бұл орын алған аймақ «Қалмақ қырылған» деп аталды. Бұл шайқас қазақтардың рухын көтерді және керісінше – хандығы сол кезде ауыр дағдарысты бастан кешіріп жатқан жоңғарларды басып тастады.

Жоңғар хандығындағы Аңырақай шайқасында жеңіліске ұшырағаннан кейін қайшылықтар күшейіп, онда тұтанған азаматтық қақтығыстар осы уақытқа дейін күшті мемлекетті қатты әлсіретті. Осының бәрі бес жыл бойы жауды қазақ жерінен алшақтатты. Әбілқайыр хан тынығуды пайдаланып, тылды нығайтуға кірісті. Оның дипломатиялық күш-жігерінің арқасында көршілес хандықтардың көпшілігімен және Еділ қалмақтарымен бейбітшілік орнады. Алайда 1739 жылы жоңғар ханы Қытаймен соғысты тоқтатуға келісті. 1739 жылы ол босатылған жасақты Қазақстанға жібермекші болып, Сәмеке хан көз жұмып, жоғарғы билікке қатысты дау тағы да туындайды. Жоңғарлар Орта жүзге қарасты жерлерді оңай басып алып, Тобыл өзеніне жетеді. Қазақтың төресі жаудан бітім сұрайды, күтпеген жерден олар келіседі. 1755 жылы Қытай үшінші ойрат-манчжур соғысын бастайды. Оның барысында Жоңғария ыдырайды. Жоңғария ыдырағаннан кейін қазақтардың жерін қайтарып алуына және ақыры жауды жоюға мүмкіндік береді.

Жоңғар шапқыншылығы 200 жылға жуық уақытқа созылып, Қазақстанға үлкен апаттар әкелді, қазақтардың өмір сүруіне күмән келтірді. Тек халықтың ерік-жігері ғана ғасырлық текетіреске төтеп беріп, ақырында жауды жеңуге мүмкіндік берді.

Қазақ халқының бастан кешкен келесі ауыр қасіреті – орыстандыру саясаты еді. Орыстандыру саясаты – Ресей империясы және Кеңестік Одақ іске асыруға тырысқан саясат. Бұл саясат өз туған ана тілін, өз дінін, өз ұлтын ұмыттыруға бағытталған. 1730 жылы жоңғар шапқыншылығына қарсы тұру қиындыққа соғатынын аңғарып, қазақ халқының болмысын сақтап қалу мақсатынла Әбілқайыр хан Ресейге елші жібереді. 1731 жылы ақпанда Ресей императрицасы Анна Иоанновна Кіші жүздің Ресей құрамына өз еркімен кіруі туралы грамотаға қол қойды. Ресейдің қол астына өтуі осы сәттен бастау алады. XIX ғасырдың жартысында қазақ халқы толығымен Ресей қол астына өтеді.

Патша өкіметі өзінің қол астындағыларға жіберген құжаттарға сүйенсек, бастапқы кезеңде отырықшы өмірге дайын болған қазақтар христиан дінін қабылдаған деп есептелуі керек еді. Оларды әскери қызметтен босатылып, оларға басқа да жеңілдіктер берілді. Христиан дінін қабылдаған Қостанай уезінің қазақтарына 1897 жылы 8235 десятин жер бөлініп, Макарьевская қыстауы берілді. XIV ғ. 70-90-шы жылдары Орал және Торғай әкімшіліктері орыстарды қазақ далаларына көшіруді бастаған кезде, олар сол кездің өзінде жергілікті халықты орыстандыру саясатына сенімді болып, олардың христиан дінін қабылдайтына кәміл сенді. Қазақтарды қандай да бір жеңілдіктермен еліктіріп, қызықтырған патша үкіметі оларды кез келген тәсілмен шоқындыруға тырысты. Көптеген қазақ отбасылары өз өмірлерін жеңілдету үшін осындай қулықтарға барып, өздеріне жат дінді қабылдады.

Орыс демократиясы өкілдерінің Қазақстанға жер аударылуы да орыстандыру саясатының бір бөлігі еді. Қазақ жеріне жері жоқ орыс шаруалары ғана қоныс аударған жоқ. Патша самодержавиесіне қарсы күреске көтерілгендер осында жер аударылды. 1825 жылғы сәтсіз көтерілістен кейін көтеріліске қатысушылар Сібір мен қазақ даласына жер аударылды. Қазақ жеріне аударылған орыстарға 15 гектар жер беріліп, 10 сом рубль беріліп, 10-15 жылға дейін салықтан босатылған еді. Тағы да оларға шұрайлы, әрі құнарлы жерлер берілді. Орыстармен жақсы қарым-қатынасы болмаған, орыс тілін жетік білмеген қазақтар қазақ жерінде қоғамның төменгі табы болып саналды.

1871 жылы Қытай мен Ресей келісім шарты бойынша ұйғырларға қазақ жерінен жер бөлінді. Империялық отарға наразы болған халық азаттыққа ұмтылып, көтеріліске шыға

бастайды. Көтерілістер саны 300-ден астам болды. Көтерілістерде Сырым Датұлы, Кенесары Қасымұлы, Жанқожа батыр, Есет Көгібарұлы сынды жетекші тұлғалар ерекше көзге түскен[2].

Жас ұрпақты орыстандыруға ерекше назар аударылды. Ол үшін жергілікті жерлерде аралас қазақ-орыс мектептері ашылды. Мұндай мектептерді ұйымдастыруға «уақытша ережелерді» енгізу кезеңінде ерекше көңіл бөлінді. Орынбор губерниясында орыс-қазақ мектептерінің мұғалімдеріне мектеп қабырғасында және одан тыс жерлерде қазақ тілінде сөйлеуге тыйым салынды. Мектептерде орыс тілі сабақтарына басқа пәндерге қарағанда көбірек сағат бөлінді. Мұндай артықшылық тіпті мұсылман мектептері мен медреселерде де орнады.

Билеуші топ өкілдері арасында орыстандыру саясатын жүргізу қарқынды жүрген еді. Патша әкімшілігі «беделді» қазақтарға көмек көрсетіп, сол арқылы оларды өз жағына тартты. 1868 жылғы «Ереженің» орындалуына атсалысқан жергілікті белсенділерді патша үкіметі ордендермен және медальдармен марапаттады. Сұлтандарды марапаттау үшін билік тарапынан жыл сайын белгілі бір қаржы бөлінді.

Алғашында болыстардың саны мардымсыз аз болды. Кейін қазақ дәулеттілері қызмет үшін таласқа түсіп, Ресей патшалығы оның өздеріне қаншалықты тиімді екенін түсінген кезде болыстардың саны да көбейді. Мысалы, Торғай облысында 1869 жылы 28 болыс болса, 1897 жылы олардың саны 47-ге жетті. Болыс губернаторын сайлау дау-дамаймен, тартыспен, жер үшін күреспен қатар өтті. Бұл даулардың барлығын патша үкіметі халық арасына алауыздық тудыру үшін қозғады. Халық бірлігін бұзу биліктің қолына тиді, олардың көшбасшылығын жеңілдетті.

Халық қаншалықты ауыр заманнан өтсе де, әрқашан қазақ арасынан міндетті түрде халықты шыңға жетелейтін ұлы тарландар табылып тұрған. Алаш қайраткерлері бұған мысал.

Алаш қайраткерлері мен қазақтың билеуші элитасы, ғылыми және шығармашылық зиялы қауым өкілдері қазақ мемлекеттілігінің негізін қалады. 1920 жылдардың басында шекарасын Алаш Орда мүшелері дөп басып белгілеген сол мемлекетте бүгінде өзіміз тұрып жатырмыз. Алаш қайраткерлері Орта Азияны ұлттық-территориялық межелі және қазақ жерлерін біріктіру үдерісіне белсене қатысты. Алаш зиялыларының өкілдері Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, Ә.Беремжанов, М.Шоқай, Ж.Ақпаев, М.Тынышпаев, Ә.Ермеков, сондай-ақ ұлт коммунистері С.Ходжанов, Т.Рысқұлов, С.Меңдешев, С.Сейфуллин, С.Асфендияров, С.Сәдуақасов, Н.Нұрмақов және т.б. қазақ жерінің тұтастығын қамтамасыз ету үшін еңбек етті.

Алаш Орда көсемі Әлихан Бөкейханов: «Мен өз Отанымның ішкі істерімен өмір сүремін, тыныс аламын, өмір сүремін, мен үшін оның тағдыры барлық игіліктерден жоғары... Оның қандай жағдайда екенін білмесем, ұйықтай алмаймын» деп жазды. Алаш қозғалысының қайраткерлері қазақтардың мемлекеттілігін алу үшін, ұлттық тәуелсіздік үшін күресті. «Біздің мақсатымыз – халықтың өз тағдырын өзі шешуіне мүмкіндік беру. Автономияға қол жеткізгеннен кейін ғана халық тағдырды өз қолына алады», - деді Жанша Досмұхамедов.

Алаш көсемдері халықтың ұлттық санасын мемлекеттік деңгейге көтерді. «Алаш» партиясы сол кездегі қоғам мәселелерін шешуге бағытталған шаралар кешенін әзірлеген қазақтардың алғашқы саяси ұйымы болды. Алашордалықтардың басты идеясы – халық бірлігі, бұл ұран бүгінгі күнге дейін өзекті. Сол кездегі төтенше жағдайда алашордалықтар ерекше икемділік танытты, сонымен бірге принципті саясаткерлер болды. Алаш қозғалысының негізгі мақсаттары мемлекеттік өзін-өзі басқару жүйесін құру, халықтың ұлттық өзін-өзі билеу құқығын қолдау, озық әлемдік тәжірибені пайдалана отырып, қазақ қоғамын жаңғырту болды. Алашордалықтар қазақ халқының кемсітілмей, ұлттық тәуелсіздік алуға талпынған еді.

Дегенмен қазақ халқын ұлт ретінде кемсіту XX ғасырдың соңғы ширегіне дейін жалғасты. 1986 жылдың 17 желтоқсанында таңертең Алматыда Колбин Геннадий Васильевичті Республика басшысы етіп тағайындау бойынша Қазақстан Компартиясы ОК Пленумының шешіміне қарсы жастардың демонстрациясы басталды. Жастар Д.А. Қонаевтың орнына бұрын республикада тұрмаған және жұмыс істемеген бейтаныс адамның неге тағайындалғанын түсіндіруді талап

етті. Сағы сынбас халықтың рухы осы сәтте білінді. 17 желтоқсан күні кешке демонстрацияны таратуға бірінші әрекет жасалды, өрт сөндіру машиналары, сапер күректері, сойылдар мен қызметтік иттер қолданылды. Тәртіпсіздіктер басталды. 18 күні таңертең Алматыға еліміздің басқа қалаларынан арнайы бөлімшелер келді. Кешке қарай демонстранттар алаңнан қуыла бастады. Демонстрация таратылды[3].

Ресми деректерге сәйкес, Алматыдағы тәртіпсіздіктер кезінде 2 адам қаза тауып, 11-і өртеніп, 24 көлік, 39 автобус, 33 такси істен шығарылып, 13 жатақхана, 5 оқу орны, 6 сауда кәсіпорны, 4 әкімшілік ғимаратқа қаржылай соққы түсті. Жезқазған, Павлодар, Қарағанды, Талды-Қорған, Арқалық, Көкшетау, Шымкент және басқа да қалаларда митингілер мен наразылық шерулері өтті. Шеру таратылғаннан кейін билік қуғын-сүргінге кірісті. Қазақ халқы осы қуғын-сүргіннен кейін де өзінің патриоттық сезімі арқасында ұлт болмысын сақтап қалды.

1991 ж желтоқсан айы 1-2 РССР, Украина, Беларусь басшылары Белапрус остинасы Минскіге жақын Беловеж орманында бас қосып, 1922 ж 30 декабрдегі КСРО-ны құру туралы келісімді күшін жойды деп мәлімдеді. Олар тәуелсіз мемлекетер достастығын құруға қол қойды. Бұл кездесуге Қазақстан, Закавказье, Орта Азия республикалары президенттері шақырылмады[4].

1991 жылдың желтоқсан айының басында үш республиканың басшылары: Ресей – Б.Ельцин, Украина – Л.Кравчук және Беларусь – С.Шушкевич 1922 жылғы одақтық шартты денонсациялау туралы Белавежа келісіміне қол қойды. Іс жүзінде КСРО-ның ыдырауы заңды түрде ресімделді.

Қазақ қоғамы ұзақ жылдар бойы талпынған тәуелсіздікке қол жеткіздік! 1991 жылы 10 желтоқсанда Жоғарғы Кеңес Қазақ КСР-ін Қазақстан Республикасы деп атау туралы шешім қабылдап, 1991 жылы 16 желтоқсанда Жоғарғы Кеңес Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігін жариялады. Республика тарихында осылайша жаңа кезең басталды.

Қорытындылай келе, қолымызда бар тәуелсіздікке жету үшін көптеген ұлы тұлғалар күш салып, халқымыз ұлттық тәуелсіздікті, бірлікті ғасырлар бойы аңсаған. Барлық патриоттық сезім тарихта жатыр. Тарихты оқи отырып, біз өзіміздің кім екенімізді ұмытпай, алдыға талпынуымыз қажет.

Әдебиеттер:

1. Кан Г.В. История Казахстана: Учебное пособие для вузов. – Алматы, 2005.
2. Аяған Б.Ғ., Әбжанов Х.М., Махат Д.А. Қазіргі Қазақстан тарихы. – Алматы, 2010.
3. Ұлы Дала тарихы: учебное пособие /Кан Г.В., Тугжанов Е.Л. – Астана: Zhasyl Orda, 2015. – 328 стр.
4. Қазақстан тарихы. 5 томдық. 1-5-томдар. – Алматы., 1996, 1997, 2000, 2010.

ӘОЖ: 796.063.4

ТӘУЕЛСІЗДІКKE 30 ЖЫЛ

Курмашева А.Б. Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Өлем Тілдері Университеті Халықаралық қатынастар факультеті, 1 курс, Алматы, Қазақстан;
ayazhan.kurmasheva.04@bk.ru

Ғылыми жетекші: **Қарабаева З. М.**, т.ғ.к., доцент.

Андатпа: Мақалада Қазақстан Республикасының егемендік жолында тәуелсіздікке жетіп, дамып, жетістіктерге жетуі жайлы баяндалған. Ел президенті Н.Ә.Назарбаевтың мемлекеттілігімізді сақтау мен нығайтудағы рөліне ерекше көңіл бөлінген. Көптеген сынақтар мен қиындықтарды басынан кешірген Қазақстан, бүгінде аяғынан нық тұрып, болашаққа сеніммен қарайды. Егемендік жолында қазақстандықтар көптеген қиыншылықтарға кезікті, бірақ олардың барлығын еңсеріп, еліміз жылдам экономикалық, әлеуметтік және саяси жаңару жолына түсіп дамуда. Тәуелсіздігіміз жариялағаннан мезгіл ішінде көптеген елеулі табыстарға қол жеткіздік. Қазақстан Республикасы тәуелсіз, еңсесі биік, басқа дамыған мемлекеттермен терезесі тең, керегесі кең егеменді мемлекет болып қалыптасты.

Тірек сөздер: тәуелсіздік, Қазақстан, Қазақстан Халқы, экономика, мәдениет, саясат, полигон, Стратегия, мемлекет.

Міне, бүгінде еліміздің тәуелсіздіктің бесігінде тербелгеніне 30 жыл толыпты. 1991 жылы 16 желтоқсанда егемендігін алған еліміздің өз президенті, ұлты мен ұлысы, салты мен дәстүрі, мәдениеті мен экономикасы және діні мен тілі қалыптасты. Содан бері 30 жыл ішінде Қазақ елі етек-жеңін жиып, шекарасын бекітіп, өз алдына дербес зайырлы мемлекет болды. Бұл ата-бабаларымыз сонау ғасырлар бойы аңсаған ұлы жеңістің жемісі. Бұл мейрам, яғни 1991 жылы желтоқсанның желі мен ызғарына қарсы тұрған жалынды рухы мен ерік-жігерінің арқасында тәуелсіздігімізді алған күн, әрбір қазақ азаматы үшін маңызды әрі, орны ерекше мейрам.

Ия, тәуелсіздікке жету еліміз үшін оңай жолмен келген жоқ, ол баршамызға мәлім. Себебі бұл жолда ата-бабамыздың жаны мен тәні, намысы, өз Отаны үшін төккен қаны жатыр. Ата-бабамыздың отан сүйгіштігі, ұлтжандылығы болмаса осы күнге жету жетпеуіміз екіталай еді. Сондықтанда ең бірінші тәуелсіздікке қол жеткізу жолында жанын берген, қанын берген ата-баба аманатын біздер қастерлеуге міндеттіміз.

Бүгінгі күнде тәуелсіз мемлекетке айналу, бізге үлкен серпіліс және тарихи күш берді. Біздің өз еркімізбен алға ұмтылуға, мемлекет болып өркендеуге үлкен белестер мен жолдар ашылуда. Бүгінде біз ата-баба арман еткен тәуелсіздікке қол жеткізген, алыс, жақын шет елдерде абыройы асқақ, дамушы елдердің алдыңғы қатарында келе жатқан, болашағы жарқын, рухы күшті мемлекетпіз.

Тәуелсіздікке дейінгі кезеңде экономика, ішкі және сыртқы саясатпен қатар, табиғи қорларымыз да, басқа мемлекеттің қарамағында еді. Сол қиын-қыстау кезеңде, қазақ халқының сана-сезімі, намысы мен ерік-жігері оянды. Жігерлі қазақ жастары өз жерімізде лайықты күн көруге, өз ана тілімізді, мәдениетімізді құқылы қолдануға талпынды. Сөйтіп, халықтың ұлттық мүддесі үшін күреске жол ашылды. Бірақ қазіргі таңда, Қазақстанның өзіндік үні, пікірі, мәртебесі бар мықты мемлекет. Біз әлемдік деңгейде аяғымызды сенімді басып, басқа елдер бізбен санасатын мемлекеттердің қатарындамыз.

Қазақстан Республикасының қазіргі келбеті, бастан өткен сәтсіздіктері және жеңістері тұңғыш президентіміз, Елбасының есімімен тікелей байланысты. Себебі Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың саясатының, Отанына, халқына деген сүйіспеншілігінің арқасында Қазақстан дамушы, экономикасы мен демократиялық негіздері бар мемлекетке айналды. Еліміз саясат, экономика, әлеуметтік сала, мәдениет және спорт сияқты түрлі салаларда үлкен жетістіктерге жетуде. Осынау тарихи өтпелі кезеңде Елбасының рөлі айқын және ашық көрінеді.

Еліміз 1991 жылы өз тәуелсіздігін алғалы бері көптеген сұрақтардың шешімі табылып, үлкен жетістіктерге жетуде. Сол кезден бастап адамзат баласына, табиғатқа, қоршаған ортаға ауыртпашылық әкелген Семей полигоны жабылды, Арал теңізі мәселесі шешілді, тарихи мұрамыз, мәдениетіміз, қазақ тілі қайта жаңғыртылды, табиғи байлығымызды өз иелігімізге қайтара алдық.

Біз қазіргі таңда әлемнің 50 ең бәсекеге қабілетті елдері қатарындамыз. Ал бұл, меніңше, мақтаныш сезіміне бөлейтін қазақ халқының ең үлкен жетістіктері мен мақтаныштарының бірі.

Әрине, сонау 30 жылда, еліміз неше түрлі жетістіктерге жетті, биік белес, асуларды бағындырды. Маңыздыларын Елбасымыз “Қазақстан – 2030” Стратегиясының толықтай орындалуында қорытындылап кетті. Яғни, ұлттық қауіпсіз, ішкі саяси тұрақтылық пен бірлік, ашық нарықтық экономикаға негізделген экономикалық өсу сияқты стратегияда белгіленген негізгі міндеттер орындалды.

Енді біздің алдымызда одан үлкен міндеттер тұр. 2012 жылы желтоқсан айында, Елбасымыз “Қазақстан – 2030” Стратегиясын қорытындылай отырып, мемлекеттің жаңа саяси бағытын жариялады. Ондағы басты мақсат 2050 жылға қарай мықты мемлекеттің, дамыған экономиканың және жалпыға ортақ еңбектің негізінде берекелі қоғам құру.

Бұл мақсаттарға қол жеткізу үшін “Қазақстан – 2050” Стратегиясы жеті ұзақмерзімді басымдықтарды іске асыруды қарастырады.

Сонымен қатар отыз жыл ішінде үлкен мақсатқа айналдырған еліміз астанасын да бекітті. Тіпті бүгінде Астана арман қалаға айналды. Атауын Астанадан Нұр-Сұлтанға ауыстырған қала еуразиялық кеңістіктегі ең заманауи қала болып қала береді. Мұны 1999 жылы ЮНЕСКО-ның «Бейбітшілік қаласы» деп берген марапаты дәлелдейді, себебі бұл құрметті атақ, қысқа уақыт ішінде барлық негізгі даму бағыттары бойынша нәтиже көрсеткен қалаларға ғана беріледі. Елбасы айтқандай, мемлекетіміздің басты күші – Астана қаласы. Нұр-Сұлтан қаласы тәуелсіздіктің белгісі, үні, келбеті деуге де болады.

Апортына бүкіл ел сүйсінген Алматының өзін мәдениет пен әдебиеттің қаласына айналдырды. Өзінің ішкі туризмі, теңгесі, ұзын сонар қара жолдары тарамдалып жатыр. Қазір Алматы қаласында туризм күннен күнге дамып, қала көркеюде.

Тәуелсіздік кезеңінде республикамыз көптеген беделді халықаралық ұйымдардың мүшесі болды. Атап айтатын болсақ, Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымы, Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы, Ислам ынтымақтастық ұйымы, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы, Шанхай ынтымақтастық ұйымы, Еуразиялық экономикалық одақ, Біртұтас экономикалық кеңістік, Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымдарының құрамында. ЕҚЫҰ-мен ынтымақтастық барысында Қазақстанның жеткен жетістіктері көп: ЕҚЫҰ Орталық Азиядағы экономикалық жағдайға байланысты, осы территорияның нарықтық экономикаға өтуіне сай, экономикалық реформалар жүргізу, адам құқықтарын қорғау мен аймақтың қауіпсіздігі салаларын бойынша семинарлар өткізілді. Қазіргі уақытта Қазақстан халықаралық және аймақтық ұйымдар мүшесі ретінде Азияда сенім шараларын орнату, Еуразия кеңістігіндегі ықпалдастыққа негізделген үдерістерді нығайту, әртүрлі мәдениеттер мен діндер бірлігіне шақыру мен ұжымдық қауіпсіздікті нығайту бағытында нәтижелі жұмыстар атқаруда.

Біздің ел тәуелсіздігін жариялаған күннен бастап, дүниежүзілік қоғамдастықтың белсенді мүшесі екенін жан-жақты дәлелдеді. Абайдың 150 жылдығын “ЮНЕСКО” шеңберінде тойлады. “Біріккен Ұлттар Ұйымы” шеңберінде 2002 жылы Алматыда, яғни тұңғыш рет Азия құрлығында 24 мемлекет басшысын біріктіріп, кеңес өткізді. “Шанхай ынтымақтастық ұйымын” құрудың негізгі ұйытқысы, алғашқы ұсыныс жасаумен танылды. Одан әрі, 2003 жылы Астанада тұңғыш рет әлемдік діндер жетекшілерінің съезін өткізумен тарихта аты жазылды. 2017 жылы, 100-ге жуық елдің басын қосатын халықаралық көрме “ЭКСПО-2017” көрмесі өтті. Оған 115 мемлекет пен 22 халықаралық ұйым қатысты. Көрмеге төрт миллионға жуық адам қатысты, оның жарты миллионы басқа елдерден келді. Осының бәрін бағалауымыз керек.

Еліміз аталған жетістіктерге небары 30 жыл ішінде қол жеткізді. Және де қазір біз болашағымызға сеніммен қарай алатын, зайырлы, өркениетті, индустриалдық жаңғырту жолында жоғарғы қарқынмен дамып келе жатқан мемлекетпіз. Қазір біз өркендеудің жаңа жолына, әлеуметтік дамудың жаңа кезеңіне бет алдық. Елбасы бекіткен жаңа экономикалық бағамда жаңа бағдарламалар, оның бағыттары және нәтижеге жету жолдары көрсетілген. Сол бағытты ұстанып, болашаққа сеніммен қарайық!

Әдебиеттер:

1. Деятельность Ассамблеи народа Казахстана [мәтін]/[электрондық ресурс]. – URL: <https://assembly.kz/ru/ank/deyatelnost-assamblei-naroda-kazakhstana>
2. Beenish Altaf. NTI's 2016 Nuclear Security Index Report [электрондық ресурс]. / Beenish Altaf. – Электрондық мақала. – URL: <http://issp.in/ntis-2016-nuclear-security-index-report/>
3. Зарина Козова. 10 главных достижений Казахстана за годы Независимости [электрондық ресурс]. / Зарина Козова. – Электрондық мақала. – URL: <https://liter.kz/13927-10-glavnyh-dostigeniy-kazahstana-za-gody-nezavisimosti/>
4. Аяған Б.Ф., Әбжанов Х.М., Махат Д.А. Қазіргі Қазақстан тарихы. – Алматы, 2010. -361-362б

МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Нурмуратулы М. Казахский университет Международных отношений и мировых языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан,
madiarnurmuratuly@gmail.com

Научный руководитель - **Чатыбекова К.К.** - д.и.н., профессор

Аннотация: С молодежью непосредственно связано будущее каждой страны, всего мирового сообщества в целом. “Молодежь и общество находятся в постоянно меняющейся взаимосвязи. Сегодняшние молодые, обучаясь и набираясь жизненного опыта, завтра становятся активной созидательной силой, передавая свою жизненную мудрость новым поколениям. Молодежь несет особую, незаменимую другими социальными группами, ответственность за сохранение и развитие общества, преемственность его культуры и истории, за жизнь старших и воспроизводство последующих поколений. Она — органический субъект развития: экономического, политического, социокультурного. Проблемы, с которыми сталкивается общество в своих усилиях по социализации и интеграции молодежи, возникают из-за нестыковки между нуждами и устремлениями молодых людей в быстроменяющемся мире и тем, что общество предлагает им и требует от них.

Ключевые слова: Молодежь, молодежная политика, Республика Казахстан, Рухани жангыру

XXI век продолжает вносить свои коррективы в воспитание детей и подростков, в становление и развитие современной молодежи. Современная казахстанская молодежь все больше стремится найти способы защиты своих прав и интересов, создавая различные институты и организации от органов школьного и студенческого самоуправления до молодежных парламентов, молодежных правительств и различных общественных организаций. Кроме того, возрастает процент участия молодежи в политических организациях (как провластных, так и оппозиционных). Молодые люди все более открыто заявляют о своем желании строить новую страну, новую экономику, новую политику. В контексте модернизации страны, о которой так много и часто сегодня говорят, актуальным становится понятие ювентизации. Считается, что мировая тенденция вовлечения молодежи в решение публичных правоотношений начинается с европейских стран, однако, на наш взгляд, нельзя забывать об опыте СССР, где молодежь была одной из ведущих сил и брала на себя серьезные инициативы, в том числе и политические. В этом смысле очень интересна позиция государственных органов, которые, как известно, работали под руководством политической партии, о том, что «интересы детей не должны пониматься только в смысле хороших материальных условий. В данное понятие рекомендуется включать: обеспечение нормальных условий развития ребенка, правильное идеологическое воспитание ребенка, его подготовку к общественно-полезной деятельности». Именно правильное идеологическое воспитание молодежи являлось важнейшим элементом молодежной политики Советского Союза и, на наш взгляд, достойно внимания для использования в современных условиях. Для стран постсоветского пространства, в том числе и для Казахстана данный вопрос является актуальным, на наш взгляд, в силу ряда причин:

Во-первых, достаточно высокого процента молодежи. Он существенно выше, чем в странах Восточной Европы. Это вызвано ментальностью населения, ее обычаями и традициями. Хотя статистика показывает, что уровень старения населения также очень высока.

Во-вторых, развал СССР и крушение коммунистической идеологии вызвали образование идеологического вакуума уже на протяжении нескольких поколений. Связи с этим 2017 год был объявлен годом молодежи и ещё сильнее государство начала поддерживать молодежь и их инициативы. Сегодня в Казахстане реализуется комплекс мер государственной поддержки молодежи, выделяются значительные бюджетные средства для улучшения социально-экономического положения молодых людей.

Вместе с тем особую актуальность имеют вопросы молодежной безработицы, миграционных процессов в молодежной среде и т.д., кроме того, по докладу «UNICEF»

Казахстан занимает высокое место в рейтинге развития молодежи стран мира и располагается на 27 месте из 170 стран мира, что выше значений многих стран с более высоким уровнем дохода, таких как Франция, Россия, Турция и Швеция. Анализируя данные по каждому критерию индекса выделяются сильные и слабые стороны в процессах развития молодежи Казахстана. У Казахстана выше среднемировых показатели по критериям образование, здоровье и благополучие, трудоустройство. В то же время Казахстан продемонстрировал ниже среднемировых значения по гражданскому участию и участию молодежи в политической жизни страны. Именно из-за этого наше правительство разработала план по комплексной поддержке молодежной политики на 2021-2025 годы который включает стратегический план развития до 2025 года и ряд направлений по поддержке молодежи определенных законом о государственной молодежной политике. Кроме того, создана институциональная база по реализации молодежной политики, в том числе 209 региональных молодежных ресурсных центров, 218 региональных советов по делам молодежи, 897 комитетов по делам молодежи на предприятиях, в высших учебных заведениях и колледжах.

Однако, трудоустройство, отсутствие доступного жилья и получение качественного образования остаются актуальными проблемами среди молодежи. По словам вице-министра информации и общественного развития Асхата Оралова, для решения этих и других важных задач разрабатывается соответствующий законопроект по вопросам государственной молодежной политики, проводится работа по принятию комплекса мер по совершенствованию деятельности Совета по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан. По поручению Главы государства готовится Национальный проект «Тәуелсіздік ұрпақтары», предусматривающий разработку индекса развития молодежи и включению его в программу развития территорий, принятие мер по снижению численности молодежи категории NEET, в том числе путем создания Республиканского проектного офиса и специальных отделов в региональных молодежных ресурсных центрах для адресной работы с такой молодежью. Наряду с ними прорабатывается вопрос присуждения гранта «Тәуелсіздік ұрпақтары» для талантливой молодежи и реализации комплекса мер, направленных на духовно-нравственное воспитание и укрепление семейных ценностей. О том, какие меры применяются для вовлечения молодежи в активные формы занятости, рассказал вице-министр труда и социальной защиты населения Ержан Биржанов. Вице-министр пояснил, что по госпрограмме развития продуктивной занятости и массового предпринимательства «Еңбек» в 2018-2020 годах на организацию обучения было выделено свыше 68 млрд. тенге, обучение получили 25,7 тыс. человек, из них 17,7 тыс. человек или 68,9% - трудоустроены. В текущем обучении по системе ТиПО планируется охватить еще порядка 21 тыс. человек. Кроме того, отметил докладчик, для организации краткосрочных курсов (до 12 месяцев) по востребованным на рынке труда специальностям было выделено 35,8 млрд. тенге. В 2017 по 2020 годах обучение по данной программе получили порядка 188,6 тыс. человек, из них - 75,1 тыс. молодые люди. Наряду с ними молодым людям, желающим заниматься предпринимательством, предоставлена возможность микрокредитования для открытия собственного дела. На развитие новых бизнес-идей 11 тысячам молодым людям выданы государственные гранты на безвозмездной основе в размере 200 МРП. Кроме того, с прошлого года в рамках Программы введены проекты «Бірінші жұмыс орны» и «Ұрпақтар келісімшарты» с субсидированием заработной платы до 12 месяцев. Ержан Биржанов рассказал и об особенностях других проектов, в т.д. «Жастар тәжірибесі», «Жастар - Ел тірегі» и «Бастау-Бизнес», но пока конечно мы не можем оценивать результаты этих программ по полной мере, а вот если взять те программы, которые были до них это «Болашақ», «Жасыл ел», «Жас маман», «С дипломом в село», «Жасыл ел», «Молодежная практика», «Серпін», «Молодежный кадровый резерв». То мы можем видеть и конечно же оценивать результаты этих программ. А результаты этих программ очень даже хороши. Например, благодаря программе «Болашақ» появились новые кадры в экономике, образовании, науке, здравоохранении, национальной культуре и искусстве. Каждый второй выпускник «Болашақа» работает в частных и государственных

компаниях Казахстана. Среди них 19% — это менеджеры. 4% трудятся в международных организациях и НПО Казахстана. Всего три четверти выпускников работают в секторе экономики и институтах. В государственных учреждениях задействованы 25%. Программа «Жасыл ел» не только преобразила казахстанские города, но и трудоустроила выпускников вузов. Так, например, только в столице за полгода работу в проекте получили 1200 молодых людей. В 2019 году было трудоустроено 975 человек. Высокие результаты в трудоустройстве влияют и на конкурентоспособность, повышении мотивации молодежи. Также стоит отметить, что молодежь больше ориентирована на профессиональный успех. Этому способствует вся нынешняя культура: книги, музыка, спорт и даже интернет. С развитием социальных сетей, когда пользователи делятся профессиональными успехами, молодые люди берут пример со своих кумиров или старших товарищей. Это тема активно продвигается в медиа.

И если подводить итоги всего можно сказать то что нынешняя молодежь Казахстана — это поколение, которое родилось и выросло в период серьезных политических, социальных и экономических трансформаций. Это молодые люди со своим взглядом на мир, со своей позицией и со своими ценностями. Именно поэтому изучение сегодняшней молодежи, знакомство с их миром, имеет важное значение. А если взять тот факт, что естественно молодежная политика стран отличается друг от друга и в основном они носят социальный характер и в мире стран где молодежная политика носила экономический, политический и социальный характер. И к счастью наша страна одна из таких. Меры, предпринятые государством, работают эффективно. Проекты, реализуемые в стране, современные и дают шансы построить карьеру, найти любимое дело и быть конкурентоспособным.

Литература:

1. Зайниева Л.Ю. Становление государственной молодёжной политики в Казахстане. Алматы, 2013.
2. Межэтнический аспект молодёжной политики в Казахстане. Алматы, 2012.
3. Ростовская Т.К., Калиев Т.Б. Мир ценностей молодого поколения россиян и казахстанцев. Алматы, 2018.
4. Индекс благополучия молодежи Казахстана и краткий отчет по результатам национальных онлайн-консультаций с молодежью Казахстана <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/436/file/Публикация%20.pdf>

ӘОЖ: 040928

ҚАЗІРГІ ЖАҢА ЖАҒАНДЫҚ АХУАЛДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДАМУ РЕФОРМАЛАРЫ

Зарлықан А. Абылай хан атындағы ҚХКЖӘТУ

Туризм мамандығының 2 курс студенті: <mailto:akmeir.zarlykhanova@bk.ru>

Ғылыми жетекшісі - **Қарғаев Қ.А.** магистр, аға оқытушысы

Аңдатпа: Автор өз мақаласында Қазақстан Республикасының қалыптасуы мен дамуының 30 жылдық хронологиясына шолу жасайды. Қазақстанның дамуы құрылымына талдау жасайды. Мемлекеттіліктің дамуындағы реформаларына назар аударады.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғанына 30 жылға жуықтады. Осы жылдарда мемлекетімізде саяси, экономикалық, әлеуметтік құрылымында оң өзгерістер орын алды. Мәдениет, білім мен ғылымда жетістіктер жетерлік. Осы оң өзгерістер мен жетістіктер мемлекеттің іргетасын қалаушы тұңғыш президент, Елбасымен байланысты болып отыр.

Тірек сөздер: даму, жолдау, тұрақтылық, Қазақстан-2030, Қазақстан-2050, тәуелсіздік В своей статье автор рассматривает 30-летнюю хронологию становления и развития Республики Казахстан. Анализирует структуру развития Казахстана. Ориентируется на реформы в развитии государственности.

Республика Казахстан является независимой почти 30 лет. За эти годы в политической, экономической и социальной структуре нашей страны произошли позитивные изменения. Есть

много достижений в культуре, образовании и науке. Эти позитивные изменения и достижения связаны с первым президентом, главой государства, заложившим основы государства.

Ключевые слова: развитие, солидарность, стабильность, послание, Казахстан-2030, Казахстан-2050

Тәуелсіздікке қол жеткізгеннен бастап өзгерістерді бастан кешіре бастаған Қазақстан үшін даму реформалары мәселесі өзекті болып табылады.

1991 жылы 17 желтоқсанда Алматыдағы Республика алаңында өткен митингіде Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың: – Тәуелсіздіктің біздің бәрімізге артар міндеті мол. Енді еңселі ел болудың жолына шындап түсуіміз керек. Әулетіміздің асуы да, дәулетіміздің тасуы да өз қолымызда. Кең байтақ жеріміздің байлығы осы даланың түпкілікті халқына да, тағдыр қосып, бірге өмір сүріп жатқан өзге ұлт өкілдеріне де жетеді. Тарих көші ұзақ. Асықсақтап аптықпайық. Қазақстанның көп ұлтты халқының жұлдызы жоғары болатынына, туған елімізде дәулетті де сәулетті өмір орнайтынына кәміл сенемін,—деп айтқан сөзінің бүгінгі күні шындыққа айналғанын көріп отырмыз. Тәуелсіздіктің алғашқы таңында айтылған бұл сөздің ақиқатқа айналуына да Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың халық сеніміне лайық бола алу қасиеті мен берілген уәделерді орындауы және қажымас қайраты мен табандылығы, көреген саясаткерлігі себеп болғанын мойындағандар жетіп артылады. Сонымен бірге Қазақстан халқы еліміздің жасампаз бүгіні мен жарқын болашағының кепілдігін Елбасымен байланыстырады. Мемлекеттің, оның басшылығының қандай саясат жүргізуіне, қандай бағыт және жол таңдағанына сәйкес саяси құрылым, саяси жүйе, саяси билік түрі орнайды. Аталған саяси жүйе мен билік түрі және елдің саяси бағыты жаңадан тәуелсіздік алған елдердің таңдаған даму үрдісіне және сол елдің басшылығының жүргізген саясатына байланыстыда қалыптасады. Сол сияқты тәуелсіздік алғанына 30 жыл толатын Қазақстанның да жаңа мемлекеттілікті қалыптастырудан бастап өзіндік мемлекеттік құрылыстағы, әлеуметтік-экономикалық дамудағы, елдің қоғамдық өмірінің кезең-кезеңімен демократияландыру бағытындағы қазақстандық дамуы жолы қалыптасты. Бұл мерзім адам өмірімен есептегенде де, тарихи тұрғыдан алып қарағанда да көп уақыт емес. Бірақ осы бір қысқа мерзімге қарамастан тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы экономикалық-әлеуметтік және саяси қиыншылықтарды еңсере білген қазақ елі әлем мойындаған мемлекеттер қатарына қосылды.

Еліміздің саяси өмірі жаңартылып, түбегейлі өзгерістер жасалды. Мемлекеттіліктің барлық институттары құрылып, экономикамыз нарықтық жолға түсті. Халықтың әл-ауқаты жаңа деңгейге көтерілді, әлеуметтік салада жаңа асулар бағындырылды. Мемлекеттік шекарамыз айқындалып, елдің тұтастығы, жердің бүтіндігі қамтамасыз етілді. Елбасының көрегендігі мен ерік-жігерінің нәтижесінде Қазақстан әлемде тұңғыш рет ядролық қарудан бас тартып, Семей сынақ полигонын жабуы бүкіл дүниежүзінің назарын өзіне еріксіз аударған болатын. Осы бір батыл қадамның нәтижесінде мемлекетіміздің тәуелсіздігінің қауіпсіздігіне әлемнің іргелі мемлекеттері кепілдік берді. Әлем елдерімен терезесі тең тәуелсіз мемлекет құрып, ата-бабаларымыздың ғасырлар бойғы ұлы арманы мен мақсаты орындалды.

ҚР Президенті Н.Назарбаев өзінің 20-шы Қазақстан халқына «ҚАЗАҚСТАН ЖАҢА ЖАҒАНДЫҚ НАҚТЫ АХУАЛДА:ӨСУ, РЕФОРМАЛАР, ДАМУ» Жолдауын 2015 жылдың 30 қарашасында жариялады. Бұл жолдаудың маңыздылығы оның мемлекеттіліктің дамуының жаңа белестерін ашып беруінде еді. «Жолдауда болашақ дамуымыз үшін нақты әлеуметтік-саяси бағдарлар айқындалған. Дағдарысқа қарсы басты стратегия өсу, реформалар, даму сынды қарапайым да маңызды ұғымдармен айқындалған, Президент сондай-ақ келесі бағыттар бойынша дағдарысқа қарсы және құрылымдық жаңғыртудың 5 бағытын көрсетті»: БІРІНШІСІ. Қаржы секторын тұрақтандыру, оны жаңа жағандық нақты ахуалға сәйкестендіру, қаржы секторының теңгенің еркін бағамы жағдайында тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету. ЕКІНШІСІ. Бюджеттік саясатты оңтайландыру - Бюджеттік саясатты оңтайландыру аясында шығындарды азайту, оның ішінде әкімшілік шығындардың үлесін қысқарту. Сонымен қатар

барлық әлеуметтік міндеттемелер жүзеге асыра бастау - Биылғы жылы біз мүмкіндіктері шектеулі жандарды қозғалу құралдарымен және санаторлық-шипажайлық ем-шарамен қамтамасыз ету көлемін 3 есеге арттырдық. 31 қазанда Президент ҚР «Мемлекеттік-жеке серіктестік туралы» Заңына қол қойды. ҮШІНШІСІ. Жекешелендіру және экономикалық бәсекелестікті ынталандыру. ТӨРТІНШІСІ. Жаңа инвестициялық саясат негіздері. Атап өтетіні, инвестициялар көлемінің артуы ең алдымен Индустрияландыру картасының жобаларын іске асыру арқылы қамтамасыз етіліп отыр. Сонымен қатар, ірі өңірлік жобалар арасында шағын және орта бизнесті дамыту қажет. Оған қоса, «Нұрлы Жол» бағдарламасының жобаларын жеке капиталды тартумен қаржыландыру үлгісіне әкелу қажет. «Бизнестің жол картасы 2020» кәсіпкерлерді қолдау бағдарламасы макроөңірлердің инвестициялық бағдарламаларының бір бөлігіне айналғандығын көрдік. Инвестиция саясатының басты бағыттарының бірі техникалық және кәсіптік білім беру саласы болуы керек. Елбасы 2017 жылдан «Жалпыға бірдей тегін кәсіби-техникалық білім беру» жаңа жобасы басталғанын жариялады. Бүгінде техникалық және кәсіптік білім беретін, өнеркәсіптік нысандарға және шағын және орта бизнес кәсіпорындарына мамандар даярлайтын 49 оқу орны бар. Техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында білім алатын контингент 21,6 мың адамды құрайды, оқыту 88 мамандық бойынша жүргізіледі. БЕСІНШІ. Жаңа әлеуметтік саясат. Президент экономикалық тәуекелдерге қарамастан халыққа әлеуметтік қолдау көрсету шараларын іске асыру жөнінде жариялады.[1]

Біз Тәуелсіздікті 1991 жылы алдық. Қазіргі күнмен есептесек 30 жыл өтті. Тәуелсіздіктің отыз жылын шартты түрде үш онжылдық белеске бөліп қарастыруға болады. Оның әрқайсысы атқарған миссиясы тұрғысынан ғасырдың жүгін арқалап тұр. Мен азаттықтың алғашқы онжылдығын жаңа Қазақстанның іргетасын қалау кезеңі деп атар едім. Осы уақытта Елбасының басшылығымен мемлекетіміздің нышандары белгіленіп, билік жүйесі қалыптасты. Ұлттық валютамыз айналымға енді. Қарулы Күштеріміз құрылды. Ата заңымыз қабылданды. Шетелдермен дипломатиялық қатынас орнатылды. Еліміз беделді халықаралық ұйымдарға мүше болды.«Қазақстан – 2030» стратегиясын қабылдадық. Шығыстағы көршімізбен шекарамызды бекіттік. Басқа да іргелес мемлекеттермен шекара жөніндегі келіссөздер қарқынды жүргізіле бастады. Ел аумағын ядролық қарудан толық тазарттық. Елордамызды Арқа төсіне көшірдік. Нарықтық экономикаға өтіп, жекеменшік институтын берік орнықтырдық. Отандық бизнестің негізін қаладық. Жастар әлемнің маңдайалды оқу орындарында білім ала бастады. Түрлі дағдарыстардан аман өтуге мүмкіндік берген Ұлттық қорымыз құрылды. Дүние жүзіне тарыдай шашылған қазақ баласын атажұртқа шақырып, Ұлы көшке жол аштық. Соның нәтижесінде ел еңсесі тіктеліп, ұлттық рухымыз көтерілді. Екінші онжылдық – Қазақ елінің керегесін кеңейту кезеңі. Осы жылдарда мемлекетіміздің тұғыры нығайып, экономикалық әлеуетіміз арта түсті. Құрлықтағы барлық шекарамызды айқындап, заң жүзінде бекіттік. «Мәдени мұра» бағдарламасын жүзеге асырып, тарихымызды түгендедік. Солтүстік Аралды құтқарып, қашқан теңізді қайтардық. Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының съездерін, Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымының, Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары кеңесінің саммиттерін өткізуге және басқа да бірқатар маңызды халықаралық жобаларға бастамашы болдық. Елімізге шетелден қомақты инвестиция тарттық. Есілдің жағасында бой көтерген еңселі елордамыз ұлттық идеямызға айналды. «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» халықаралық дәлізі сияқты ірі инфрақұрылымдық жобалар қолға алынды. Тұрғын-үй құрылысы да бұрын-соңды болмаған қарқынмен дамыды. Үшінші онжылдықта шаңырағымыз биіктеп, өсіп-өркендеп, мерейлі мемлекетке айналдық. Шекара мәселесін біржола шештік. «Қазақстан – 2050» стратегиясын қабылдап, озық дамыған отыз елдің қатарына қосылуды межеледік.Әр бағыт бойынша «Үдемелі индустриялық-инновациялық даму», «Нұрлы жол», «100 нақты қадам» сияқты ауқымды бағдарламалар жүзеге асырылды. Саяси және экономикалық реформалармен қатар рухани жаңғыруға баса мән бердік. Осынау толағай табыстардың бәріне Елбасының дара көшбасшылығының һәм

халқымыздың даналығы мен парасатының, бірлігі мен ынтымағының, отандастарымыздың қажырлы еңбегінің арқасында қол жеткіздік. Сондықтан, Елбасы Тәуелсіздігіміздің мәңгі символына айналды десек, ақиқатты айтқан болар едік. Алдағы төртінші онжылдықтың бізге жүктейтін міндеті – қуатты елдің иесі және кемел халық болу. Бұл жолда саяси-экономикалық реформаларды және сананы жаңғырту үдерісін жалғастырып, заман талабына бейімделген ұлттың жаңа болмысын қалыптастыруымыз қажет. Біз әділетті қоғам мен тиімді мемлекет құруды көздеп отырмыз. Кез-келген істе әділдік қағидатын басшылыққа алсақ, бұған анық қол жеткіземіз. Мысалы, тұрғындардың тұрмысын жақсарту түспесек, еліміздің жетістіктері мен халықаралық табыстарын мақтан ету артық. Азаматтарымыз экономикалық өсімнің игілігін сезіне алмаса, одан еш қайыр жоқ. Тарихқа көз жүгіртсек, әр буын белгілі бір сынақты басынан өткереді. Біздің бабаларымыз «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұламаны», аталарымыз алапат ашаршылықты, қуғын-сүргінді, дүниежүзілік соғысты көрді. Тоталитарлық кезеңде ұлттық құндылықтарымыздан, тілімізден, діліміз бен дінімізден айырылып қала жаздадық. Оның бәрі Тәуелсіздіктің арқасында халқымызға қайта оралды. Бірақ, ұлт пен ел ретінде сақталып қалу үшін бүгінгі және болашақ ұрпақ жаңа сын-қатерлерге дайын болуы керек.

Қазіргі пандемия және соның салдарынан туындаған дағдарыс бүкіл әлемнің бұрын болмаған жаңа сынақтармен бетпе-бет келіп отырғанын анық көрсетті. Экономикалық, әлеуметтік, экологиялық, биологиялық және басқа да қатерлерге қоса, жер жүзіне жағымсыз идеологиялық вирустар да жайылып келеді. Жаһандану кезінде ел жат жұрттың ықпалына бейсаналы түрде ілесіп кеткенін аңғармайды. Басқаша айтқанда, мәжбүрліктен емес, санасының улануы арқылы өз еркімен торға түседі. Сондықтан, жаңа заманның жақсы-жаманын екшеп, артықшылықтарын бойға сіңірумен қатар, тамырымызды берік сақтауымыз қажет. Ұлттық болмысымыздан, төл мәдениетіміз бен салт-дәстүрімізден ажырап қалмау – барлық өркениеттер мидай араласқан аласапыранда жұтылып кетпедің бірден бір кепілі.

Тәуелсіздіктің отыз жылын шартты түрде үш онжылдық белеске бөліп қарастыруға болады. Оның әрқайсысы атқарған миссиясы тұрғысынан ғасырдың жүгін арқалап тұр. Тарихқа көз жүгіртсек, әр буын белгілі бір сынақты басынан өткереді. Біздің бабаларымыз «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұламаны», аталарымыз алапат ашаршылықты, қуғын-сүргінді, дүниежүзілік соғысты көрді. Тоталитарлық кезеңде ұлттық құндылықтарымыздан, тілімізден, діліміз бен дінімізден айырылып қала жаздадық. Оның бәрі Тәуелсіздіктің арқасында халқымызға қайта оралды. Бірақ, ұлт пен ел ретінде сақталып қалу үшін бүгінгі және болашақ ұрпақ жаңа сын-қатерлерге дайын болуы керек. Қазіргі пандемия және соның салдарынан туындаған дағдарыс бүкіл әлемнің бұрын болмаған жаңа сынақтармен бетпе-бет келіп отырғанын анық көрсетті. Экономикалық, әлеуметтік, экологиялық, биологиялық және басқа да қатерлерге қоса, жер жүзіне жағымсыз идеологиялық вирустар да жайылып келеді. Жаһандану кезінде ел жат жұрттың ықпалына бейсаналы түрде ілесіп кеткенін аңғармайды. Басқаша айтқанда, мәжбүрліктен емес, санасының улануы арқылы өз еркімен торға түседі. Сондықтан, жаңа заманның жақсы-жаманын екшеп, артықшылықтарын бойға сіңірумен қатар, тамырымызды берік сақтауымыз қажет. Дамудың көзі болып табылатын кез келген реформалардың басты мақсаты да ұлттық болмысымыздан, төл мәдениетіміз бен салт-дәстүрімізден ажырап қалмауды – барлық өркениеттер мидай араласқан қазіргі жаһандану заманында жұтылып кетпедің кепілі болуы тиіс деп санаймын.

Әдебиеттер:

1. ҚР Президенті Н.Назарбаев тың « ҚАЗАҚСТАН ЖАҢА ЖАҒАНДЫҚ НАҚТЫ АХУАЛДА:ӨСУ, РЕФОРМАЛАР, ДАМУ» Қазақстан халқына Жолдауы 2015 жылдың 30 қараша.

2. https://www.inform.kz/kz/nursultan-nazarbaev-tauelsiz-kazakstan-respublikasynyn-negizinsalushy_a2722330

XXI ҒАСЫРДЫҢ ӨРКЕНИЕТТІ АДАМЫ

Аманжолова А. А., 2 курс, РДГБ

Казахский университет международных отношений и мировых языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан,
alina24_03@mail.ru

Ғылыми жетекші - **Изтаева В.А.**, с.ғ.к., доцент

Аннотация: XXI ғасырдағы адамның қалыптасуының ішкі механизмі талданады. Жүргізіледі аксиологиялық мазмұнын талдау қазіргі заманғы адам бөлу арқылы үш қабаттан оның іргелі құндылықтарды анықтайтын тәсілі, біздің болмыс. Қазіргі адамның өмір сүру уақытын түсінуге және оны өздері үшін жұмыс істеуге кедергі келтіретін негізгі қиындықтар немесе проблемалар қарастырылады. XX ғасырдағы адамның алдына қойған, бірақ оларды шешпеген міндеттер де ерекшеленеді.

Кілт сөздер: адам, таным, өркениет, құндылық, шығармашылық, проблема, техника, социализм.

Философия өзін-өзі тануды мәдениетке, адам өмірінің семантикалық бағдарларына береді. Шынайы философия-бұл дәуірдің рухани квинтэссенциясы, мәдениеттің тірі жаны. Әрине, философиялық ілімдердің әлеуметтік шығу тегі мен әлеуметтік мәні оларды өмірге әкелетін әлеуметтік формаларға байланысты. Әлемдік философия, шын мәнінде, «мәңгілік» проблемалар төңірегінде өрбиді. Олардың қатарына адамзат тарихының қазіргі бетбұрыс кезеңінде, екіншіке орай, қайғылы дыбысқа ие болған адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас мәселесі де жатады. Үшінші мыңжылдықтың табалдырығында халықтар алдында тұрған көптеген әлеуметтік маңызды проблемалардың ішінде адамзаттың және жер бетіндегі барлық тіршілік иелерінің өмір сүру мәселесі басты орынға ие болды. Адами болмысына қауіп самоуничтожение. Бұл жағдайды экологиялық, ғылыми-техникалық және басқа да мәселелер сияқты әртүрлі дүниетанымдық бағыттағы ойшылдар бірнеше рет түсіндірді. Рим клубының президенті А. Печче айтқандай, адам өзі үшін Ахиллес өкшесі болды, ол «оның басталуы мен аяқталуы». Оның көзқарасы бойынша адамның өзін тапқан жағдайын түсіну маңызды. Неліктен оның жолы апатқа әкелді? Одан шығуға әлі уақыт бар ма, егер бар болса, қайда? Қай жолды таңдау керек? Қандай құндылықтарды таңдағаныңыз жөн? Соңғы жылдары табиғат пен адам үшін антропогендік әрекеттің жағымсыз әсерлері экологиялық қатынастар жүйесіне мұқият қарауға, оларды үйлестіру мәселесі туралы ойлануға мәжбүр етеді. Неліктен адамның табиғатпен үйлесімділігі туралы айту керек, мысалы, олардың бірлігі туралы айту жеткіліксіз? Оның объективті диалектикасына байланысты адамның табиғатпен қарама-қайшылықты бірлігі олардың қарым-қатынасының сол кезеңдерінде, мысалы, қазіргі кездегідей, шиеленіскен кезде де орын алады. Сонымен бірге, нақты дағдарыс жағдайынан шығу қажеттілігі оны қамтамасыз ететін адам мен табиғат бірлігінің ерекше формасын қалыптастыру қажеттілігін тудырады. Бұл адамның табиғатпен үйлесімділігі.

«Адам - табиғат - өркениет» жүйесіндегі қатынастар мәселесі мәңгілік философиялық мәселелердің бірі болып табылады. Оның қалыптасуы мен даму тарихына тым алысқа бармай-ақ, алғашқы экологиялық дағдарыстар (жергілікті сипаттағы) ежелгі уақытта белгілі болғанын және осы мәселенің өмірлік маңыздылығын көрнекі түрде көрсететін негіз болғанын атап өтеміз.

Шын мәнінде, табиғаттың ажырамас бөлігі бола отырып, адамзат онымен қарым-қатынаста бірқатар кезеңдерден өтті: табиғи күштерге толық тағзым ету мен табынудан бастап, адамның табиғатқа толық және сөзсіз билігі идеясына дейін. Соңғысының апатты салдарын біз бүгін толық жинаймыз. Қарым-қатынастар Адам және Табиғат XX ғасырда болды өзіндік орталығы, онда шелер мен байланады бір торабы әр түрлі тараптар экономикалық, қоғамдық және мәдени өміріне. Ф. Гиренок атап өткендей, қазіргі адам «табиғатта да, ғарышта да оған артықшылықты орын жоқ екенін түсінуі керек».

Табиғат пен қоғам әрқашан жер мен адам өмір сүргенге дейін қалатын бірлікте болды. Табиғат пен қоғамның осы өзара әрекеттесуінде қоршаған табиғи орта адамзат тарихының қажетті табиғи алғышарты және негізі ретінде ешқашан қоғамның тұрақты әсерін сезінетін пассивті жағы ғана болған емес. Ол әрдайым адам қызметінің барлық аспектілеріне, қоғамдық өмір процесіне, жалпы әлеуметтік прогреске, оны баяулатуға немесе жеделдетуге айтарлықтай әсер етті және жалғастыруда, оның әртүрлі аймақтардағы және әртүрлі тарихи дәуірлердегі рөлі әртүрлі болды. Сонымен, адамзат өркениетінің дамуының басында, адамдар негізінен дайын өнімді иемденуге қанағаттанған кезде, Қоғам сыртқы ортаға мүлдем тәуелді болды. Жануарлардың табынына ұқсас, қарапайым адамдар азық-түлік ресурстары таусылғаннан кейін бір жерде өмір сүру үшін табиғи құралдар жеткілікті болатын басқа жерге көшті. Басқаша айтқанда, табиғи ресурстардың сарқылуы, табиғаттың тозуы белгілі бір әлеуметтік өзгерістерге - халықтың көші-қонына әкелді. Болашақта өндіргіш күштер дамыған сайын қоғамның табиғатқа тәуелділігі үнемі төмендеп, адам өзінің стихиялық күштерінің қол астында бола бастады. Бірақ адамның табиғаттан тәуелсіздігі иллюзияға айналды, өйткені қоршаған ортаға қарқынды әсер ету оның өмір сүру жағдайларының күрт нашарлауына, яғни экологиялық қолайсыздыққа әкеледі. Сонымен қатар, экологиялық қауіптердің артуы жер өркениетінің бар екендігіне, Жер планетасының тіршілік етуін сақтауға күмән тудырады. Сонымен қатар, бұл адамды табиғаттан бөлу процесінде оның оған тәуелділігі әлсіремегенін, керісінше көбейгенін көрсетеді. Әлеуметтік прогресс тарихта экологиялық орта үнемі өсіп келе жатқандықтан ғана орын алды. Қазіргі уақытта адамның болашақ түрін қамтамасыз ету мүдделері адамдарды биосфераның жұмыс істеуі мен даму заңдарымен көбірек есептеуге мәжбүр етеді. Алайда, қоғам мен табиғаттың өзара әрекеттесуінің диалектикасы қоршаған орта қоғамға ғана емес, сонымен бірге адам тіршілік процесінде табиғатқа өшпес із қалдырады. К. Маркс пен Ф. Энгельс атап өткендей, « тарихты екі жағынан қарастыруға болады, оны Табиғат тарихы мен адамдар тарихына бөлуге болады. Алайда, бұл екі жақ бір-бірімен тығыз байланысты; адамдар болған кезде табиғат тарихы мен адамдардың тарихы бір-бірін өзара анықтайды».

Ежелгі уақытта, ежелгі және орта ғасырларда қоғамның қоршаған ортаға әсері өте маңызды болды, бұл жергілікті экологиялық дағдарыстарға әкелді, нәтижесінде бір кездері гүлденген өркениеттердің қирандылары шөл құмдарының астында жерленді. Сонымен, Майя мемлекетінің, осы көрнекті өркениеттің қайтыс болу себептерінің бірі егіншіліктің өрт сөндіру жүйесін қолдану салдарынан жердің сарқылуы болды. Жергілікті (немесе аймақтық) экологиялық дағдарыстар адамзат қоғамының дамуының барлық кезеңдерінде орын алды. Адамның экономикалық іс-әрекетіне байланысты едәуір үлкен экологиялық апаттар тарихтан белгілі, және осы апаттарға ұшыраған елдердегі халықтың тығыздығы қазіргі стандарттар бойынша шамалы болған кезде, ал қазіргі заманғы мағынада өнеркәсіп мүлдем болмаған кезде. Месопотамия мен Грецияның қайғылы тәжірибесін еске түсіру жеткілікті, онда майлы жайылымдар малмен немесе Ливан балқарағайының шөлейттенуіне байланысты болған Ливан жерлері. XX ғ. экологиялық проблемалар планетарлық масштабтағы жалпы экологиялық дағдарысқа айналды, өйткені дәл осы кезеңде адам «табиғат - адам» жүйесіндегі өзара әрекеттесудің белсенді жағына айналды және оның ойластырылмаған әрекеттері экологиялық тепе-теңдіктің тепе-теңдігін күрт бұзды. Жалпы XX ғасырға дейін. өзара әрекеттесудің белсенді жағы, әдетте, табиғат болды. Климаттың өзгеруі, табиғи апаттар адамдардың өміріне табиғаттағы өмірден гөрі көбірек әсер етті. Адам табиғи эволюция заңын «бұзған» кезден бастап, оның бағыныштылығынан шығып, басқа тірі организмдердің даму жолынан өзгеше даму жолын тапты, әлеуметтік - табиғи тарих басталады-екі егеменді қағидаттардың: қоғам мен табиғаттың қарым-қатынасының тарихы.

Жалпы, табиғат пен қоғамның өзара әрекеттесуінің келесі кезеңдерін ажыратуға болады:

1. Тарихқа дейінгі (өркениетке дейінгі), бейсаналық ынтымақтастық болған кезде және қарама-қайшылық антагонистік емес;

2. Тарихи (өркениетті, заманауи). Бұл кезең үшін мыналар ерекшеленеді: табиғат пен қоғам арасындағы қарама-қайшылықты, антагонистік қатынастардың өсуі; табиғи тіршілік ету ортасының жойылуына, табиғи ландшафттардың антропогендік түрде тез өзгеруіне әкелетін өндірістік қызмет, қарама-қайшылық қатынастарының қайтыс болуын біртіндеп түсіну. Тарихтан кейінгі, өркениеттен кейінгі (болашақ). Бұл баламаның болуын болжайды: планетарлық масштабтағы экологиялық апат немесе табиғат пен адам арасындағы қарым-қатынастың философиялық негізін толық қайта құру. Соңғы жол осы жұмыстың бір бөлігін қарастыратын болады.

Сонымен, осы кезеңде бізде технократиялық типтегі өркениет бар, оның негізгі басымдықтары ықтимал салдарларды ескерместен табиғатқа қатысты билікті одан әрі кеңейтуге бағытталған; «адам табиғаты» жүйесі, онда жебелер адамның трансформациялық қызметіне күрт ауысады. Қайта өрлеу дәуірінен бастап, адам ғаламның ортасына қойылып, табиғат оның қызметіне дейін құлатылған кезде, технократиялық ойлау түрі біртіндеп дамыды. Өнеркәсіптік революция мен индустриализмнің пайда болуымен адамның табиғаттағы және қоғамдағы орны мен рөлі туралы идеялардың тиісті жиынтығы қалыптасты. Бірте-бірте физикалық ғылымдардың, әсіресе механиканың ең дамыған ғылыми идеялары әлемнің физикалық бейнесінің негізін ғана емес, сонымен бірге дүниетанымның ядросына айналды. Бұл механикалық дүниетаным, ең алдымен, антропоцентрилік болды. Бұл іс жүзінде табиғаттағы адам іс-әрекетінің рұқсат етілуіне мүмкіндік берді. Сонымен бірге, таза механикалық бола отырып, ол әлеуметтік және экологиялық практикадағы моральдық аспектіні іс жүзінде елемеді. Индустриалды дәуірдің дүниетанымдық идеяларын игерген адам әлеуметтік және әлеуметтік - табиғи дамудың әлеуметтік - тарихи процесін өте схемалық-механикалық түрде елестеткен, ол сапалық өзгерістердің мүмкіндігін ұмытып, сандық өзгерістер тұрғысынан олардың эволюциясын бағалаған.

Біреу тапқыш жансыздар деді бірде: «Құдайға - богово, кесарю - кесарево, ал бұл адамдарға?» Ал, Әділ. Осы ұқсастыққа сүйене отырып, адамдар адам, адам болуы керек деп болжауға болады. Бірақ адамзат «адам» деген не екенін қайдан біледі? Оларға не тиесілі? Бұл сұрақтың жауабын көптеген жылдар бойы әлеуметтану - адам мен қоғамды зерттейтін ғылым берді. Бұл ғылымның ұраны қарапайым және түсінікті: «*de te fabula narratur*» - «ертегі сізге әсер етеді, біз сізге айтып отырмыз». Бұл әлеуметтану әрқайсымызға қатысты екенін білдіреді, бұл бізге осы үлкен әлемді шарлауға, көптеген мінез-құлықтардан дұрыс таңдау жасауға көмектеседі. Осындай нұсқаулықтардың бірі-бір кездері АҚШ-қа қоныс аударған әйгілі орыс классигі П.А. Сорокиннің «Адам. Өркениет. Қоғам».

Жинақ әлеуметтанушының 5 тақырыптық байланысты еңбектерінен тұрады:» жалпы әлеуметтану»,» Революция және әлеуметтану»,» әлеуметтік стратификация және ұтқырлық»,» әлеуметтік-мәдени динамика «және»қолжазба мұрасынан».

Кітап «XX ғасырдың тарихына, философиясына және әлеуметтік ойына қызығушылық танытқандардың бәріне арналған» деген сөздермен ашылады. Жинақты құрастырушылар «Адам. Өркениет. Қоғам « айлакер емес: шындығында, кітапта тарихшы, философ, әлеуметтанушы және қарапайым филистин ойланатын нәрсені табады. П. А. Сорокиннің өзі «таза» әлеуметтанушы болып саналса да, өзінің гуманитарлық білімін біртұтас жүйеге біріктіруге тырысты, сондықтан құрастырушылар оқырманға ұсынған еңбектерде тарихи шежірелерді, тарихтың барысы мен оның мәні туралы философиялық жазбаларды, тіпті «1917 жылғы қырғын» туралы естеліктерден үзінді таба аласыз, ол нақты құжат және қайнар көзі болып табылады. революция дәуіріне енгізе мүмкіндік береді, сол кезде Ресейде революцияның замандасы - П. А. Сорокиннің көзімен билік еткен хаосқа қараңыз.

Әлеуметтанушы, бір қарағанда, оның бақылауынан тыс салаға - психологияға «көтеріле» алды, осылайша классикалық әлеуметтанушыларға (Дюркгейм, Спенсер) қарсы шығып,

әлеуметтік құбылыстардың табиғаты психикалық сипатта болатындығын дәлелдеді. Жалпы, жинақта кез-келген талғамға арналған материал бар, әр оқырман оған не қызықтыратынын, революция, оның сипаты мен тамыры болсын, немесе мәңгілік сұрақ: «шындық деген не?», сондай-ақ социологиялық процесс барысында» Бақыт қағидасының «проблемасы мен рөлі және» қанағаттандырылмаған Сократ немесе қанағаттанған ақымақ» деген сұраққа жауап беру керек пе? Тақырыптар, шынын айтқанда, мәңгілік және өзекті.

Сорокиннің жан-жақты талантын толық ашу үшін бір кітап жеткіліксіз. Бірақ тіпті осы 500-ден астам беттер бұл адамның қандай керемет тұлға болғанын анық көрсетеді. Сорокин О.Шпенглер немесе К. Маркс сияқты әлемдік әлеуметтік ойдың грандаларымен батыл түрде қарама-қайшылыққа түседі, олардың теорияларының постулаттарын жоққа шығарады және өзінің дәлелді дәлелдерін келтіреді. Жинақтың барлық дерлік композициялық кеңістігін XIX-XX ғасырдың ең ірі әлеуметтанушыларымен дау-дамайлар алып жатыр, және бұл қарама-қайшылық кітапқа ерекше тартымдылық береді. Оқырман, осы қақтығысқа қатысқан кезде, сөзсіз, оқиғалардың барысын қызығушылықпен қадағалап, басқа ойшылдарға қарағанда Сорокиннің пікіріне көбірек бейім болады. Қызығушылық пен сендіру қабілеті-бұл «орыс американдығының» тағы бір маңызды қасиеті.

Халықтың көпшілігі бөлісетін құндылықтар жүйесі болмаса, тұрақты қоғам болмайды-ол нашарлайды, ыдырайды. Біздің заманымызда, ғасырдың соңында - алдыңғы қатарлы технологиялар ғасыры және сонымен бірге екі дүниежүзілік соғыс, төңкерістер, әскери-саяси және экономикалық қарама - қайшылық-идеологияның рөлі азайып қана қоймай, керісінше артып келеді. Бұл ретте сөз емес, БАҚ туралы, олар кейде деп атайды «төртінші билік» емес, о возросшем жерде интеллектуалдар қоғамда. Болмайды деп танылсын случайностью айналдыру, зангерлер, әлеуметтанушылар, саясаттанушылар, тарихшылар, психологтар, педагогтар, журналистер жаппай мамандық.

Ежелден бері болжау А. Камю, Р. Арона, Д. Белла туралы «соңында ғасырдың идеология емес, ақталды. Қазіргі дәуір саяси идеялардың «жоғалуымен» немесе «қартаюымен» емес, нео-марксистік, неолибералды және неоконсервативті қозғалыстар түріндегі идеологиялық белсенділіктің жаңа жандануымен сипатталады. Лозан университетінің профессоры Дж. Мейноның пікірінше, идеологияның өзі «билік үшін күрестің элементі» болып табылады.

Идеология саяси шешімдер қабылдауға Әлеуметтік және экономикалық факторлардан кем емес әсер етеді. Алайда, діннен айырмашылығы, ол өзгермейтін догмалар, нормалар мен ережелер жиынтығы түрінде болмайды: күнделікті өмір оған үнемі түзетулер енгізеді.

Ағылшын зерттеушілері саясат әлемінің идеологиялық бейнесін суретшінің портретті қалай салатындығымен салыстырды. Ол суреттейтін нәрсе-бұл нақты фотосурет емес, оның сипаты туралы түсінік, бейнеленген тақырыпқа деген көзқарасы.

Экономикалық либерализмнің классикалық қағидасының артында адам мен табиғатты шексіз пайдалану тұрды. Табиғи ресурстардың сарқылуы және қоршаған ортаның ластануы, мүмкін, пайдаға деген құмарлықтың ең ауыр айыптаушысы болып қала береді. Экологтар қозғалысы қоршаған ортаны қорғаумен қатар, «беделді тұтынуды» азайтуды талап ететіні кездейсоқ емес. ЮНЕСКО-ның Бас директоры Ф.майордың айтуынша, әлем халқының 20 пайызы (Батыс және кейбір жаңа индустриалды елдердің сол «алтын миллиард» азаматтары) өз ресурстарының 80 пайызын тұтынады. Бірақ бұл жай ғана емес. Бизнес өндіріс мақсаттарындағы айырмашылықтарды білмейді; сондықтан қару-жарақ пен есірткі өндірісі әсіресе тиімді болды. Сонымен, қазіргі заманғы технологиялар жұмыс қолдарының саны азая түседі, нәтижесінде жұмыссыздар әскері өседі.

«Шексіз тұтыну» вирусы адамды «өндіріс - тұтыну» шеңберіне шығарды. Сатып алуға деген көзқарас барлық классикалық Батыс идеологиясының негізінде жатыр - либералды да, консервативті де. Бір, бірақ тән мысал: қарапайым жарнаманың көмегімен жасанды

қажеттіліктер өсіріледі; әлеуметтік мәртебенің көрсеткіші болған жеңіл автомобильге яхта, жеке ұшақ және т. б. қосу ұсынылады. Американдық, неміс, француз және басқа да ұлттық экономикалардың өркендеуі негізінен автомобильдер өндірісіне және осы өнімді кеңінен жарнамалауға негізделген. Сонымен қатар, автомобильге шамадан тыс тәуелділіктен туындаған проблемалар оның артықшылықтарынан асып түседі. Олардың көпшілігі бар және олар кеңінен танымал.

Көшелер адамдарға емес, көліктерге арналған қалаларда өмір сүру қиындай түсуде. Көлік кептелісі бар «шыңы сағат» Сеулде 12 сағатқа, Рио-де-Жанейрода 14 сағатқа жетті. Шулы Қозғалтқыштар мен мүйіздер жүйке жүйесін бұзады: мысалы, Каирде шу деңгейі қауіпсіздік нормаларынан 10 есе жоғары. Автомобиль көлігі қалаларды улы түтіннің тұманына батырады. Тек жеңіл автомобильдер бүкіл әлемде жанармай жағылған кезде ауаға шығарылатын көмірқышқыл газының 13 пайызынан астамын береді.

Бір кездері социалистік елдерде ұжымдық көліктің - автобустар, трамвайлар, метро, қала маңындағы пойыздардың дамуы Батыста оң бағаланды. 1990 жылдардың басына дейін әлемдегі 300 трамвай мен троллейбус жүйелерінің 110 - ы КСРО-да, ал 70-і Шығыс Еуропада болды. Қазір басқаша көрініс бар. Қытайда пайда болған жеке автокөлікке деген ұмтылыс, кейбір сарапшылардың пікірінше, «нарықтық социализм» құрылысын капиталистік типтегі «тұтыну қоғамына» бағыттай алады. Барлық дамушы елдерде автомобиль тек тар элиталарға қызмет етеді: Латын Америкасында Батыстың тұтыну үлгісіне еліктейтін «тәуелді капитализмнің» жағымсыз түрі бар, теміржол желісі құлдырайды, ал 20 миллион автомобиль жолдарда алып «кептелістер» жасайды және жыл сайын 50 мың адамның өліміне әкеледі.

Біз қазір жоғарыда аталған материалды талдау нәтижесінде пайда болатын кейбір негізгі қорытындыларды тұжырымдаймыз. Ең бастысы, қолданыстағы экологиялық қиындықтарды еңсеру мүмкін. Бұл адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас тарихын талдаудан да, осы қатынастардың қазіргі кезеңінің потенциалдарынан, сөздің кең мағынасында ғылым, технология және мәдениеттің мүмкіндіктерінен туындайды. Алайда, қазіргі экологиялық қиындықтарды еңсеру үшін - және бұл екінші қорытынды-ғылым мен техниканың даму бағыттарында елеулі өзгерістер қажет (жаһандық экологияның қолданыстағы пәндерін реформалау және т.б., адам мен табиғат арасындағы қатынастарды зерттеудің жаңа әдістері мен тәсілдерін әзірлеу және т. б.), сондай-ақ өндіріс пен басқару.

Адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынасты үйлестіру тек экологиялық мағынада ғана құнды емес. Бұл басқа мәселелерді шешу үшін де маңызды. Экологиялық тұрғыдан негізделген шешімдер сонымен бірге әлеуметтік позитивті болып табылады, өйткені адам мен қоғамның өзі сөздің кең мағынасында табиғаттың бөлігі болып табылады.

Үйлестіру міндеті адамның табиғатпен өзара әрекеттесуінің дамуының алыс кезеңдеріне жатады, бұл кезде табиғатпен қазіргі терең қақтығысқа қарсы адамның табиғатпен бірлігі үшін нақты негіз құрылады. Бірақ біз тіпті алыс перспективаны ескермеуге, оны бүгінгі шұғыл проблемалар үшін қараусыз қалдыруға құқығымыз жоқ. Философқа айтатын нәрсе бар. Ол «табиғатпен күресудің» бұрынғы идеяларынан айырмашылығы, егер ол жер бетіндегі барлық тіршілік иелерімен қарым-қатынасты үйлестіру бағдарламалары болмаса, онда кем дегенде әлеммен моральдық тұрғыдан жетілген, рухани мағыналы қатынастардың ойластырылған идеалдарын ұсына алады; философия мұндай идеалдарды қабылдау және жүзеге асыру үшін Интеллектуалды-психологиялық климатты дайындауға айтарлықтай үлес қоса алады, табиғатпен өзара әрекеттесудің жанжалсыз формаларын шығармашылық іздеуді ынталандырады және табиғатқа қатысты қолданыстағы қатаң көзқарастарды біртіндеп жұмсартады.

Әдебиеттер:

1. Вернадский В.И., жер биосферасының және оның қоршаған ортасының химиялық құрылымы.-М., 1987.
2. Қалалық Л. Жер шұңқырындағы таразы. - М., 1993.
3. Гирленок Ф. и. Экология, өркениет, ноосфера. - М., 1990.

ОӘЖ: 040928

ҚАЗАҚ ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ ЕРКІНДІК МӘСЕЛЕСІ

Сағатмомын М. Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері

Университеті, Алматы, Қазақстан

РДГБ ФММК факультетінің 2 курс студенті, sgtmn@bk.ru

Ғылыми жетекшісі: **Изтаева В. А.** с.ғ. к., доцент

Андатпа: Қазақ философиялық ой-пікіріндегі еркіндік өз дәуірінің шекарасын ығыстырып, ұлттық болмыстың қалыптасуы мен егемен мемлекеттің дамуы жағдайында қазіргі қазақстандық қоғам үшін мәнді де құнды.

Кілт сөздер: еркіндік, гуманистік көзқарас, азаттық, бостандық, әлемдік философия.

Қазақ философиялық ой-пікіріндегі еркіндік өз дәуірінің шекарасын ығыстырып, ұлттық болмыстың қалыптасуы мен егемен мемлекеттің дамуы жағдайында қазіргі қазақстандық қоғам үшін мәнді де құнды.

Қазақ ойшылдары жеткілікті жоғары философиялық деңгейде аса күрделі экзистенциалды, кейде жауапсыз сұрақтарды тұжырымдады, олар тек ұлттық дәстүр контекстінде маңызды ғана емес, сонымен қатар одан әлдеқайда асып түсетін, қазынаны толықтыратын. дүниежүзілік философиялық ой. Айта кету керек, қазақ философиясы кез келген басқа ұлттық философия сияқты өзіндік ұлттық сипатқа ие болады, өйткені барлық халықтар мен тілдер үшін ғылыми жауап бірдей, бірақ сұрақ қоюда, таңдауда осы сұрақтардың ішінде.

Қазақ халқының дүниетанымында еркіндік болмыстың іргетасы ретінде қарастырылады. Адам мен әлемнің қатынасы контекстінде еркіндік мәселесі адамның табиғаттан ажырамайтын төл туындысы ретінде қарастырылуынан туындайды. Қазақ халқы еркіндікті, әсіресе жеке басының азаттығы мен ой еркіндігін бәрінен жоғары қояды. Адамдық мәңгілік еркіндікте. Өмірде адамдық мәнділікті еркіндік жағдайында таңдай алады. Адам таңдау жасау арқылы алдағы өмір сүру жоспарын анықтайды. Өзінің идеалдарын, нені құндылыққа балап, нені өмірінің мәні ететінін осы таңдау еркі болмаса жүзеге асыруы мүмкін емес. Осы таңдау жасауларымыздың өзі еркіндіктің болуымен анықталады. Қазақстандық философия - әлемдік философияның бір бөлігі. Осы әлемдік философия қатарынан қазақ даласы ойшылдарының философиясы да өзінің орын алуымен қазақтың ұлттық философиясымен әлемдік философия арасында байланыс орнап, адам санасы мен рухындағы терең астарлар айқындала түседі. Тәуелсіз Қазақ елінің философиясы еркіндік жағдайында, адам рухының биік көріністерін айшықтап, адамдардың болмысын біріктіруші негізге айналады.

Еркіндік идеясы философия ойшылдарының гуманистік көзқарастарының негізгі идеясы болып табылады. Олар еркіндікті адамның өзін-өзі жеңу қабілеті және осы жеңу үшін жауапты болуы деп түсінді. Еркіндік мәселесін осылайша түсіндіру олардың жұмысын экзистенциалистердің көзқарастарына жақындатады.

Философиядағы еркін болмыс жақсы немесе жаман ерікті жүзеге асыру мүмкіндігін білдіреді. Ізгі ниет сөзсіз, құдайдың сенімділігіне ие; ол қарапайым белгілі болмыс пен шынайы болмыстың өмірінің бейсаналық қыңырлығымен шектеледі.

Еркіндік бізге жаңа көкжиектер ашты, болашағымызды өз қолымызбен құруға ерекше мүмкіндік берді. Қазақстанның егеменді ел ретінде өмір сүруінің жиырма жылдық тарихы

еліміздің рухани жаңғыруы, оның тағдыры мен оның ұлттық мүдделеріміз бен рухани-адамгершілік құндылықтарымызға сай келетіндей өмір сүру тәртібін айқындау мәселелерін көтереді. Бүгінгі таңда, арада жиырма жыл өтсе де, рухани шиеленісі, ізденімпаздық құштарлығы, әкелген жемісінің молдығы жағынан Қазақстанның тәуелсіз даму кезеңінің қазақ мәдениеті тарихында ұқсастықтары аз екенін нық сеніммен айта аламын. Философия еркіндігі Қазақстанның сыртқы тағдырларында ғана емес, оның мемлекеттік болмысында және экономикалық әл-ауқатында ғана емес, оның бүкіл рухани бейнесінде, дүниежүзілік тарихтағы қызметі мен маңызында шешуші рөл атқарды.

Қоғам еркіндігі туралы мәселеде «еркіндік» тәуелсіздік, егемендік, азаттық, бостандық ұғымдармен астасып кетеді. Сондықтан, еркіндік категориясының қазақ қоғамындағы жалпы мазмұны таразылау барысында хандардың ролі зор екендігін, ел мүддесі мен азаттығы соған тікелей байланысты болатындығын ескеріліп, оның осы мәселедегі ақыл-парасаттылық деңгейі мен нақты іс-тәжірбие әрекеттерін тарихи сана тұрғысынан таразыланып отырды.

Еркіндік мәселесінің тарихи-әлеуметтік алғышарттары мен осы дәстүрдің қалыптасу барысын қарастырсақ, қазақ халқының өмірінде еркіндікті жүзеге асыруға тырысқан бірегей тұлғалар қазақ хандары екенін көруге болады. Өйткені хандар - еліміздің тұтастығы мен ұлттық мемлекеттілікті орнықтыруда еркіндік рухын сезініп, басқа халықтармен теңдікте болған кезеңдерді қамтамасыз еткен ұлы тұлғалар еді. Олардың тәуелсіздік жайындағы идеяларын, ұстанымдары, бағдарларының тарихи философиялық сарапталуы бүгінгі ұлтымызды ұлт ететін құндылықтарды байытуда өз үлесін қосары даусыз. Басқаға тәуелділікте болу ең жеңіл жол, ал, еркіндікті таңдау, ең қиыны. Ел президенті Н.А.Назарбаев бұл мәселенің өзектілігі жайында: «Алашқа айбын болған, азаттық ұғымының айдынын кеңейткен тұлғаларымызды ел санасына, тарихи беттеріне қайыра алып келген тәуелсіздікті осыдай ұлтқа пана болар аруақтарымызды тірілтіп бергені үшін асқақтауымыз керек емес пе?» – деп жазды. Сондықтан да тәуелсіздік, бостандық, еркіндік туралы ұғымды философиялық тұрғыдан жан-жақты зерделеу бүгінгі қазақстандық қоғам үшін ерекше маңызды.

Әдебиеттер:

1. Франк С.Л. Предмет знания об основах и пределах отвлеченного знания. Душа человека опыт введения в философскую психологию. – СПб.: Наука, 1995. – 653 с.
2. Йошкин В.К. Несвобода и свобода в рациональном осмыслении мира // Вопросы философии – 2006. – №8 – С. 135.
3. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1980. – 444 с.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка. 70000 слов / под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Русский язык, 1990. – 917 с.
5. Чермина А.П. Проблема ответственности в современной буржуазной этике // Вопросы философии. – 1965. – № 2. – С. 76, 77.
6. Кассирер Э. Избранные: Индивид и космос // Философия символических форм. – М.; СПб.: Университетская книга, 2000. – С. 256.
7. Ясперс К. Смысл и назначения истории / пер. с нем. – М.: Республика, 1994. – 527 с.

ӘӨЖ 94(574)

**ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ Н.Ә.
НАЗАРБАЕВ РӨЛІ**

Копбаев И. Н., Сабит Б. Д. Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан.

Экономика және құқық факультетінің 1 курс студенттері. baktiarsabit540@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: **Жүзтаева Б.Н.** тарих ғылымдарының кандидаты, доцент,

Аңдатпа: Мақалада тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап Қазақстан Республикасының сыртқы саяси бағытын белгілей бастағанын, Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстанның тұңғыш президенті ретінде егемен мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатын қалыптастырудағы рөлін көрсеткен. Сонымен бірге әлемдік аренада танылып, Қазақстан сыртқы саясатының бейбітшілік сипаты жарияланды.

Кілт сөздер: тәуелсіздік, Нұрсұлтан Назарбаев, тұңғыш президент, сыртқы саясат, бейбітшілік, мемлекеттік шекара, қауіпсіздік.

1990 жылы 25 қазанда ҚазКСР Егемендік декларациясы құжатына қол қойылғаннан кейін тәуелсіздікке деген алғашқы қадам жасалды. 1 желтоқсан күні өткен жалпы халықтық сайлауда 98,78% дауыс жинаған Нұрсұлтан Назарбаев президент болып сайланды. Елбасы айтқандай «Сайлау шешімдерінен кейін мен өзіммен теңдесі жоқ бірлік сезімін сезіндім, халық тек қана президентті емес болашаққа бастар жолды таңдады». Қазақстан Тәуелсіздігінің қалыптасуының маңызды кезеңі 1991 жылы 16 желтоқсанда қабылданған Қазақстан Республикасының Мемлекеттік тәуелсіздігі туралы Конституциялық заң болды. Осы кезден бастап ҚР егемендігі бар тәуелсіз мемлекет атанды.

Тәуелсіз мемлекеттің басты белгісінің бірі – ол мемлекет территориясы мен оның заңды түрде белгіленген шекарасы. Нұрсұлтан Әбішұлы ең алғашқы күннен бастап мемлекет шекарасын анықтауға кірісті. 1993 жылдың 13 қаңтарында ҚР-ның мемлекеттік шекарасы туралы заң қабылданды. Жаңадан тәуелсіздікке ие болған мемлекет үшін сыртқы саясаттағы алғашқы қадамдары өте қиын болды. ҚР сыртқы саясаты туралы Елбасы осындай ойды қалдырған «1991 жылдың 2 желтоқсанында, бірінші ұлттық Президенттік сайлауда мен алғаш рет Қазақстанның сыртқы саясатының негізгі қағидаттары мен басымдықтарын белгіледім. Қазақстан өзінің геосаяси жағдайы мен экономикалық әлеуетіне байланысты тар аймақтық проблемалармен шектеліп қалуға құқығы жоқ еді. Қазақ елінің болашағы – Азияда, Еуропада, Шығыс пен Батыста. Шығыс пен Батыс арасындағы қарым-қатынас бір-бірінің ерекшеліктерін білуге негізделген және біздің елдерімізбен халықымыздың игілігіне айналдыру қажет орасан зор мүмкіндіктерді қамтиды. Дәл осындай саясатты жүргізе отырып, мен Қазақстанның қауіпсіздігіне қауіп төндіретін кез келген көріністерді жоққа шығара алатынымызға сенімді болдым».

Тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап Қазақстан өзгелердің үлгілерін соқыр көшірмей, Қазақстан Республикасының сыртқы саяси бағытын белгілей бастадық. Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан президенті ретінде алғаш рет Түркия мен Ұлыбритания басшыларымен кездесті. Біз өзімізді егемен мемлекет ретінде таныта алдық. Қазақстан сыртқы саясатын бейбітшілік сипатын жариялады.

1992-1993 жылдары БҰҰ-да, Ресейде, Қытайда, АҚШ-та, Түркияда, Францияда, Бельгияда, Венгрияда, Иранда, Үндістанда, Египетте, Өзбекстанда, Қырғызстанда, Әзірбайжанда, Украинада еліміздің елшіліктері мен дипломатиялық өкілдіктері ашылды.

Нұрсұлтан Назарбаев ең басында Қазақстанның ішкі жағдайы ірі көршілес мемлекеттермен өзара тиімді, достық қарым-қатынасты ерекше маңызды санады. Елбасы алғашқы саяси қарым-қатынастарды Ресей, Қытай және АҚШ орната бастады. Өзінің «Эра Независимости» атты еңбегінде: «первый год независимости и до сих пор я твердо убежден, что именно плодотворное партнерство с тремя державами –Россией, Китаем и США – позволило Казахстану не остаться на задворках мировой политики.» деп жазады.

1994 жылы Елбасының Ресейге ресми сапарында Экономикалық ынтымақтастық пен интеграцияны одан әрі тереңдету туралы келісім, Ресейде тұрақты тұратын қазақстандықтардың және Қазақстандағы орыстардың азаматтық-құқықтық жағдайы туралы Меморандум, «Байқоңыр» ғарыш айлағын пайдалану туралы келісімдерге қол қойды.

Нұрсұлтан Әбішұлы тек қана Ресеймен емес сонымен қоса шығыстағы көрші Қытай Халық Республикасымен саяси-экономикалық қарым-қатынастарды орнатты. 1993 жылы Нұрсұлтан Назарбаев ҚХР-сының басшысы Цзян Цзэминьмен достық қатынастарды ортатып екі мемлекет арасындағы достық қарым-қатынастар негізінде бірлескен декларациясына қол қойылды.

Қазақстан үшін тағы бір өте маңызды сыртқы саяси келісім ол АҚШ мемлекетімен болды. Өзінің бірінші ресми сапарында Нұрсұлтан Әбішұлы Сауда қатынастары туралы келісімге, Инвестицияларды көтермелеу және өзара қорғау туралы шартқа және екі елдің үкіметтері арасындағы өзара түсіністік туралы меморандумға қол қойылды.

Елбасы мен АҚШ президенті үлкен Джордж Бушпен достық қарым-қатынас орнатты. АҚШ президенті 1992 жылы ҚР-сын бір жылдық мерейтойымен құттықтады: «Соңғы жылдары Қазақстан халықаралық деңгейде мойындалуда, саяси және экономикалық реформаларды жүзеге асыруда үлкен жетістіктерге жетті. Осы қиын кезеңде жеткен жетістіктеріңізбен мақтана аласыз».- деп президентке құттықтау сөздерін айтты.

Сонымен бірге Қазақстанның Еуропаның жетекші елдерімен дипломатиялық қарым-қатынастарын орнату және дамыту ісі жалғасты. 1992 жылы Елбасы Германия мен Франция мемлекеттеріне ресми сапарында дипломатиялық қатынастар орнатты. Франция президенті Франсуа Миттеран 1993 жылы кері сапарында «Батыс Еуропа тұрғысынан Қазақстан – бұрынғы КСРО-дағы ең тұрақты және болашағы зор мемлекеттердің бірі» деген ойын білдірді.

1994 жылы Ұлыбританиямен 1993 жылы Түркиямен дипломатиялық қарым-қатынастар орнатылды. Тұрғұт Озал: «Түркия Қазақстанға жан-жақты көмек көрсетеді, өйткені бір халықтың дамуы екінші халықтың дамуын қамтамасыз етеді», -деп ой білдірді.

Қазақстан 1991 жылдан бері өзінің тәуелсіз және бейбітшіл мемлекет екенін білдірді. Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Қазақстанның сыртқы саяси қатынастарын орнатуда көп еңбек сіңірді. Оның арқасында қазіргі кезде Қазақстан саяси аренада үлкен беделге ие.

1991 жылы тәуелсіздік алған сәттен бастап, біздің республика әлемнің 130 мемлекетімен дипломатиялық қарым-қатынас орнатты. Республикамыздың сыртқы саясат ведомствосы ұлттық мүддемен жалпы адамзаттық мүдделерді үйлестіріп жүргізетін дипломатиялық саясатқа кірісті.

Қазақстан сыртқы саясатында басты үш мәселеге ерекше назар аударады:

1. ТМД, Азия, Еуропа елдері, АҚШ, Тынық мұхит, Таяу Шығыс аймағы елдерімен халықаралық байланысты өркендету.
2. Мәдени-экономикалық байланысты күшейте отырып, алдыңғы қатарлы өркениетті елдердің қатарына қосылу.
3. Қазақстанның сыртқы саясатында ерекше назар аударатын мәселе – ең жақын және ірі көрші мемлекеттермен, солтүстікте – Ресеймен, шығыста – Қытай халық Республикасымен ойдағыдай қарым-қатынас орнату.

Халықаралық қоғамдастықтағы еліміздің позитивті образының қалыптасуы және оның

халықаралық мәртебеге ие болуы сыртқы саясатты жүргізудегі республика басшылығының көрегендік шешімдерімен мүмкін болды. Бұл тұрғыда ядролық қаруды таратпау, діни экстремизмге қарсы тұру, әлем діндері арасында толерантты қарым-қатынас құру мәселелерін атап өтуге болады. Осының негізінде еліміз аймақтық, және ғаламдық қауіпсіздік мүддесі тұрасында халықаралық аренаға өз бастамаларымен шығуға мүмкіндік алды.

Тәуелсіз Қазақстан тарихында 1992 жылдың 2 наурызы Қазақстанның Біріккен Ұлттар Ұйымына мүшелікке қабылдануымен ерекшеленеді. Еліміз БҰҰ Бас Ассамблеясының 46-сессиясында Ұйымның жаңа мүшесі ретінде ғана емес, қазіргі заманның ең өзекті халықаралық проблемалары бойынша белсенді позиция ұстанатын мемлекет ретінде мүше болды.

Елбасы дүние жүзінің көптеген елдерімен тең деңгейде дипломатиялық және экономикалық қарым-қатынастар орнатты. Тәуелсіздік жылдары еліміздің сыртқы саясаттағы күш-жігерінің арқасында орасан зор тарихи маңызы бар міндеттер орындалды. Қазақстан дүниежүзілік қауымдастықта лайықты өз орнын алды. Егер 1991 жылы әлемдік қоғамдастықтың іс жүзінде Қазақстанға қандай да бір ықыласы аумай келсе, бүгінгі күні Қазақстанды әбден танып, құрметтеп отыр. Қазақстан Орталық Азияның көшбасшысына, халықаралық құрметті әріптеске, халықаралық лаңкестікке, есірткінің жайылуы мен ядролық қарудың таралуына қарсы белсене күресетін мемлекетке айналды.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Тәуелсіздік дәуірі. – Астана, 2017. – 508 б.
2. Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті-Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың ресми сайты -<https://elbasy.kz/ru>
3. Қазақстан тарихы. 5 томдық. 1-5-томдар. – Алматы.,2010 ж.

УДК. 284.

НУРСУЛТАН АБИШЕВИЧ НАЗАРБАЕВ – ПЕРВЫЙ РУКОВОДИТЕЛЬ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА

Атем М. Е. Казахский университет Международных Отношений и Мировых Языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан.

Студент 1 курса факультета «Международные отношения».

E-mail: atem0107@mail.ru

Научный руководитель – **Шотанова Г.А.**, к.и.н., ассоц, профессор

Аннотация. В данной статье речь пойдет о вкладе первого президента страны - Нурсултана Назарбаева. В качестве президента суверенной страны он был избран 1 декабря 1991 г. на первых всенародных выборах. И с этого момента идеей политика стало поднятие государства до уровня 50 развитых стран мира. Для этого, молодому лидеру следовало сделать колоссальный труд, который начался с создания государственной символики и разработки стратегии развития страны.

Ключевые слова. Национальная традиция, глава государства, Елбасы, стратегия, комбинат, металлургия.

Тридцатилетняя история независимого Казахстана прямым образом связана с жизнедеятельностью Нурсултана Назарбаева и его команды. Именно ему народ доверил проектирование и строительство нового Казахстана. И в данной статье, в процессе размышления, я попробую найти ответ на риторический вопрос: «Справился ли наш президент с такой тяжелой задачей?».

Нурсултан Абишевич Назарбаев родился 6 июля 1940 году, в селе Чемолган, Каскеленский район, Алматинская область. Его детство пришлось на суровые и тяжелые военные и послевоенные годы. И в этих сложных, для всей страны условиях, роль отца и

матери лидера благотворно сказались на его воспитании. Умение с достоинством почитать казахские традиции, с уважением относиться к представителям других наций и принимать их частью общей казахстанской семьи дали в дальнейшем вести политику толерантности.

В юношеские годы Н.А. Назарбаев с интересом познавал новые горизонты знания. Был одним из лучших учеников в классе, а позже и в высшие учебные заведения. В одном из интервью для местных СМИ, завуч Каскеленской школы Сейтхан Исаев, отметил любознательность и аналитический ум юноши: «Он был самым благородным учащимся. Слушал внимательно, задавал вопросы не только по программе. Никогда не расставался с книгой, все время что-то читал» [2]. Именно в этой школе, свои юношеские годы провел будущий политик.

Уже к 18-ти годам, к окончанию средней школы, Нурсултан заметно выделялся среди своих сверстников хорошими знаниями, широким кругозором. Постоянный труд и регулярные занятия спортом сделали его физически крепким, он выглядел заметно старше своих сверстников. Но главное, что его отличало – это самостоятельность в суждениях и поступках и постоянное стремление к лидерству. Он умел построить отношения со сверстниками с первых минут знакомства, был «заводилой» и общественным организатором. Любил пошутить, хорошо пел, располагал к себе людей и быстро становился душой компании.

Узнав о комсомольском наборе на Всесоюзную стройку металлургического комбината в Темиртау, он принял решение стать металлургом. В 1960 году устроился рабочим стройуправления треста «Казметаллургстрой» в городе Темиртау. 3 июля 1960 года была запущена первая в Казахстане и Средней Азии доменная печь, Назарбаев принимал участие в плавке первого казахстанского чугуна. Затем работал на Карагандинском металлургическом комбинате чугунщиком разливочных машин, горновым доменной печи, диспетчером, газовщиком, старшим газовщиком доменного цеха. В 1967 году окончил ВТУЗ при Карагандинском металлургическом комбинате [2].

В 1979 году Нурсултан Назарбаев становится секретарем Центрального Комитета Компартии Казахстана. В 1984-м году он становится Председателем Совета Министров Казахской ССР – самым молодым, 44-летним премьером союзной республики в СССР [1]. Осознание того, что Казахстан в свое время представлял большую территорию с богатыми ресурсами заставило его оценив ситуацию, усилить государственную стратегию. Теперь он в полной мере смог осознать главные проблемы его родной республики.

Весной 1989 года в СССР впервые состоялись альтернативные выборы в высший орган государственной власти. В июне 1989 года в Москве прошел первый съезд народных депутатов СССР, на котором бурно обсуждалась необходимость реформ, проблемы идеологии и экономики. Сразу же после завершения съезда народных депутатов Геннадий Колбин был переведен на работу в Москву. 22 июня 1989 года ЦК Компартии Казахской ССР избирает Нурсултана Назарбаева на должность первого секретаря: из 158 участников пленума «за» проголосовали 154 [1]. 24 апреля 1990 года Верховный Совет Казахской ССР учреждает должность Президента Казахской ССР.

Путь лидера. Нурсултан Назарбаев на сессии Верховного Совета республики избирается первым в истории Казахстана президентом. 1 декабря 1991 года состоялись первые всенародные выборы президента республики, в ходе которых Назарбаев получает абсолютную поддержку своих избирателей. 10 декабря 1991 года Верховный Совет Казахской ССР принимает закон о переименовании Казахской ССР в Республику Казахстан и проводит инаугурацию Президента Казахстана. 16 декабря 1991 года Верховный Совет Казахской ССР провозгласил государственную независимость республики. Нурсултан Назарбаев становится Президентом Республики Казахстан.

Наряду с вдохновляющим событием – получения суверинента, страна столкнулась и со своими ощутимыми сложностями. Однако, народ был переполнен надеждой на светлое будущее, и поэтому первоочередной задачей молодого президента стало – правильно обустроить страну.

Одним из первых решений Назарбаева в качестве президента было закрытие Семипалатинского ядерного полигона и последующий за ним отказ от 4-го в мире арсенала ядерного оружия. Казахстан стал одним из активных участников всех договоров и институтов в области ядерного нераспространения.

В 1990-х годах президент объявил о многовекторном характере внешней политики Казахстана, то есть развитие дружественных отношений со всеми странами, играющими существенную роль в мировых делах. За время президентства Казахстан установил дипломатические отношения со 130 государствами. В рамках региональной интеграции Назарбаев делал ставку на возрождения торгово-экономических отношений между бывшими республиками СССР, сугубо экономический характер Евразийского экономического союза [1].

Казахстан принял активное участие в деятельности международных организаций. В 2010 году Казахстан председательствовал в ОБСЕ, в 2011 году – в Организации исламского сотрудничества. С первых дней активно участвовал в работе Шанхайской организации сотрудничества, в 2010-2011 годах был её председателем. В 2016 году страна была избрана непостоянным членом Совета Безопасности ООН на 2017-2018 годы.

В 2015 году Фондом Нурсултана Назарбаева была организована международная дискуссионная площадка AstanaClub, на которой ежегодно собираются политические деятели, дипломаты и эксперты аналитических центров США, России, Китая, стран Европы, Ближнего Востока и Азии с целью обсуждения глобальных тенденций и поиска решений проблем, оказывающих влияние на весь мир и евразийский регион [1].

В 2017 году в Астане с участием 112 государств была проведена Всемирная выставка ЭКСПО-2017, посвящённая теме альтернативной энергетики. После завершения выставки на её месте проведения был открыт Международный финансовый центр «Астана» [2].

В 1997 году президент представил Стратегию развития «Казахстан-2030». Одной из её целей стал экономический рост, базирующийся на открытой рыночной экономике с высоким уровнем иностранных инвестиций и внутренних сбережений. Под руководством президента был создан Совет иностранных инвесторов. За 1993—2006 годы Казахстан привлёк 51,2 млрд долларов США прямых иностранных инвестиций (более 80 % от всех в Центрально-Азиатском регионе).

Назарбаев был активным сторонником переноса столицы из Алма-Аты в Астану. 15 сентября 1995 года он подписал указ «О столице Республики Казахстан», в котором дал распоряжение образовать Государственную комиссию для организации работы по перемещению высших и центральных органов власти в город Акмолу. Акмола была объявлена столицей Казахстана 10 декабря 1997 г., а 6 мая 1998 г. столицу переименовали в Астану, в 2019 г. – в Нур-Султан.

В области образования был объявлен «принцип» трёхязычия, чтобы выпускники по окончании владели в совершенстве казахским, русским и английским языками. В 1993 г. президентом была начата образовательная программа «Болашақ», в рамках которой по конкурсу выпускников школ отправляли учиться за рубеж на государственные стипендии. По программе было подготовлено более 15 тысяч специалистов. А в декабре 2012 г., была разработана программа развития Казахстана до 2050 года с целью войти в число 30 самых развитых стран [1].

Литература:

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%B5%D0%B2,_%D0%9D%D1%83%D1%80%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%82%D0%B0%D0%BD_%D0%90%D0%B1%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87
2. <https://elbasy.kz/ru/nursultan-nazarbaev>

ТӘУЕЛСІЗДІК ЖӘНЕ ЕЛБАСЫ Н.Ә. НАЗАРБАЕВ

Айдынқызы А., Төлеген Ә. Ә., Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан.

Экономика және құқық факультетінің 1 курс студенттері

aiym.aidynova@mail.ru, aseltolegen14@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: **Жүзтаева Б.Н.** т.ғ.к, доцент,

Аңдатпа: Мақалада Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі жариялануының тарихын, тәуелсіздік дәуірін кезеңдерге бөліп, Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстанның тұңғыш президенті ретінде егемен мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатын қалыптастырудағы рөлін көрсеткен. Сонымен бірге Елбасының Қазақстан тәуелсіздігі жолындағы еңбектері туралы баяндалған.

Кілт сөздер: тәуелсіздік дәуірі, Нұрсұлтан Назарбаев, тұңғыш президент, егемендік тарихы, Елбасы тұлғасы.

Қазақстан Республикасының Тәуелсіздік күні — тарихы тереңде жатқан елдің жаңа заманда өз алдына қайта егеменді ел болған күні. Тәуелсіздік күні мерекесі әр жылдың 16 желтоқсанында аталып өтеді. Бұл күн ұлттық, мемлекеттік деңгейдегі елеулі мереке болғандықтан 16-17-желтоқсан күндері күнтізбеде демалыс болып табылады. Жыл сайын республика азаматтарының арасында мәдениет қайраткерлері, әлеуметтік саладағы ерекше қызметімен көзге түскен мамандар, әскери шенділер мен офицерлер, құқық қорғау саласының қызметкерлері және ел өміріндегі белсенді өзге де сала өкілдері елеулі еңбек еткендері үшін мемлекеттік наградалармен марапатталады. 16-желтоқсан күні Қазақстанның барлық жерлерінде мерекелік мәдени ойын-сауық іс-шаралары ұйымдастырылады. Кешке қарай үлкен орталықтардың аспаны отшашумен көмкеріледі. Тәуелсіздік тек Қазақстан тұрғындары үшін емес, сонымен бірге, шетелдердегі қазақ халқының өкілдері үшін де маңызы зор мереке.

Биыл қастерлі Тәуелсіздігімізге 30 жыл толады. Бұл – қайта жаңғырған қазақ мемлекеттігінің, ата-бабаларымыз аңсаған азаттықтың тұғыры нығая түскенін әйгілейтін маңызды белес. Тарих тұрғысынан алғанда, отыз жыл – көзді ашып жұмғандай қас-қағым сәт. Дегенмен, бұл көптеген халықтар үшін қиындығы мен қуанышы, дағдарысы мен дамуы алмасқан тұтас дәуір деуге болады. Біз де осындай жолдан өтіп келеміз. Азаттығымыздың айшықты белесіне шыққанда әрбір саналы азаматты «Отыз жылда біз қандай жетістіктерге жеттік?», «Келер ұрпаққа қандай елді аманаттаймыз?», «Мемлекеттігімізді нығайта түсу үшін тағы не істейміз?» деген сауалдар толғандырады анық. Осы тұрғыдан алғанда, бұл – арман-мақсаттарымызды тоғыстырып, болашаққа тың серпінмен қадам басу үшін өткенге тағы бір мәрте оралатын, жетістіктеріміз бен кемшіліктерімізді ой елегінен өткізетін маңызды мезет. Тәуелсіздіктің отыз жылын шартты түрде үш онжылдық белеске бөліп қарастыруға болады. Оның әрқайсысы атқарған миссиясы тұрғысынан ғасырдың жүгін арқалап тұр.

Азаттықтың алғашқы онжылдығын жаңа Қазақстанның іргетасын қалау кезеңі деп атауға болады. Осы уақытта Елбасының басшылығымен мемлекетіміздің нышандары белгіленіп, билік жүйесі қалыптасты. Ұлттық валютамыз айналымға енді. Қарулы Күштеріміз құрылды. Ата заңымыз қабылданды. Шетелдермен дипломатиялық қатынас орнатылды. Еліміз беделді халықаралық ұйымдарға мүше болды. «Қазақстан – 2030» стратегиясын қабылданды. Шығыстағы көршімізбен шекарамыз бекітілді. Басқа да іргелес мемлекеттермен шекара жөніндегі келіссөздер қарқынды жүргізіле бастады. Ел аумағын ядролық қарудан толық тазарттық. Елордамызды Арқа төсіне көшірдік. Нарықтық экономикаға өтіп, жекеменшік институтын берік орнықтырдық. Отандық бизнестің негізін қаладық. Жастар әлемнің маңдайалды оқу орындарында білім ала бастады. Түрлі дағдарыстардан аман өтуге мүмкіндік берген Ұлттық қорымыз құрылды. Дүние жүзіне тарыдай шашылған қазақ баласын атажұртқа

шақырып, Ұлы көшке жол аштық. Соның нәтижесінде ел еңсесі тіктеліп, ұлттық рухымыз көтерілді.

Екінші онжылдық – Қазақ елінің керегесін кеңейту кезеңі. Осы жылдарда мемлекетіміздің тұғыры нығайып, экономикалық әлеуетіміз арта түсті. Құрлықтағы барлық шекарамызды айқындап, заң жүзінде бекіттік. «Мәдени мұра» бағдарламасын жүзеге асырып, тарихымызды түгендедік. Солтүстік Аралды құтқарып, қашқан теңізді қайтардық. Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының съездерін, Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымының, Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары кеңесінің саммиттерін өткізуге және басқа да бірқатар маңызды халықаралық жобаларға бастамашы болдық. Елімізге шетелден қомақты инвестиция тарттық. Есілдің жағасында бой көтерген еңселі елордамыз ұлттық идеямызға айналды. «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» халықаралық дәлізі сияқты ірі инфрақұрылымдық жобалар қолға алынды. Тұрғын-үй құрылысы да бұрын-соңды болмаған қарқынмен дамыды.

Үшінші онжылдықта шаңырағымыз биіктеп, өсіп-өркендеп, мерейлі мемлекетке айналдық. Шекара мәселесін біржола шештік. «Қазақстан – 2050» стратегиясын қабылдап, озық дамыған отыз елдің қатарына қосылуды межеледік. Әр бағыт бойынша «Үдемелі индустриялық-инновациялық даму», «Нұрлы жол», «100 нақты қадам» сияқты ауқымды бағдарламалар жүзеге асырылды. Саяси және экономикалық реформалармен қатар рухани жаңғыруға баса мән бердік. Осынау толағай табыстардың бәріне Елбасының дара көшбасшылығының һәм халқымыздың даналығы мен парасатының, бірлігі мен ынтымағының, отандастарымыздың қажырлы еңбегінің арқасында қол жеткіздік. Сондықтан, Елбасы Тәуелсіздігіміздің мәңгі символына айналды десек, ақиқатты айтқан болар едік.

Алдағы төртінші онжылдықтың бізге жүктейтін міндеті – қуатты елдің иесі және кемел халық болу. Бұл жолда саяси-экономикалық реформаларды және сананы жаңғырту үдерісін жалғастырып, заман талабына бейімделген ұлттың жаңа болмысын қалыптастыруымыз қажет. Жалпы тәуелсіздікті айтқанда, оның қандай ауыртпашылықпен келгенін білгеніміз жөн. Тарихқа көз жүгіртсек, Тәуелсіздік – 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасында алаңға шыққан жастардың ерік-жігері, ең алдымен барша қазақстандықтардың арман-мұратының салтанат құруы. Патша дәуірінде де, Кеңес Одағы кезінде де тәуелсіздікке деген ұмтылыс халықтың едеуір бөлігінде қалыптасты. Біз бірнеше жүз жыл отаршылдықтан кейін XX ғасырдың аяғында қайта жаңғырған мемлекетпіз. Тәуелсіздік – бұл азап пен төзімнің, халықтың сан ғасырлар бойы еркіндікті аңсаған шыдамының өтуі. Қазақстанның тәуелсіз, егеменді ел ретінде танылғанына міне отыз жыл толып отыр.

Тәуелсіздік сияқты ұлттық мерекені бүгінгі таңда қазақ халқы жүрегімен сезінуі керек. Тәуелсіз елдің ең басты тұғыры ол қоғамның, сол мемлекеттегі жергілікті ұлттың рухы, жігері, қоғамдық санасы. Басты байлық жай ұлттық мүдде емес, азаматтардың мүддесі мен қажеттілігі. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстанның бүгінгі күдіретті күші ел бірлігінде, ұлттар татулығында жатыр. Қазақстан үшін XXI ғасыр тарихының парағы парасат пен пайымға толы. Біздің стратегиялық міндетіміз ең бірінші тұрғындардың өмірінің сапасы мен тұрмыстық деңгейін көтеру болып табылады. Желтоқсан көтерілісі — 1986 жылы 17-19 желтоқсан аралығында Алматыда болған қазақ жастарының КСРО үкіметінің отаршылдық, әміршіл-әкімшіл жүйесіне қарсы наразылық іс-қимылдары. Бостандыққа, тәуелсіздікке ұмтылған қазақ халқы тарихындағы елеулі оқиға болып табылады. Желтоқсан көтерілісіне КОКП ОК-нің қаулысымен “қазақ ұлтшылдығының көрінісі” деген баға беріліп, көтеріліске қатысқан азаматтар қуғын-сүргінге ұшырады. КСРО-ның тоталитарлық, отаршыл саясатына қарсы қазақ жастарының азаттық күресі тарихи маңызы бар үлкен оқиға болды. 1991 жылы КСРО ыдырап, Одақтың құрамындағы елдер өз алдарына жеке мемлекет болып жатты. Солардың қатарында Қазақстан да болды. 1991 жылы 16-желтоқсанда Қазақстанның Жоғарғы Кеңесі “Тәуелсіздік пен мемлекеттің егемендігі туралы” заңды қабылдады. Ескеретіні, Қазақстан КСРО

құрамындағы елдердің арасында ең соңғысы болып Тәуелсіздігі туралы заңды қабылдады. Бұл заң 1990 жылы 25-қазанда қабылданған Қазақстанның Егемендігі туралы Декларациямен бірге Қазақ елінің елдігін нығайта түсті. Қазақстанның Тәуелсіздігін ресми түрде ең алғаш болып Түркия мойындады, екінші болып айдаһардай айбарлы Қытай, сонан соң Ұлыбритания мойындады. Оның артынан Моңғолия, Франция, Жапония, Оңтүстік Корея және Иран Ислам мемлекеті мойындады. Иран — Қазақстанның тәуелсіздігін мойындаған алғашқы мұсылман мемлекеті. Ал “Тәуелсіздігімізді ең алғаш болып бауырлас Түркия мемлекеті мойындады” деген сөздің ақиқат еместігін білгеніміз жөн. Түркия алғаш болып Қазақстанда өз елшілін ашты, бірақ тәуелсіздігімізді мойындауда он жетінші болды. Бұл деректі еліміз Тәуелсіздік алғаннан кейін Сыртқы істер министрінің орынбасары қызметін атқарған, елдің сыртқы саясат тұжырымдамасы авторларының бірі болған Вячеслав Гиззатов келтірген. ҚР Сыртқы Істер министрлігінде тіркелген дипломатиялық құжаттарда Түркияның Қазақстан тәуелсіздігін ресми түрде мойындайтын протоколға 1992 жылдың 2-наурызы күні қол қойғандығы көрсетілген. Алғашқы күндері әлемнің салмақты елдері мойындап, кейіннен басқа да елдер мойындап жатты. Осылайша әлемдік саясат аренасында Қазақстан деген мемлекет тәй-тәй басты. Небары бірнеше аптаның ішінде әлемнің көптеген беделді елдері Қазақ елінің тәуелсіздігін мойындап, дипломатиялық қатынастар басталды. Осы тәуелсіз мемлекетіміздің негізін қалаушы-Н.Ә.Назарбаев елбасымызды ерекше атап өткен жөн.

1991 жылы 1 желтоқсанда бірінші жалпыхалықтық президенттік сайлау өткізілді, оның барысында Нұрсұлтан Назарбаев сайлаушылардың абсолютті қолдауын алды. 1991 жылы 10 желтоқсанда Қазақ КСР жоғарғы кеңесі Қазақ КСР-ын Қазақстан Республикасы деп ауыстыру туралы заң қабылдады және Қазақстан президентінің ұлықтау рәсімін өткізді. 1991 жылдың 16 желтоқсанында Қазақ КСР жоғарғы кеңесі республиканың мемлекеттік тәуелсіздігін жариялады. Сөйтіп, Нұрсұлтан Назарбаев тәуелсіз Қазақстан Республикасының президенті болды. Тұңғыш президентпен тәуелсіз Қазақстанның жаңа дәуірі басталды. Жас мемлекет өзінің ата таңын, туын, елтаңбасын, әнұранын, ұлттық валютасын құрастырып, қабылдады. Риза болған қайырымды халық өздерінің көшбасшысының еңбегін жоғары бағалады. 2010 жылдың 15 маусымында Қазақстан Республикасының жаңадан қабылданған конституциялық заңы негізінде ҚР президенті Нұрсұлтан Назарбаевқа ресми түрде «Елбасы» мәртебесі берілді. 2019 жылдың 19 наурызында кешкі сағат 19:00-де Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан халқына соңғы рет мәлімдеме жасап, өзінің президент өкілеттігін тоқтататынын мәлімдеді.

Осылайша, Назарбаев ҚР президенті ретіндегі өкілеттілігін тоқтатып, отставкаға кеткенімен тәуелсіз Қазақстанның Тұңғыш президенті Қазақстан халқының жүрегінде ұлы адам, дана көшбасшы, кемеңгер дара тұлға ретінде ғана емес, сондай-ақ 30 жыл бойы өз халқына тыныштық пен бейбітшілік сыйлаған Ұлт көшбасшысы ретінде тарихта аты қалды.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Тәуелсіздік дәуірі. – Астана, 2017. – 508 б.
 2. Тоқаев Қ.К. Тәуелсіздік бәрінен қымбат //Егемен Қазақстан. – 5 қаңтар. – 2021 жыл
- Сәрсенбаев Н. Ұлт көшбасшысының ұлы парасаты // <https://adyrna.kz/post/40425>

ҚАЗАҚТЫҢ КЕМЕҢГЕР ҰЛЫ – Н.Ә.НАЗАРБАЕВ

Болатова Э. Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері Университетінің Халықаралық қатынастар факультетінің Ікурс студенті, Алматы, Қазақстан; eldanaw@icloud.com

Ғылыми жетекші: **Әли Б.К.**, с.ғ.к., аға оқытушы
Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері
Университетінің Халықаралық қатынастар факультеті, Алматы, Қазақстан

Андатпа: Мақалада Қазақстан Республикасының тұңғыш президентінің қызметі мен еліне деген адалдығы баяндалады. Н.А.Назарбаевтың еңбек жолы мен жасаған жұмыстары айтылады. Елбасы ғылымның барлық бағыттарына аса мән қойып, әділдік пен адалдыққа ерекше көңіл бөлді, соның арқасында елімізді дамыған үздік елдер қатарынан көрсетіп отыр.

Кілт сөздер: президент, қайраткер, халықтың ұлы, жұмыс, мемлекет, стратегия, патриотизм.

Тәуелсіздік- бұл өз алдына жеке бөлек болу дегенді білдіреді. Бейбіт тыныш елде өмір сүруіміз тәуелсіздіктің арқасы деп білемін. Осы тәуелсіздік үшін қан майданда қаншама азаматтар мен азаматшалар соғысты, ата-бабамыз елі үшін, жері үшін, елінің ертеңі үшін тер төкті. Тәуелсіздік бізге 1991 жылдың 16 желтоқсан күні ресми түрде келді, бұл күн-тәуелсіздік күні деп аталады. Тәуелсіздік күні — басқа елдерден бөлінген немесе оккупациясы тоқтатылған, әлемнің көптеген елдерінде мемлекеттің құрылған күніне орай атап өтетін, ең көп таралған ұлттық мерекелердің бірі.

Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгеннен бастап елімізді - Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев басқарды. Елбасы - Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев — Қазақстанның мемлекет қайраткері, ғалым, Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті. 1990 жылғы 24 сәуірден бастап, 2019 жылдың 20 наурызы аралығында Қазақстан президенті болды. 2019 жылдың 19 наурызынан бастап Қазақстанның Конституциялық Кеңесінің мүшесі. Қазақстан Республикасының Президенті лауазымынан кете отырып, Қазақстанның Қауіпсіздік Кеңесі басшысы лауазымын және «Нұр Отан» жетекші партиясының төрағасы лауазымдарын, сондай-ақ, Қазақстанның Конституциялық кеңесі мүшесі ретінде өз орнын сақтап қалды. Бұрын ол Қазақ КСР-ның президенті болды. 2015 жылдың сәуір айында мерзімінен бұрын президент сайлауында бесінші президенттік мерзімге қайта сайланды, ресми деректерге сәйкес, 97,75% дауыс жинады. Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің Төрағасы (1984-1989) болды. 1962 жылдан бастап КОКП мүшесі. КОКП ОК (1986-1991) мүшесі; КОКП Орталық бақылау комиссиясының мүшесі (1981-1986). Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің хатшысы (1979-1984 жж.), Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы (1989-1991). Солтүстік Қазақстан облысының КСРО Жоғарғы Кеңесінің 10-11-шақырылымының (1979-1989) мүшесі. КСРО халық депутаты (1989-1991). Қазақ ССР Жоғарғы Кеңесінің төрағасы (1990). Посткеңестік кеңістіктегі билік өкілдеріне ұзақтығы бойынша рекордшы: 1989 жылдың 22 маусымынан бастап Қазақстан Коммунистік партиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы лауазымына тағайындалған күн - 28 жыл, 8 ай, 16 күн. «Ұлт көшбасшысы» ресми атауының иесі. Нұрсұлтан Назарбаевтың еншісіне - ұлттық рухты оятып, мемлекеттілігімізді жаңғырту миссиясы қазіргі жаһандық саясат сардарларының бірі тиді. Оның тұғырлы тұлғасы ғасырлар бойы бақытты ұрпағымыз үшін темірқазықтай жол сілтеп тұрады.

Тәуелсіздік таңы атқан кезде халқымыз жаңа Қазақстанның негізін қалап, қалыптастыруды дәл осы азаматқа сеніп тапсырды. Уақыт осынау маңызды таңдаудың дұрыстығын дәлелдеді. Оның шынайы егемендіктің негізін қалауға, тиімді экономиканы қалыптастыруға, үйлесімді қоғам құруға және ұлт тарихының жаңа кезеңіндегі ел дамуының басымдықтарын анықтауға бағытталған көпқырлы қызметінің мазмұны мен мәні Қазақстанның Тұңғыш Президентін қазіргі мемлекеттігіміздің негізін қалаушы әрі ұлттың нағыз көшбасшысы ретінде мойындау

үшін салмақты дәлел болады. Нұрсұлтан Назарбаевтың тарихи феномені ұлттың жасампаз әлеуетін үйлестіріп, әлемде «Қазақстан барысының секірісі» деген атауға ие болған жарқын болашаққа ұмтылу үшін бүкіл қоғамды жұмылдыра алуымен ерекшеленеді.

Нақты істерді атқаруды, барлық жүйеде орнықтылықты сақтауды, стратегиялық жоспарлау мен кезең-кезеңмен дамуды көздеген Ұлт көшбасшысының мұндай прагматикалық ұстанымы отыз жылға жуық уақыт ішінде еліміздің мемлекет құрып, таңғаларлық нәтижеге қол жеткізуіне мүмкіндік берді. Қоғамның барлық саласындағы үздіксіз трансформация үдерісі мен маңызды әрі жүйелі реформалардың арқасында дүниежүзі «Қазақстанның кереметі» жөнінде айта бастады. Әрине, мұны жасаған да, авторы да – Нұрсұлтан Назарбаев. Елбасы ойластырған саясат пен оның көшбасшылық сипаты Қазақстан экономикасын әлем бойынша экономикасы ең тез дамыған елдердің бірінің дәрежесіне жеткізді. Тұңғыш Президенттің жеке үлесі және халықтың қуатты қолдауының арқасында әлемдік қауымдастықта «Қазақстандық даму моделі» кеңінен таралды. Бұл модель терең ойластырылған бағыт бойынша біртіндеп және сенімді дамуға негізделеді.

Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің Бірінші хатшысы Н.Ә. Назарбаев Орталық Комитет мүшелеріне «көрсетілген жоғары сенімдері» үшін алғысын білдірді және «әрі қарай үйлесімді жұмыс істейтін боламыз» деп атап өтті. Одан әрі ол «Партия қайта құруды бастады, партия қайта құруды жүзеге асырып келе жатыр» деп айрықша баса айтты. Өз сөзін жалғастырған Н.Ә. Назарбаев былай деп мәлімдеді: «Біз қайта құру республика егемендігін құқықтық және практикалық мағынаға толтыратынына, экономиканы көтеруге мүмкіндік беретініне, қазақ халқының ежелгі тарихын, мәдениетін қайта жаңғырту үшін жағдай туғызатынына, оның тілінің әрине, барлық басқа тілдердің құқықтарына нұқсан келтірместен толыққанды өмірін қамтамасыз ететініне, сенімдіміз. Қазақстан экономикасы, мәдениеті – бұл біздің ұлы еліміздің байлығы мен құндылықтарының ажырамас бөлігі екені барлығымызға түсінікті».

XX ғасырдың соңындағы консервативті және демократиялық саяси ағымдардың арасынан Қазақстандағы билікке демократиялық көзқарастар көшбасшысы келді. Көптеген функционерлерден айырмашылығы, Н.Ә. Назарбаев адамзат тарихы жөніндегі білімі жағынан ғана емес, сонымен бірге, нарықтың даму заңдылығы, саяси жүйе қалыптастыруды терең әрі жан-жақты игерген болатын. КСРО-дағы онжылдықтар бойы үстемдік еткен орталық өктемдігі Қазақстанды артта қалған қайта өңдеу салаласының таза шикізат аймағына айналдырып, экономиканы құлдырауға алып келді. Қазақстандағы «тоқырау» кезеңіне белгілі бір экономикалық параметрлер тән. Мәселен, 1975 жылдан 1985 жылға дейінгі кезеңде экономика мен әлеуметтік саланың нашарлау процесі үздіксіз жүрді. Мемлекетке жыл сайын миллиардтаған пұт астық тапсыру міндеті жүктелу себебінен, әсіресе ауыл шаруашылығы зардап шекті. Күрделі құрылыстағы кемшіліктер де өсе түсті. Көптеген азық-түлік өнімдері үнемі тапшылықта болды – ет, сүт; тұрғын үй жетіспеушілігі қатты сезілді.

Кеңестік Қазақстан бүкіл тарихи жолында негізінен шикізаттық бағыттағы республика болып қалды, онда артта қалған технологияларға бағдарланған еңбек тиімділігі төмен өндіруші және аграрлық өндірістің салалары басым болды. Бұл теңсіздік әсіресе КСРО-ның Балтық жағалауы республикаларымен және оның еуропалық бөлігімен салыстырғанда байқалады. Жағдайдың осындай арақатынасы басқа көрсеткіштер бойынша да байқалды. Нәтижесінде республика халқының жан басына шаққандағы табысы да төмен болды. Бұл ретте, әдетте, Қазақстан экологиясының нашарлауы сияқты келеңсіз фактілер назарға алынбады, әсіресе Семей ядролық полигонына, Арал теңізіне іргелес аймақтарда бұл жағдай айрықша болатын; Қарағанды, Өскемен және Жезқазған қалаларындағы жасырын жұмыссыздық, тұрғын үй сапасының төмендігі, денсаулық сақтау жүйесінің ақсауы сияқты жағымсыз фактілер де назарға алынбады. Қоғамның жай-күйі тұрақсыздана бастап, дағдарыс құбылыстарының өсуі белең алды.

Ұзақ жыл үнсіздіктен кейін қоғамдық өмірдегі келеңсіз құбылыстар тіпті жоғары партия форумдарында, атап айтқанда КОКП-нің XXVII съезінде ашық айтыла бастады. Бірақ «коммунистік қоғам құрылысының» күллі концепциясын түбегейлі қайта қарау мен сыни талдаудың, ел дамуының балама жолдарын іздеудің орнына, КОКП басшылығы, әрбір жаңа көшбасшының билікке келуімен «ауру ағзаны қайта тірілту» сияқты реанимациялық шараларды ғана жүзеге асырды. Бұл заңдылықты көптеген зерттеушілер атап өтті. Жоғарыда айтылғандар Қазақстанда Кеңес өкіметі жылдары экономикада, әлеуметтік қамсыздандыру және білім беру салаларында ірі сапалы ілгерілеулер болғанын жоққа шығармайды. 1979 жылға қарай халқы 17 млн. адамға дейін өскен республикада жаңа қалалар мен елді мекендер тұрғызылды, ірі индустриялық орталықтар құрылды, жаңа тас жол, темір жол коммуникациялары және т.б. салынды.

XX ғасырдағы 80-жылдардың аяғында – 90-жылдардың басында қоғамда болып жатқан саяси үдерістер айтарлықтай жоғары қарқын алды. Қайта құру толқыны туа біткен талант, интеллект, түйсік, жігерлі мінез, үлкен табандылық сияқты қасиеттерді бойына сіңірген Нұрсұлтан Назарбаевты алдыңғы шепке итермеледі. Шарль де Голль сөзімен айтқанда, Нұрсұлтан Назарбаев «іс-әрекет иесі» болып табылады. 1990 жылдардың оқиғаларын талдауда көрсеткендей, КСРО ыдырауы кезеңінде екі бағыт айқын көрінді. Кейбір республикалардың көшбасшылары кеңес қоғамының догмалары басым «консервативті» жолды таңдады – бір партиялы жүйені сақтау, толыққанды нарықтың болмауы және т.б. Н.Ә. Назарбаев көппартиялықтың дамуымен, жеке тұлғаның құқықтарын құрметтеумен, нарықтың дамуымен жүргізілетін реформалар жолын таңдады. Бұл шаралар республикаға экономикада ауқымды және терең өзгерістер жүргізуге және рынокты халық тұтынатын өнімдермен және басқа да тауарлармен толықтыру сияқты маңызды міндеттерді шешуге мүмкіндік берді. КОКП-ның монополиялық билігі қиратылды, Қазақстанда шынайы парламентаризм пайда болды. Тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдары бостандыққа ие болды. Білім және мәдениет саласында түбегейлі өзгерістер жүріп жатты. Адамдар баламалы білім беру орталықтарында: жеке мектептерде, жоғары оқу орындарында оқуға мүмкіндік алды, жеке медициналық орталықтар жұмыс істей бастады. 1993 жылы Қазақстан Президентінің «Болашақ» Халықаралық стипендиясы тағайындалып, мыңдаған жас қазақстандықтар әлемнің таңдаулы университеттерінде білім алуға мүмкіндік алды.

Менің ойымша, Елбасымыз-Нұрсұлтан Назарбаев еліміз үшін біраз жақсылықтар жасады. Тәуелсіздігіміздің негізін қалап, тарихи парызын сезіне білген, азаматтық жауапкершілігін, қазақ топырағындағы жасампаздық құбылыстардың тікелей басташысы, тұрақтылық пен ұлтаралық татулықтың негізін қалаған, ғаламдық-әлемдік қайраткер болып отыр. Жаман пікірлер әрдайым болады. Дегенмен жақсыныда көре білу керек. Сонау қиын-қыстау кездерден аман шығып, қазірде дамыған 30 елдің қатарына еніп отырмыз, бұғанда елбасымыздың қосқан үлесі еселі. Экономикамызды дамытып, елі мен жеріне қыруар қаражаттар бөліп жағлайын жақсартты. Тек қана бір саланы қамтып қана қоймай, елдің сауаттылығына, денсаулығына, тұрмыз-тіршілігіне аса мән беріп қарады. Ақты ақ деп дер кезінде шаралар қолданды. Үлкен жұмыстар жүргізілді. Қазіргі таңда еліміз енді аяғына тұрып, дамып келе жатыр, осы уақытқа дейін елбасымыздың жасаған еңбегі тарихтан өз орнын алады. Біз осы жасалған жұмыстарды жадымыздан шығармағанымыз жөн. Себебі сонау тәуелсіздік алған жылдардағы Қазақстан мен қазіргі Қазақстанның арасы жер мен көктей.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан жолы-Нұрсұлтан Назарбаев, URL: <https://adebiportal.kz/kz/books/view/1136>
2. Ғылым туралы ұлттық баяндама, URL: <https://nauka-nanrk.kz/assets/assets/%D0%9D%D0%B0%D1%86%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%8B/2014.pdf>

УДК 9(433)

АБЫЛАЙ ХАН: КӨШБАСШЫ ЖӘНЕ ДИПЛОМАТ

Сүлейменова М. Е., Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және
Әлем Тілдері Университеті Халықаралық қатынастар факультетінің 1 курс студенті,
medina.suleymenova@bk.ru

Ғылыми жетекшісі - **Әли Б.Қ.**, социология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы

Аңдатпа: Мақалада Абылай ханның мықты әскери қолбасшы, ержүрек жауынгер, ірі мемлекеттермен дипломатиялық және сауда қарым-қатынастарын күшейткен шебер саясаткер әрі ұлы тұлға екені зерделеніп көрсетілген. Сонымен қатар, Абылай ханның тұсында халқының бостандығы мен тәуелсіздігін, қазақтың үш жүзінің басын бір мақсат үшін біріктіріп, жау әскеріне қарсы топтастырған ұлы қолбасшы екендігі дәлелденген.

Кілт сөздер: Сабалақ, жаһандану, нарық, старшындар.

Абылай хан (Әбілмансұр) 1771-1781 жылдары билік құрған Қазақ хандығының ханы. Ол Қазақ Ордасының тарихындағы ұлы хандардың бірі болды. Ақ Орданың негізін қалаушы Орда Ежен хан оның арғы атасы болған. Абылай хан – Ұрыс хан, Барақ хан, Әз-Жәнібек сияқты билеушілердің тікелей атасы. Абылай Жәңгір ханның бесінші ұрпағы. Жәңгір ханның Уәлибақы мен Тәуке деген екі ұлы болған. Жәңгір өткенде таққа Тәуке отырды. Бұған ренжіген Уәлибақы сол кездегі Үргенішті билеген ағасы Қайып ханға кетеді. Уәлибақының ұлы Абылай шайқаста жауды жеңген батыр болған, сондықтан халық оған «мейірімсіз Абылай» деген лақап ат қойған. Абылайдан Көркем Уәли деген ұл болады. «Ақтабан шұбырынды» кезінде оның баласы Әбілмансұр (кейін қазақ ханы Абылай болды) жетім қалып, Төле би Усынға беріледі. Оның қажыған, аш жүзі мен өскен шашына қарап Төле би оған «Сабалақ» деген лақап ат қояды. Төле бидің қасында тұрып, түйе бақты. Шоқан Уәлихановтың айтуынша, ол кезде Абылай 13 жаста болған. Төле бидің Абылай ханға ықпалы зор болды, ел басқару тәжірибесін, даналығы мен парасаттылығын жеткізе білді, халықты біріктіргенде ғана жауды жеңуге болатынын балаға көрсете білді. Оның үстіне болашақ ханның бала кезінен көрген өмір тәжірибесі, қиындықтары, Абылайдың мемлекет өміріне ерте араласуына ықпал етті. Бұқар жырау, Үмбетей жырау сияқты ауыз әдебиеті өкілдерінің әңгімелеріне қарағанда, Абылай жиырма жасында батылдығымен, қайсарлығымен ерекшеленді. Бұған Бұқар жырау: «Жиырмаға келгенде, ақ сұңқардай алтын ұядан ұшарсын» деген сөздері дәлел. 1730–33 жылдардағы шайқастардың бірінде бұрын белгісіз жас Әбілмансұр Қалдан Сереннің жақын туысы, қалмақтардың ең жоғарғы батыры Шарышты өлтірді (кейбір деректерде оның күйеу баласы болған). Әбілмансұр шайқастарда батыл, қайсарлықпен атасының аруағын шақырады. Бір шайқаста үлкен жеңіске жеткен соң Әбілмансұр Орта жүздің сұлтаны болды. Ол қазақ даласының ұлы билеушілерінің бірі болды. Содан бері аты Абылай болып, Әбілмансұр есімін жұрт ұмытты. Абылай ханның жиырма жылдық мерейтойы 1733 жылға тұспа-тұс келді, қытай деректерінде қазақтар мен қалмақтар арасында үлкен шайқас болған. Абылайдың жауынгерлік шеберлігі мен әскерлерді басқаруы 30-40 жылдардағы шайқастарда байқалды. Сондай шайқастардың бірі Бұқаржырау былайша суреттейді: «Күндіз-түні Қалданмен соғысты». Абылаймен бірге қанды шайқастарға Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгенбай, Шақшақ Жәнібек, қарақалпақ Қылышбек, Шапырашты Наурызбай және т.б. Бұл Абылайдың қазақ халқын жауға қарсы біріктіре білгендігін көрсетеді. Бірте-бірте ұлыс ішіндегі барлық билік Әз-Тәуке ханның немересі Әбілмәмбеттен Абылайға ауысты.

Әбілмәмбет Абылайдың батылдығы мен даналығын қолдап, кеңесші ханмен шектелді. Белгілі құжаттарға сәйкес, XVIII ғасырдың 30-жылдарының аяғында Абылай есімі Әбілмәмбет ханмен бірге кездеседі. Орыс тарихшысы А.И. Левшин: «1739 жылы Әбілмәмбет пен Абылай жаңа хан сайланғанға дейін Сәмеке ханның орнына Орта жүзде хан билігін алды» деп жазды (Левшин, 1996). Орта жүздің дәстүрі бойынша Әбілмәмбеттің інісі немесе үлкен ұлы сайлануы керек. Алайда сұлтандардың, старшындардың және Әбілпейіздің қалауы бойынша үш жүздің өкілдері Абылайды Түркістанға хан етіп сайлады. Тек Абылай ғана Орта жүзге емес, бүкіл Қазақ Ордасына хан болды. Абылайдың саясаты қазақ халқының Ресей мен Қытай империяларының арасындағы геосаяси орналасуына бейімделді. Қытай жоңғарларды жеңіп, Орта Азия мен Қазақстанға кіріп, мұсылман елдеріне қосылуға тырысып, Ауған шахы Ахмад Дурранимен келіссөздер жүргізді. Оның үстіне Абылай хан да Түркияға елшілер жібермек болды. Бүкіл өмірін ат үстінде, сапарда өткізген Абылай 1780 жылдың көктемінде (қайтыс болған күні) Ташкенттен алыс жерде, Талас өзенінің төңірегінде алты күндік сапарға шығады. Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне жерленген.

Абылай хан - қазақ халқының тарихындағы жарқын тұлға. Ержүрек жауынгер, кейін әскери қолбасшы болды. Оның билеуші ретіндегі қызметі дана қорғаушы ретінде есте қалып, халықтың ұлттық болмысының қалыптасуына үлкен әсерін тигізді. Екі ірі мемлекетпен дипломатиялық, сауда қарым-қатынастарын орнатып, кезінде жоңғарлар басып алған Алтай, Тарбағатай өңіріндегі қазақ қоныстарын қайтарып алды. Қазақтар жаппай ата-мекендеріне орала бастады. Жоңғарлармен күресте халықтың басын біріктіруде ерекше рөл атқарды. Абылай сұлтан өзінің шебер саясаткерлігінің арқасында Ресей мен Қытай сияқты ірі империяларды өз саясатымен санасуға мәжбүр ете отырып, іс жүзінде елдің дербестігін, жерінің тұтастығын сақтап қалды. Абылай өткір ойлы, терең білімді шешен адам болған. Бірнеше түрік халықтарының және де парсы, қытай, орыс тілдерін жетік білген. 1741 жылы Абылай сұлтан жоңғарлардың қоршауында қалып, тұтқынға түседі. Тұтқында болған екі жыл ішінде олардың тілі мен жазуын үйреніп, жоңғар хандығының ішкі саяси жағдайын жіті бақылап, бұл мемлекеттің күштілігі – мықты орталықтанған билікке бағынуында және де халықты бірлігінде екенін түсінеді. Абылай хан өз халқының бостандығы мен тәуелсіздігін қорғай білді. Абылай хан қазақтың үш жүзінің басын бір мақсат үшін біріктіріп, жау әскеріне қарсы топтастырған ұлы қолбасшы, сондай-ақ Ресей, Қытай елдерімен ұзақ жылдар достық қарым-қатынас орнатып, достық қарым-қатынаста болған дана саясаткер. Абылай хан мемлекеттің, қазақ халқының жағдайын шұғыл түзеді. Абылай кезеңі тарихта ең бір елеулі кезең болды. Жау қуылды, халық өз жерінде емін – еркін тұрмыс құрды, бірлікке, ұйымшылдыққа негізделген хандық билігі құрылды. Бідің қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті Абылай хан атымен босқа аталмаған. Әлемдік нарықтың бірлігін қалпына келтіретін және жаһандану процесінің дамуын реттеп отыратын болашақ Абылай хан секілді дипломаттар білім алады. Болашақта біздің университеттің студенттері Абылай хан секілді керемет көшбасшы болып шығатынына сенімдімін. Мен осы университетте оқығаныма мақтан тұтатамын!

Әдебиеттер:

1. <https://stud.kz/ru/referat/show/92922>
2. <https://articlekz.com/article/19888>
3. <https://stud.kz/referat/show/15434>

Секция 4
ЭТНОПОЛИТИКА КАЗАХСТАНА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.
АССАМБЛЕЯ НАРОДА КАЗАХСТАНА

ӘОЖ: 9(433)

ЭТНОСАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ РЕТТЕУШІ ИНСТИТУТ – ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ
АССАМБЛЕЯСЫ

Серикболова А.С., шығыстану факультеті, 2 курс студенті Абылай хан атындағы
Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Алматы, Қазақстан, kimaruna0@gmail.com

Научный руководитель - **Досжанова А.И.** магистр культурологии, аға оқытушы

Аңдатпа: Қазақ халқы көрші халықтарды, басқа ұлт өкілдерін әрдайым құшақ жайып, бауырына тартып келген. Тәуелсіздік жылдары біздің елімізде татулық, келісім және өзара құрмет қатынастары берік орнықты. Тәуелсіз Республикамыздағы 130-дан астам ұлт өкілдерінің татулығы – қазіргі таңдағы біздің зор мақтанышымыз болып саналады. Тәуелсіз дамудың алғашқы күнінен бастап мемлекеттік этносаясат Қазақстан мемлекеттілігін қалыптастыруға, қазақ халқының тұтастығы мен бірлігі идеясын жүзеге асыруға бағытталды. Ұлтаралық келісім мен татулық, халқымыздың бірлігі мен тұтастығын сақтау және оны әрі қарай нығайту мәселесіне біз әр уақытта баса мән береміз. Өйткені, қоғамдағы тұрақтылық мемлекетіміздің дамып, алға басуының кепілі. Қиын кезеңде бірлігіміздің ұйытқысы, берекеміздің бастауы ретінде құрылған Қазақстан халқы Ассамблеясы өзіне жүктелген миссияны абыроймен атқарып келеді. Ассамблеяны құрудың арқасында біздің ел дүниежүзінде ешкімге ұқсамайтын, саяси, әлеуметтік, экономикалық және ұлттық дамудың қазақстандық моделін қалыптастырды. Әлем мойындап отырған біз сияқты мемлекеттің келешегі – ұлттық татулық пен өзара түсінісушілікте деп ойлаймын.

Кілт сөздер: Тәуелсіздік, Қазақстан халқы Ассамблеясы, этносаясат, бірлік.

Қазақ халқының ғасырлар бойғы арманы – тәуелсіз ел болу еді. Президентіміз Қасым Жомарт Тоқаев: «Тәуелсіздік – мемлекеттігіміздің алтын діңгегі, дербестігіміздің берік негізі. Тарихы бай, тамыры терең Қазақ елі үшін бұдан асқан қастерлі құндылық жоқ. Оны ең қымбат қазынаға, ең асыл аманатқа балаймыз. Егемендік – әр халыққа бұйыра бермейтін баға жетпес бақыт», - деп тәуелсіздіктің Қазақстан үшін маңыздылығын атап көрсеткен еді. [1.] Биыл еліміз Тәуелсіздіктің отыз жылдығын атап өтеді. Өткен үш онжылдық халқымыздың тарихындағы ең шешуші кезең болды деп айтсақ артық болмас. Тәуелсіздіктің алғашқы күнінен бастап, сол кезде орын алған көптеген қиындықтар мен кедергілерге мойымай, әлеуметтік, экономикалық және саяси жаңару жолына түскен Қазақстан бүгінде бүкіләлемдік қауымдастықтағы өз орны, беделі бар абыройлы мемлекетке айналды. Тұңғыш Елбасы Н.Ә.Назарбаев: «Тарихтың бізге бұйыртқан сыйына жеңіл-желпі қарауға болмас. Уақыт дегеніңіз жүрдек, маңдай тіреген мың сан сұраққа әрі дәл, әрі жылдам жауап беру қажет. Сол сұрақтардың ішіндегі ең маңыздысы ұлттық пәтуа бірлік болса керек», - деп айтқанындай елдің ел болуы, ең алдымен оның бірлігіне, ынтымағына байланысты екені сөзсіз шындық. Ұлттық бірлік мемлекеттіліктің басты кепілі, айырықша құндылығы екенін түсініп қана қоймай, соны қалыптастырып, сақтай білген мемлекеттің іргесі де берік болады. [2.55] Соңғы отыз жыл ішінде елімізде терең әлеуметтік, экономикалық және саяси реформалардың салдарынан этникалық, демографиялық өзгерістер болды. Қоғамдық, ұлтаралық келісімді сақтауды қамтамасыз етуде, этносаясатты жүзеге асырып келе жатқан институт – Қазақстан халқы Ассамблеясы тұрақтандырушы күшке айналып, белсенді қызмет етіп келе жатқанын атап өткен жөн. Қазіргі кезде Қазақстанда тұрып жатқан этностар қазақ жерінде әртүрлі дәрежедегі күрделі жағдайларда, мәжбүрлеп жер аудару нәтижесінде пайда болған. Ешкім де туған жерін, елін себепсіз тастап кетпейді емес пе? Жер

аударылғандардың бәрін кең байтақ қазақ жері мен қонақжай халқы қарсы алып пана болды. Өзі де қиын жағдайда қалғанымен келгендерге әрқашан бір үзім наны мен баспанасын бөліп беріп, көмегі мен қолдауын аямады. Сондай – ақ оларға тек аман қалу үшін ғана емес, өздерінің ерекшеліктерін сақтап сақтап қалуға да мүмкіндік тудырды. Шексіз разы ұлыстар мұндай жақсылықты ұмытпай, ұрпақтан ұрпаққа жеткізіп келе жатыр. Ал оның нәтижесі Қазақ халқы тұтастығының біріктіруші алғышартын құрады. Тұңғыш Елбасымыз Н.Назарбаев бейбітшілік пен келісім сияқты рухани құндылықтарды еліміздің саяси және экономикалық дамуының негізі етіп қалады. Сондай – ақ, атқарылатын қандай да бір оң іске бүгін де, ертең де халықтар бірлігі, саяси тұрақтылық пен өзара сенімділік, тыныштық кепіл бола алатынын өзінің сара саясатымен дәлелдеп берді. Тәуелсіздік жылдары еліміздің саяси – құқықтық, әлеуметтік және экономикалық салаларда қол жеткізген табыстарын алыс – жақын шет елдердің мойындауы жайдан – жай емес. Бұл бүкіл Қазақ халқының тұтастығы мен ынтымағы, бірін – бірі қолдауы мен қорғауы, тәуелсіздік туының астында ортақ игіліктерді иықтаса отырып еңбек етуінің нәтижесі екені сөзсіз. Елімізде тұрақтылық пен бірлік, топтасқандық бағытын дамытуда Тұңғыш Елбасы Н.Назарбаевтың тікелей бастамасымен құрылған Қазақстан халқы Ассамблеясының көпұлтты халқымыздың саяси – әлеуметтік, мәдени – ұлттық орталығы бола отырып, саяси және экономикалық реформаларды байсалды, нәтижелі түрде жүзеге асыруға үлкен үлес қосып келеді. Бүгінде Қазақстан халықаралық қоғамдастықта елімізде тұрып жатқан және біртұтас Қазақ халқын білдіретін барлық ұлт өкілдерінің төзімділік, конфессияаралық және мәдениаралық келісімін қамтамасыз етуге бағытталған жүйелі ішкі саясатты жүргізіп келеді. 1995 жылдың 1 наурызында республиканың қоғамдық – саяси аренасында дүние жүзіне үлгі болып отырған ұлтаралық татулық пен тұрақтылықтың жаңа институты – Қазақстан халқы Ассамблеясы құрылды. Ассамблеяның басты міндеті этностар мүдделерін топтастыруды қамтамасыз ету, тиімді этносаралық қарым – қатынастарды жүргізу, этностық үдерістердің бірыңғай саяси, құқықтық, мәдени алаңын қалыптастыру болып айқындалды. Ассамблея туралы ережеде басты мақсат республикадағы оқиғаларды бағалау және саяси жағдайларды болжау негізінде қоғамды топтастыруды қамтамасыз ететін практикалық ұстанымдар әзірлеу, сондай – ақ Қазақстан Республикасының Президентіне оның қызметіне Қазақстан азаматтарының нәсілдік, ұлттық, әлеуметтік тиістілігіне, наным – сенімдеріне қарамастан олардың құқықтары мен бостандықтарын сақтаудың кепілі ретінде көмек көрсету болып табылатыны көрсетілген. Жалпы алғанда Ассамблея жұмысының арқасында біздің елімізде этносаралық және конфессияаралық келісімнің бірегей моделі, әрбір азамат этникалық және діни ерекшелігіне қарамастан Конституцияда кепілдік берілген азаматтық құқықтары мен бостандықтарын толық пайдалана алатындай ерекше сенім, ынтымақ, өзара түсініктік ахуалы қалыптасты [3]. Қазақстан халқы Ассамблеясы бүгінгі күні қоғамдық келісім мен ұлттық бірліктің өміршең құралына айналды. Чех Республикасы Парламентінің халықаралық істер жөніндегі комитетінің төрағасы Ян Гамачек: «Қазақстанда құрылған Қазақстан Халқы Ассамблеясының механизмі көңіл аударарлық. Осы механизм арқылы Қазақстандағы барлық этностық топтар саясатты даярлау және жүргізу кезінде олардың дауысы ескерілетіне және елдің дамуы қандай бағытта жүретіндігіне сенімді. Бұл өте маңызды болып табылады», - деп Ассамблеяның саясатты жүргізудің басты тетігі екеніне назар аударған болатын. [4]. Қазақстан халқы Ассамблеясы өзінің құрылуы сәтінен бастап, Қазақстанда тұратын халықтар арасындағы бейбітшілік пен келісімді нығайтуда зор рөл атқарып келе жатыр. Оны біз бүгінгі таңдағы еліміздің экономикасының қарыштап дамуы мен елдегі саяси тұрақтылықтан байқасақ болады. Қазақстан халқы Ассамблеясының біріктіруші күші, еліміздегі барлық этностарды жұмылдырушы қасиеті мемлекеттік ұлттық саясаттың басты тұғырына айналды. Ұзақ жылдар бойы елімізде әртүрлі халықтың бейбітшілікте өмір сүруінің теңдессіз тәжірибесі жиналды. Ассамблея этномәдени бірлестіктерді дамыта отырып, саяси, құқықтық және мәдени бағытта қазақстандық жаңа

үлгіні тәжірибеге енгізді. Бұл тұрғыда Болгария Халық Жиналысының депутаты Атанаска Тенева: «Шындығында да этносаралық және конфессияаралық келісімді қамтамасыз етуде Қазақстанның баға жетпес тәжірибесі бар. Бұл елдің халықаралық беделінің іргетасының бірі. Қазақстанның заңнамалары қоғамның барлық салаларында этностардың теңдігін бекітетіні еш күмән келтірмейді. Болгарлар Қазақстанда 100 жылдан астам уақыт өмір сүретінін атап өткім келеді. Біз үшін бұл жай ғана саясат емес, бұл біздің этностық туыстарымыздың шынайы өмірі» деген болатын. Қазіргі кезде еліміздегі әрбір ұлтқа мәдениетін, тілі мен салт – дәстүрін дамытуға барлық жағдайлар жасалған. Қазақстан халқы Ассамблеясы құрылғаннан бергі отыз жылда қазақ халқының санасында болып жатқан өзгерістерге басқа ұлт өкілдері түсіністікпен қарауға, оған рухани және интеллектуалдық тұрғыдан қолдау көрсетіп, Қазақстанда тұратын этникалық диаспоралар да біздің ұлтымыздың осындай түсіністік пен қатынасты талап ететінін дұрыс ұғына білуге, өз ұлтымыздың біріктіруші рөлі арқасында барлық қазақстандықтардың теңдігін қамтамасыз етуге, жалпыұлттық мүдделерді жүзеге асыру жолында сіңірген еңбегі зор. Осылайша, Қазақстан халқы Ассамблеясы бүкіл әлемге Қазақстанның этносаралық қатынастар саласында жүргізіп отырған саясатының табысты екенін паш етіп келеді. Қазақстан халқы Ассамблеясы еліміздің өшпес құндылығы – Тәуелсіздікке тірек болған ел бірлігінің ең басты тұтқасы болып табылады. Осындай этносаралық қатынастарды реттеуші институт Қазақстанды бірлігі жарасқан елге айналдырды. Шындығына келсек, біз отыз жыл ішінде болған кез-келген қиындықтарды бірліктің арқасында еңсеріп отырдық. Сол себепті осындай бірлікке негізделген халқымыздың үйлесімдігін бағалай білуіміз керек. Қазақстан ұлтаралық қатынас саясатында әлемдік кеңістікте әрқашан үлгі болатын ел болып қала бермек деп сөзімді қорытындылағым келеді.

Әдебиеттер:

1. Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың Тәуелсіздік күні қарсаңында өткен Мемлекеттік наградалар тапсыру рәсімінде сөйлеген сөзі
2. Назарбаев Н. Ә. Тарих толқынында. - Алматы: «Атамұра» баспа үйі, 2003. – 265 бет.
3. Базарбаев А. Сила страны - в единстве // Индустриальная Караганда. 2008.
4. <https://assembly.kz/analitika/kha-tatuly-pen-t-ra-tyly-raly/>

ӘОЖ 94(574): 373.016

ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫ – ТАТУЛЫҚ ПЕН ДОСТЫҚ КЕШЛІ

Үмітқалиева А.А., Жахия А.С., Абылай хан атындағы ҚазХҚжӨТУ,

Менеджмент және халықаралық коммуникация факультеті,

мейрамхана ісі және мейманхана бизнесі,

1-курс студенттері, umitkalieva03@gmail.com, zhakya04@inbox.ru

Ғылыми жетекшісі: **Жанақова Н.Т.,** т.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Андатпа: Мақалада Қазақстан халқы Ассамблеясының мән-маңызы мен рөлі еліміздегі татулық пен келісім негізі ретінде қарастырылады. Ассамблеяның қазақстандық бірегейлікті қалыптастыру және қоғамдық келісімнің конституциялық қағидатын іске асыру тетігі ретінде жұмыс істейтіндігі атап өтіліп, азаматтық қоғам мен мемлекеттің диалогтық алаңы қызметі деңгейіне жеткендігіне назар аударылады. Республикадағы этностардың мәдениетін, тілдері мен дәстүрлерін дамыту үшін барлық мүмкіндік жасалғандығын Ассамблея қызметі мысалында көз жеткізуге болатындығы мақалада молынан қамтылған. Қазақстан халқы Ассамблеясы ХХІ ғасырда азаматтық бірегейлікті қалыптастырудың және оны ел азаматтарының әрбір жаңа буынында жалғастырудың маңызды тетіктерінің бірі болып қалады. Мақала соңында әлемдік жаһандану жағдайында Қазақстан халқы Ассамблеясының егемендік пен тәуелсіздікті сақтау шарттарының бірі, ұлттық қауіпсіздік факторы болып табылатындығы туралы ой қорытылып, нақты тұжырым жасалады.

Тірек сөздер: Қазақстан, ұлт, саясат, халық, тарих, заң, Ассамблея, татулық, келісім, реформа, этнос.

Қазақстан Республикасында тұрақтылықты, этносаралық келісімді қамтамасыз ету мемлекеттік саясаттың маңызды басымдықтарының бірі, әлеуметтік-экономикалық және саяси реформаларды жүргізудің негізгі міндеті болып табылады. Осы орайда бұл саясаттың нақты іске асырылуы қоғамдық келісім мен жалпыұлттық бірліктің қазақстандық үлгісінде көрініс тауып, халықаралық деңгейде мойындалды.

Еліміздегі этносаралық келісімді қамтамасыз ету тұрғысындағы мемлекеттік саясаттың айрықша ерекшеліктерін атап өтсек:

Біріншіден, ҚР Конституциясында этносаралық және конфессияаралық қатынастар саласын толықтай реттеп отыратын қағидалар бар. Мемлекетіміздің осы негізгі Заңы «біз, Қазақстан халқы» деген сөздерден басталады, бұл елдің барлық азаматтарының ортақтығы мұратын білдіру үшін жазылған. Бұл ретте бізде аз ұлттар ұғымы қолданылмайды. Біз біргеміз, біртұтаспыз және үлкен ұлт немесе кіші ұлт деп бөлінбейміз. Осылайша, біздің еліміз тәуелсіздік алған алғашқы күннен бастап мәдениеттердің, тілдердің, халық дәстүрлерінің алуан түрлілігін мойындай отырып, азаматтық қоғам құру жолын таңдады. Сондықтан қазақстандық бірегейлік жалпыазаматтық құндылықтарды, экономикалық, әлеуметтік және мәдени мүмкіндіктер теңдігі жүйесін орнықтыруға бағытталған.

Екіншіден, мемлекет ұлт саясатының стратегиясын іске асыра отырып, дәйекті түрде этносаралық қатынастар саласындағы тұрақтылықтың кепілі болып табылады. Бұл ойымызды мына деректер айқындайды: тәуелсіздік жылдарында тек Қазақстан халқы Ассамблеясы (ҚХА) қызметіне байланысты мәселелер бойынша Конституцияға, «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» Заңға екі рет түзетулер енгізілді, Қазақстан халқы Ассамблеясының 2025 жылға дейінгі даму тұжырымдамасы қабылданды.

Сонымен бірге мемлекеттік бірегейлікті қалыптастыру тұжырымдамасы, «Этносаралық және конфессияаралық келісімнің қазақстандық моделін жетілдірудің 2006-2008 жылға арналған бағдарламасы», басқа да құжаттар дайындалып, іске асырылды. Мұның өзі этносаралық келісім мәселелері мемлекет пен қоғамның басты назарында екендігін анық байқатты. Соның нәтижесінде Қазақстан бейбітшілік пен келісімді қамтамасыз етудің ең тиімді жүйелерінің біріне ие болды.

Республикадағы этносаралық келісімді қамтамасыз етудің негізгі институты – 1995 жылы құрылған Қазақстан халқы Ассамблеясы. Оны құру идеясын Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Назарбаев 1992 жылы өткізілген Қазақстан халықтарының І форумында жария еткен болатын [1, 557]. 2007 жылғы конституциялық реформа Ассамблеяны конституциялық мәртебесі бар мекеме ретінде бекітті. Ассамблеяға кепілді түрде парламенттік өкілдік қамтамасыз етілді, ал ол сайлайтын Мәжілістің 9 депутаты Қазақстанның этностық топтары мүдделерінің барлық жиынтығын құрады [2, 259]. Мәжілістің қазіргі шақырылымында 31 адамнан тұратын ҚХА депутаттық тобы жұмыс істейді, оған Парламенттегі барлық партиялардың өкілдері кіреді. Облыстық мәслихаттарда да осындай топтар құрылған.

2008 жылғы қазанда «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» Заң қабылданып, ол оның қызметін нормативтік-құқықтық реттеуді қамтамасыз етті.

Ассамблея қазақстандық бірегейлікті қалыптастыру және қоғамдық келісімнің конституциялық қағидатын іске асыру тетігі ретінде әрекет етеді, бұл – азаматтық қоғам мен мемлекеттің диалогтық алаңы. Оның қызметі қоғамдық келісім мен бірлікке қатысты Конституция нормаларының толық және сөзсіз іске асырылуын қамтамасыз етеді.

ҚХА құрылған сәтінен бастап елеулі қоғамдық инфрақұрылымды қалыптастырып біріктірді.

Қазір Ассамблея қамқорлығымен 1025 этномәдени бірлестік (ЭМБ) жұмыс істейді, оның ішінде 28-і республикалық мәртебеге ие. ЭМБ құрамы – 348 мың адам. Елімізде 40 Достық үйі, ал Алматы қаласында – Республикалық Достық үйі Ассамблеяның көп қызметті

ресурстық орталығы ретінде жұмыс істейді. 2009 жылы Елбасының тапсырмасы бойынша ҚХА-ның Ғылыми-сараптамалық кеңесі (ҒСК) құрылды. Оның құрамында 52 ғалым, зерттеу институттарының басшылары мен қоғам қайраткерлері бар. Барлық өңірлерде ғылыми-сараптамалық топтар құрылып, олардың қызметіне 300 ғалым мен сарапшылар тартылған. Бұл топтар үшін өңірлік жоғары оқу орындары ғылыми базалар болып табылады.

ҚХА ҒСК-нің ғылыми-әдістемелік және білім беру базасы – Президент жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, онда Этносаралық және конфессияаралық қатынастарды зерттеу орталығы ашылған.

Елімізде ҚХА кафедраларының қауымдастығы құрылды. Республиканың жетекші жоғары оқу орындары мен колледждерінде ҚХА-ның 42 кафедрасы жұмыс істейді. Ұлттық академиялық кітапханада ҚХА ғылыми депозитарийі бар, онда 1400-ден астам дерек көздер қамтылған, олардың көпшілігі электронды форматқа көшірілген.

Барлық өңірлерде Ассамблеяның қамқорлығы мен облыстық, қалалық, аудандық және ауылдық деңгейлерде, сондай-ақ ірі кәсіпорындардың ұжымдарында 3014 Қоғамдық келісім кеңесі және 1753 Аналар кеңесі құрылған. Олар жергілікті жерлерде, халықтың өзекті мәселелерін шешуге, соның ішінде қақтығыстардың алдын алуға белсене қатысады.

ҚХА қызметінің бір бағыты – қоғамдық келісім саласында медиацияны дамыту. Инклюзивті желіге 1 республикалық және 32 өңірлік кеңес, сондай-ақ 628 медиация кабинеті кіреді. Ассамблея қайырымдылықтың дамуына жәрдемдеседі. Жыл сайын қайырымдылық ұйымдары мен донорларының жалпы республикалық науқаны мен «Қайырымдылық керуені» форумы өткізіледі.

2017 жылы меценаттық және қайырымдылық қызметін дамытуға сіңірген еңбегі үшін «Жомартжан» төсбелгісі тағайындалды.

2011 жылы республиканың барлық өңірлерінде өкілдіктері бар «Қазақстан халқы Ассамблеясы кәсіпкерлерінің қауымдастығы» құрылған болатын. Қауымдастықтың қызметі бизнес-жобаларды қолдауға, инновацияларды, жаңа технологияларды, инвестицияларды тартуға және енгізуге, кәсіпкерлік топтарды шоғырландыруға бағытталған.

2017 жылдан бастап Ассамблеяның жаңартылған көп қызметті assembly.kz веб-порталы іске қосылды.

Еліміздегі этностардың мәдениетін, тілдері мен дәстүрлерін дамыту үшін барлық мүмкіндік жасалған. Ұйғыр, корей, неміс, өзбек ұлттық театрлары жемісті еңбек етуде. 2017 жылы ұйғыр, корей, неміс театрлары «академиялық» деген мәртебеге ие болды.

Республикада этномәдени бірлестіктердің тіркелген бұқаралық ақпарат құралдарының саны – 52. Ең ірі республикалық газеттер мемлекеттің қолдауымен жарық көреді.

Қазақстандық этностардың мәдениетін, дәстүрлері мен тілдерін дамытуға қолдау көрсету үшін мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс бөлінеді.

Осылайша, Қазақстанда этносаралық келісімді қамтамасыз етудің тиімді саяси-құқықтық және институционалдық-басқарушылық жүйесі қалыптасты.

Бүгінде елдегі этносаралық қатынастар тұрақты. Әлеуметтік мониторинг деректері бойынша, респонденттердің 93%-ға жуығы өзара достықты қолайлы және тыныш деп бағалайды, осы саладағы мемлекеттік саясатты қолдау деңгейі де шамамен 93%. Респонденттердің 97,0%-ы өзінің біртұтас Қазақстан халқына жататынын мақтанышпен айтады. 2021 жылдың басында қоғамдық сананы, әлеуметтік саясатты жаңғырту міндеттерін көрсететін ҚХА дамуының жаңартылған тұжырымдамасы (2025 жылға дейін) қабылданды. Әлеуметтік-демографиялық және этносаралық салалардағы ғылыми жұмыстардың 2018-2020 жылдарға арналған жиынтық жоспары дайындалды. Қазақстан халқы Ассамблеясының өңірлік ассамблеялары үшін үлгілік нұсқа ретінде Нұр-Сұлтан қаласының Қазақстан халқы Ассамблеясын дамыту бағдарламасы іске асырылуда.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасы мен Президенттің бес әлеуметтік бастамасын ілгерілету бойынша ағартушылық жоба әзірленді. Ассамблея «Қазақтану» мәдени-ағартушылық жобасы, «Ұлы дала елінің киелі мұрасы» тарихи-экологиялық жобасы сияқты өз жобалары мен акцияларын да өткізеді.

Еліміздің жаңа тарихының шешуші кезеңдерінде Ассамблея әрдайым тұрақтандырушы және біріктіруші рөл атқарды. Қазақстан халқы ықпалдастығының бағыттарын көрсете отырып, Ассамблеяның қоғамдық-саяси рөлі күрделене түседі.

Еліміздегі консультативтік-кеңесші орган ретінде Қазақстан халқы Ассамблеясы ХХІ ғасырда азаматтық бірегейлікті қалыптастырудың және оны ел азаматтарының әрбір жаңа буынында молайтудың маңызды тетіктерінің бірі болып табылады. Жаһандану жағдайында бұл егемендік пен тәуелсіздікті сақтау шарттарының бірі, ұлттық қауіпсіздік факторы болып табылады. Осылайша, алдымызда қоғамда бейбітшілік пен келісімді қамтамасыз етіп, жан-жақты жаңғыртуда Ассамблеяның рөлін одан әрі күшейту бойынша жұмыстар, сондай-ақ қазақстандық қоғамды рухани жаңартуға белсенді қатысу міндеті тұр [3].

Қазақстан халқы Ассамблеясы Қазақстан Республикасында тұрақтылықты, этносаралық келісімді қамтамасыз етудің бірегей институты болып қала береді.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. Т.5. –Алматы: Атамұра, 2010. -688 б.
2. Назарбаев Н.Ә. Тәуелсіздік дәуірі. –Алматы: ҚАЗАқпарат, 2017. -508 б.
3. Түймебаев Ж. Бірлік – халқымыздың басты байлығы //Егемен Қазақстан, 2020 ж. 1 мамыр.

УДК: 91(574)

INTER-ETHNIC AND INTERCONFESSIONAL AGREEMENT IN KAZAKHSTAN

Kadyrkulova S. S. Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Faculty of International Relations, Almaty, Kazakhstan, 1st year student of region studies
samalet.k@gmail.com.

Scientific advisor: **Ali B.K.** candidate of sociology science

Annotation: The article shows the inter-ethnic and interconfessional relationship in the Republic of Kazakhstan. It also shows and proves that Kazakhstan is a country of different nationalities and religions, that are living in peace and harmony.

Key words: history, culture, independence, relations, development, race, gender, nationality, language, harmony, peace, religion, ethnics, convention, patriotism.

Kazakhstan is a veritable middle European-Asian country. As such it combines history, culture, the religion of East and West. The title ethnicity of the republic - Kazakhs gave their name to the country of Kazakhstan. From the moment of their acquisition, Kazakhstan's independence has gone through a difficult process of state affirmation, strengthening sovereignty, and seeking the right path for future development. Through the tolerance of the people and the just policies of the country's leadership, Kazakhstan has escaped social and political upheavals and economic shocks and made a successful leap into the twenty-first century. Kazakhs maintained peace and harmony in the government have made significant progress in carrying out socio-economic and democratic reforms. When speaking of the achievements of the republic, it is important to always remember that the main pillar of the dynamic development of Kazakhstan is inter-ethnic and interfaith consent. This is our solid foundation, which enables the State to be confident moving forward. However, as human history has shown, concord, stability is not a once-and-for-all blessing. Must be a great deal of effort, permanent and daily, to ensure the voices of all the religions living in Kazakhstan sounded a powerful single anthem. In the context of globalization, ethnic pluralism and confessional diversity, political

instability, social and spiritual crisis, need the idea of uniting all citizens in a single multinational Kazakhstan. International experience has shown that the problem of inter-ethnic relations remains a pressing issue for any multi-ethnic society. In the social sciences, ethnic and religious heterogeneity is commonly referred to as complex.

From a legal point of view, all issues of inter-ethnic and inter-religious relations are clearly defined in the Constitution of the Republic of Kazakhstan. Most importantly, no law in the State contains provisions that infringe on human rights based on ethnic origin. No one may be subjected to any discrimination on grounds of gender, race, nationality, language, attitude to religion, beliefs, place of residence, or any other circumstance. This is clearly stated in article 14, paragraph 2 of the Constitution.

Consideration of issues relating to the regulation of inter-ethnic relations and the preservation of stability in Kazakhstan and the development of a culture of interfaith communication, Coordination of the efforts of all sectors of the State system and civil society to prevent inter-ethnic conflicts is impossible without a broad-based approach the discussion of these issues within society itself. Of course, the most important basis for maintaining peace and harmony in the country is a balanced and wise policy in the sphere of interethnic and inter-religious relations. In the country's difficult first years of independence, the former President of the Republic of Kazakhstan, N.A. Nazarbaev showed foresight in taking political decisions in this complex area. Today, officials in all circles and at all levels of the State and the world declare that Kazakhstan is one of the few oases in the world where there are no inter-ethnic or interfaith problems. We can be proud of this phenomenon since 130 ethnic groups live in the Republic of Kazakhstan. The country has created a unique and effective mechanism for implementing its national policy of interfaith dialogue through the Assembly of the People of Kazakhstan. This body, established at the initiative of the former Head of State, is the central link in the harmonization of inter-ethnic relations and plays a significant role in maintaining political stability and consolidating social harmony and peace.

The development of inter-ethnic harmony in Kazakhstan is evidenced by the fact that ethnic schools are functioning in areas with a high concentration of ethnic groups, and that Sunday schools for the study of the mother tongue are operating in ethnic cultural centers, the traditions, and rites of their ethnicity. Thus, N.A. Nazarbaev, in his address to the XIV session of the People's Assembly of Kazakhstan, stressed: Newspapers and magazines are published in 11 languages and radio broadcasts are available in 8 languages, and television broadcasts in 7 languages. There are 88 schools in Kazakhstan with instruction entirely in Uzbek, Tajik, Uighur, and Ukrainian».

The National Assembly was established by a decree of Nursultan Nazarbaev, on March 1st 1995, and today the National Assembly is composed of representatives of the majority of the nationalities and people living in Kazakhstan. The idea of establishing an Assembly of the People of Kazakhstan was first put forward by N.Nazarbaev in 1992 at the first forum of the peoples of Kazakhstan devoted to the first anniversary of the country's independence. Over the years, the Assembly has done a great deal to consolidate society and strengthen stability. In the exercise of the right of public examination of new draft laws, the Assembly Commission prepared and sent to Parliament its opinion on the draft laws on "Public associations", "About culture", "About languages of the Republic of Kazakhstan" and others. Thus, the Assembly has accumulated a wealth of experience, knowledge, and commitment to improving the daily lives of citizens and plans to participate in the implementation of state-wide objectives.

Kazakhstan also devotes a great deal of attention to issues of interfaith. The most important factor contributing to creating a healthy inter-ethnic climate, peaceful coexistence, and interaction between different religions and faiths are essential. Currently, there are more than 3,000 religious associations, representing more than 40 denominations and denominations. One of the first legislative acts of independent Kazakhstan was the law of the Republic of Kazakhstan «On freedom of religion and religious associations», adopted in January 1992. The State creates equal and favorable conditions for confessions to fulfill their functions, actively encourages interreligious dialogue. Religion is a

trending topic that is being discussed today, both in our republic and throughout the world. For that reason, Kazakhstan has become the venue for a particularly important public-political and religious event of world congresses of leaders of the world and traditional religions. Such an initiative by Nursultan Nazarbaev has generated great interest and support in the world community. They confirm the uniqueness of the religious situation in the country.

The idea of a congress of world religions was born in 1994. It was discussed with the Pope while he was visiting Kazakhstan. The idea of a convention world and traditional religions were also discussed with the Secretary-General of the United Nations, with representatives of the world's leading religions who supported the idea that Kazakhstan is very convenient for this forum, as it is located in the heart of the Eurasian region, at the intersection of three world religions: Christian, Islamic, and Buddhist. Astana, in turn, is the geographical center of the Euro-Asian mainland. Another factor affecting the decision to hold a congress in Astana is that Kazakhstan coexists peacefully over 40 different faiths. People have seen this at least once who have ever visited the republic. The First Congress of Leaders of World and Traditional Religions was held in Astana in September 2003. Purpose of the event of the world and traditional religions, as well as the creation of space International and Interfaith Institute for Dialogue Civilizations and decision-making. The forum was attended by 17 representatives' religious groups. The First Congress demonstrated the relevance and necessity of the idea of cooperation among representatives of different religions for a peaceful and a life worthy of the people of the world.

In general, the country has a rich and unique experience in the conservation and strengthening the unity of multi-ethnic and multi-religious society. That is why, not surprisingly, this experience is now beginning to be emulated by the former Soviet republics, as well as being scrutinized by States with centuries of experience functioning of democratic institutions. The success of the national unity of the Kazakh people is assured patriotism, love of the homeland, kindness, and respect for each other. These values and ideals are close and comprehensible to everyone, regardless of age, social status, religion, and nationality. The great Kazakh thinker Abai said that the beginning of humanity is love and justice. And he rightly believed that a person can be happy Only when his aspirations and endeavors are understood and shared by others. Indeed, good attention cheers. It is not by chance said to him: «Friendship calls to friendship», so, Abai called for understanding, peace, and concord. That's one of the major historical factors determining the fate of the Kazakh people and in modern conditions.

literature:

1. Abuov A.I. <http://repository.nkzu.kz/285/1/АБУОВ%20ИСКАНДАРОВ%20АСКАР%20МЕЖНАЦИОНАЛЬНОЕ%20И%20МЕЖКОНФЕССИОНАЛЬНОЕ%20СОГЛАСИЕ%20КАК%20ОСНОВА%20СТАБИЛЬНОСТИ%20И%20РАЗВИТИЯ%20РЕСПУБЛИКИ%20КАЗАХСТАН.pdf>
2. Zhukova Z.B., Cherezdanova V.V. - <http://repository.nkzu.kz/6856/1/Статья%20%288%29.pdf>

ӘОЖ: 91(574)

ҰЛТ АРАЛЫҚ КЕЛІСІМ - ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӨРКЕНДЕУІНІҢ НЕГІЗІ

Тулен Д. С. Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем
Тілдері Университеті, Алматы, Қазақстан,
Халықаралық қатынастар факультетінің 1 курс студенті, dinaratolen27@gmail.com
Ғылыми жетекшісі: **Қарабаева З.М.** т.ғ.к., доцент,

Аннотация: Елімізде 130-дан астам ұлт өкілдері келісім мен бейбітшілікте өмір сүріп жатыр. Көп ұлтты мемлекеттің тәуелсіз ту астындағы өмірі. Әр ұлттың мәдениеті. Қазақстан қалай көп этносты болды? Тарихқа шолу. Тәуелсіздіктің тұғыры. Зайырлы Қазақстанның алға қойған мақсаттары. Ассамблеяның алатын орны. Елдің тыныштығына ықпал ететін жайттар. Бейбітшілікті, ынтымақ пен келісімді сақтаудың маңызы. Қазақстан – тарихи мен тағдыры ортақ халықтардың Отаны.

Кілт сөздер: этнос, этносаясат, бірлік, тәуелсіздік, Қазақстан Халқы Ассамблеясы, ұлт, диаспора.

Елдегі бейбітшілік пен келісім – мемлекет үшін маңызды басымдық болып саналады. Еліміздің көп этносты болуы – біздің артықшылығымыз және елдің дамуына ықпал ететін стратегиялық ресурс деп санаймын. Біздің елімізде 130-дан астам ұлт өкілдері келісім мен бейбітшілікте өмір сүріп жатыр. Бұл – біздің әлсіздігіміз емес, әлі күнге дейін барынша қолдана алмай келе жатқан мүмкіндігіміз. Себебі әр ұлттың бір артықшылығы бар. Олар Қазақстанды өз Отаны ретінде санайды, өйткені олар осында туып өсті, ал ата-бабаларының жалғыз үміті қазақ халқы болған еді. Бір шағырақ астында осы кезеңге дейін тұрып келе жатқанымыздың өзі жетістік. Этносаясат Қазақстан секілді үлкен, көп ұлтты мемлекетте зайырлы, бір шешімге әділдікпен дұрыс көз қараспен келуі қажет. Барлық тараптың заңды құқықтары қорғалып және заңды талаптары қаралуы керек. Қандайда бір Қазақстандық азамат яғни басқа ұлт өкілі топтар мен адамдардың тарапынан кемітушілік пен залал көрмеуі қажет.

Тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін мемлекеттің құрылысына байланысты қоғамдық–саяси өмірде ауқымды өзгерістерді бастағандықтан, еліміз үшін этносаралық мәселе өте өзекті және күрделі. Себебі ұлттық саясат — бір мемлекетте тұратын әр түрлі этностардың, этникалық топтар мен диаспоралардың арасындағы қарым-қатынастарды реттеу болғандықтан өте маңызды.

Тәуелсіздік алғаннан бастап, кейбір кішігірім кикілжіңдерді санамағанда үлкен мемлекет аралық резонанс тудырған үлкен қақтығыстар бола қоймады. Біздің этносаясатшылар әртүрлі этностар арасындағы келісімді сақтай алса, халық тұрақтылықты сақтай алды. Ұлтаралық қақтығыстардың орын алуына жол бермедік. Елімізде қазақтардың саны көп болғанымен, біз басқа халықтарды кемітпейміз, керісінше, оларға өз мәдениетін, тілін және дәстүрін дамытуға мүмкіндік жасаймыз.

Әрине, барлық адам бірдей емес, ұлт арасына от салып түрлі у шығулар жасағысы келгендер де болды. Әрбір ұлттың дінін, тарихи мұрасын, және әдеп-ғұрпын құрметтеп, оларға шыдамдылықпен және түсінушілікпен қарауымыз керек. Өйткені, қоғамдағы тұрақтылықты сақтау, мемлекетіміздің ішкі саясатының негізгі бағыты болып табылады. Қазақстанда әрбір этностың өз тілі мен дінін сақтауына барлық жағдай жасалған. Жалпы 22 этностың тілі жеке пән ретінде мектептерде оқытылады. 100-ге жуық мектепте сабақ өзбек, тәжік, ұйғыр және украин тілдерінде жүргізіледі. Этникалық ақпарат құралдарын қолдау үшін мемлекеттен арнайы қаржы бөлінеді және ол соңғы жылдары 3- 4 есеге көбейтілген болатын. Әртүрлі этностардың ұлттық театрларын, жалпы мәдениетін қолдауды да мемлекет ұмытқан емес. Мысалы корей, ұйғыр халық театрлары бар.

Сталиннің тоталитарлық заманы жылдарында, мыңдаған саяси тұтқындарды Қазақстанға күштеп жер аударды. Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде, Кеңес Одағында тұратын көптеген ұлттар біздің жерімізден баспана іздеп, соңғы үміттері қазақ халқы болды. Қазақ халқы, бұл қиын заманда қонақжайлық көрсетіп, оларды жылулықпен жақсы ниетпен қарсы алды. Сталиннің халықты Қазақстанға жер аударуы негізінен 19 ғасыр басында орыс шаруаларының жер сұраған талаптары бойынша қазақ даласының солтүстік бөлігіне орыс шаруаларын қоныстандырудан басталды. Кейінірек КСРО Министрлер Кеңесінің 28 сәуір 1936 жылғы №776-120 «өте құпия» грифімен бекітілген қаулысында жазылған мәліметке сәйкес Украина мен Польша шекарасынан Қарағанды облысына 45000-нан астам немістер мен поляктар көшірілген болатын.

Ал, 1937 жылдың 21 тамызында осындай қараң заман кәрістердің басына туды. КСРО ХКК мен БКП(б) ОК-ның №1428-326 «Қиыр Шығыстың шекаралық аумақтарынан кәріс ұлтын көшіру туралы» қаулысы шықты. Көп ұзамай аздаған уақыттың ішінде қазақ жеріне 20141 отбасы яғни 98474 кәріс жеткізілді. Оларды көбінесе еліміздің оңтүстік аймақтарына қоныстандырды. Және 1938 жылдың қазанында «өте құпия» бұйрықпен «Әзербайжан

КСР шекаралық аймағынан ирандықтарды көшіру туралы» қаулы қабылданды. 1940 жылы көктемде Батыс Украина мен Белоруссиядан көтерілісшілер ұйымдарына қатысушылар, бұрынғы Польша армиясының офицерлері мен сотталғандар қоныс аударылды. Қазақстанда осы жылдың соңына дейін 53772 поляк ұлты шоғырланды. 1941 жылы депортацияланған халықтар тарихындағы аса қайғылы тарихи құжаттардың біріне қол қойылды.

Ол құжат КСРО ХКК мен БКП(б) ОК-ның 26 тамыздағы қаулысымен, яғни Екінші дүниежүзілік соғыс басталысымен, неміс тұрғындар түгелдей жансыздар, фашистердің қолшоқпары деп жарияланып, қазақ жеріне тоғытылды. 1942 жылы тек Қарағанды облысында ғана неміс қоныстанушыларының саны 350 мыңға жетті. Сонымен қатар Кавказдан, Шешеністаннан көптеген көрілісшілер мен жазықсыз халықты қараң отарлау саясаты үшін көшіп қондырды. Отарлау саясатын күшейту мақсатында және Қытаймен сыртқы саясат мәселелері бойынша дұнған және ұйғыр ұлт өкілдерін араластырды. Отарлаудың ең тиімді әрі мықты тәсілі халықтарды ата-баба қонысынан көшіру.

Меніңше келісім мен бірлікті қай этностың өкілі екеніне қарамастан еліміздің әрбір азаматы жалғыз барындай сақтауы керек. Өйткені Отанымыздың және әрбір қазақстандықтың тағдыры мен келешегі осыған тікелей байланысты. Барлық қазақстандықтар бір халықтай болып еліміздің бейбітшілігін сақтауға, мемлекетіміз ары қарай өркендеуіне ат салысуы қажет деп ойлаймын. Сонымен қатар ұлтаралық татулықты сақтау - әр адамның өзіне байланысты екенін ұмытпаған дұрыс. Өйткені, қоғамды құрайтын біз. Демек, елдің қазіргісі де, болашағы да бізге байланысты.

Қазақстан – тарихи тағдыры ортақ этностардан құралған унитарлы әрі зайырлы мемлекет болғандықтан бізге ортақ құрылымды біріктірудің тиімді жолы Қазақстан халқы Ассамблеясын құру қажет болды.

Ассамблеяның мақсаты қазақ халқының топтастырушы рөлін арқау ете отырып, қазақстандық патриотизм, Қазақстан халқының азаматтық және рухани-мәдени ортақтығы негізінде қазақстандық азаматтық бірдейлікті және бәсекеге қабілетті ұлтты қалыптастыру процесінде Қазақстан Республикасында этносаралық келісімді қамтамасыз ету болып табылады.

Жалпы айтқанда, өз қызметінің бастапқы күндерінен-ақ Ассамблея еліміздегі этностардың мәдениеттерін қайта жаңғыртып дамуына үлкен үлесін қосып келеді. Қазақстан Халқы Ассамблеясы сан алуан этностарды топтастырудың қуатты құралына айналды десекте болады. Қазақ халқының мейрамдарында, корей, неміс мәдениетінің фестивальдерінде, татарлар мен башқұрттардың сабантойында дүнгендер, курдтар сияқты, т.б. халықтардың мейрамдары мен түрлі форумдары республикалық деңгейде дәстүрлі түрде өткізеді.

Бүгінге күнде халықтың тегі басқа болғанымен теңдігі бір, қаны бөлек болғанымен жаны бір және арманыда ортақ елге айналды. Туған елінің шаңырағының астына бірігіп, тайсалмайтын тұғырын биік елге бір тағдыр күтеді әрқашанда. «Бақ та, тақ та таласқанға бұйырмайды, халықтық істе жарасқанға бұйырады», - деген дана бабаларымыз. Сол себептенде атқаратын игілікті істеріміз халқымыздың болашағын бірлігімізге

Н. Назарбаев елбасымыздың айтқан сөзін тілге тигізе кету керек секілді: «бір халық, бір ел, бір тағдыр» деген үш сөз бір елдің айнасы. Елбасының осы екі ауыз сөзіне сыйып тұрған толеранттық ұғым әрбір қазақстандық үшін біліп жүретін дүние.

Ұлы Жамбыл ақынныңда игі сөзі бар : «Жігерлі болса, ер болар, бірлікті болса, ел болар» деген. Қазірде елімізде бейбітшілік пен тыныштық, осындай бірлікті әрі мәдениетті ел болмысымыздың кепілі.

1995 жылы 16 ақпанда Президент Н.А. Назарбаев еліміздегі ұлттық мәдени орталықтардың жетекшілерімен кездесу өткізіп, елбасы республикадағы ұлтаралық келісімді сақтау және оны одан әрі нығайту үшін мемлекетімізде жаңа қоғамдық негіз. Яғни президент жанындағы

консультативті-кеңесші орган секілді Қазақстан халқын ортақ бір мүддеге біріктіретін Ассамблея құру қажеттілігі мен дұрыстығын жариялайды.

Қазақстандағы барлық этностардың рухани тұрғыда қайта жанғыруы мен дамуын қамтамасыз етіп, өркениеттік және демократиялық ұстанымдарға, мемлекеттік ұлттық саясатта барлық этностардың мүддесіне деген құрметке негізделген ұлтаралық қатынас мәдениетін қалыптастыру болатындығы дәлденді. Барлық облыстарда кіші Ассамблеялар құрылып, олардан сессияға 260 делегат сайланған болатын. Сессия 1995 жылы 24 наурызда Алматы қаласында өтті және оның құрамына 40 ұлттық-мәдени орталықтың өкілдері болды. Сессияда Қазақстан Президенті Н.Назарбаев өзі баяндама жасап, Ассамблеяның ұйымдастырушылық құрылымдары белгіленілді. Жыл сайын 1 мамырда – Қазақстан халықтарының бірлігі күні атап өтіледі. Бұл күні – еліміздің барлық қалаларында түрлі іс-шаралар өтіп, басқа этникалық топтар, қазақтарды өз мәдениетімен таныстырады. Осыған орай, мерекелік шерулер, ойын-сауық және спорт шаралары ұйымдастырылады.

Бейбітшілік, ынтымақ, руханият пен келісім - бәрінің тамыры мәдениетте. Мәдениет тіршіліктің тал бесігі. Ортақ игілікті істердің жасалынуының тетігі. Бірлік бар жерде тірлік бар, Қазақстанда әрдайым игі тірліктер көп болғай.

Әдебиеттер:

1. Сталин И.В. Соч. Т. 10, 327-6.
2. Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 4-том. – Алматы: «Атамұра».
3. Қазақстан халқы Ассамблеясының мерейтойлық 20 сессиясы
4. Материалы IX Международной научно-практической конференции 2018 г
5. «Жамбыл» 1938 жыл

УДК 11.15.82

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF KAZAKHSTAN'S ETHNOPOLITICS AT THE PRESENT STAGE

Nashenova A.E., Kazakh Abylai Khan, University of International Relations and Foreign Languages.

Almaty, Kazakhstan, nashenovaadina@gmail.com

Scientific supervisor: **Malik G.A.** Master of Social Sciences

Annotation: This study explores the main trends in modern ethnopoltics in Kazakhstan, as well as the republic's interethnic status during its independence years. The paper proposes examining the Kazakh ethnopoltical model by contrasting two historical periods in the country's history. The state of Kazakhstan's ethnocultural and linguistic policy is examined, and recommendations are made based on the Assembly of Peoples of Kazakhstan's activity. Ethnic processes are currently being actualized in many post-Soviet countries, the question of reviving ethnic self-consciousness among peoples is pressing, and ethnicity is being politicized. At the same time, the subject of determining the best policy for the state in the realm of interethnic relations continues to be a major concern for post-Soviet leaders. The study's scientific value is determined by the strong relationship between a fundamental understanding of new trends in interethnic interactions that have emerged in the recent decade and the necessity to provide specific suggestions for the execution of effective national policy. In this sense, I thought it would be useful to include notions like "nation," "ethnos," "national policy," and "ethnopoltics" in this study.

Key words: nation, people, ethnos, history, ethnopoltics, national policy, Kazakhstan

Historically, our country has been home to a diverse range of nationalities and cultures. Kazakhstan is a country where people of various nationalities live together in peace and harmony. More than 17 million people live here as a single family, representing more than 120 nationalities and ethnicities.

According to the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, representatives of 125 nations live permanently on the territory of Kazakhstan. The most

numerous among them at the beginning of 2021 were: Kazakhs (12 million), Russians (3 million), Uzbeks (576 thousand), Ukrainians (277 thousand), Uighurs (265 thousand), Tatars (202 thousand) and Germans (179 thousand). Among the representatives of European peoples living in Kazakhstan, there are Austrians, Englishmen,

Dutch, French, Spaniards, Swedes, Czechs and Italians. There is also a share of representatives of the American continent - Americans and Cubans. [5]

Kazakhstan has a diverse range of cultures, even though it only has about 150 people, large, small, and tiny. Not everyone came to Kazakhstan voluntarily; for example, someone was expelled from inhabited areas.

Koreans, Germans, Finns, Karachays, Kalmyks, Chechens, Ingush, Balkars, Crimean Tatars, and Meskhetian Turks were subjected to total deportation in the Soviet Union (when not a portion of a group (class, ethnos, denomination) is deported, but almost the entire group is deported). At the same time, the Germans, Karachays, Kalmyks, Ingush, Chechens, Balkars, and Crimean Tatars all lost their national autonomy. Since the early 1940s, this has been the case. People were deported to Kazakhstan as a result of Stalin's punitive policy. The ordinary Kazakh people's compassion and humanism assisted the oppressed peoples in surviving during those trying times. [1]

Kazakhstan's people and ethnic groups live in peace and friendship. Kazakhstan's ethnic groups have equal opportunities to practice cultural and national customs and traditions. Respect is shown for all nationalities' historical legacies.

Tolerance, respect, friendliness, mutual understanding, and consent have all been established as priorities in the culture and behavior of the country's citizens.

The country's politics allow multiple nationalities to coexist as a single Kazakh people. The model of state ethnopolitics has formed a significant margin of safety in Kazakh society over the years since independence. It aids in the resolution of problems relating to the development of interethnic relations at the highest level, as ethnopolitics develops at the state and public levels. Kazakhstan became one of the most multi-ethnic and multi-confessional states in the world after independence due to the high dynamics of demographic and migration processes over many decades, openly demonstrating Kazakhstan's experience in optimizing processes of interaction between different ethnic groups and faiths while correctly naming the existing problems. In Kazakhstan, people-to-people friendship has real institutional forms that are represented at the national level: the Assembly of the People of Kazakhstan. It was established on the initiative of Kazakhstan's first President, Nursultan Nazarbayev. [3]

The Assembly of the Peoples of Kazakhstan is a unique institution with advisory and consulting powers. The Assembly of People of Kazakhstan was established in 1995 on the wish of the First President of the country, Nursultan Nazarbayev. It is run by the President of Kazakhstan's Administration. The body's main goal is to promote spiritual unity and friendship among the country's people, as well as respect for human rights and freedoms regardless of nationality. By the way, the Assembly is a one-of-a-kind institution in the CIS, with no counterparts. There have been no recorded political clashes on ethnic or religious grounds in Kazakhstan for almost the entire period of independence, thanks in large part to the APK's activities. [2]

One of the basic principles of the Assembly's activities is "the inadmissibility of any discrimination based on origin, social, official and property status, gender, race, nationality, language, attitude to religion, beliefs, place of residence or any other circumstances," according to Article 5 of the Law "On the Assembly of People of Kazakhstan."

Seminars, conferences, and other events are held on a regular basis on the Assembly's premises, allowing state bodies and public associations to engage in dialogue on issues of interethnic relations.

The functionality of this civil society institution has significantly increased over the course of its 25-year existence. The APK's current activities include not only uniting the interests of all ethnic groups, but also language learning, mediation, charity, and accreditation of ethnic and cultural associations throughout the country. One of the Assembly's main functions is to assist in the development and implementation of state policy in order to ensure public harmony and national unity.

Members of the APK take part in the socio-political examination of draft laws on issues of state national policy, develop recommendations and implement practical measures to resolve disagreements and disputes, prevent conflict situations in the field of interethnic relations [6].

The fundamental principles of promoting social harmony, political stability, and Kazakhstani patriotism, as laid out in the model, have not changed, and their sources are the state's basic law, the Constitution. Five fundamental basic principles underpin the Development of Kazakh society: ethnic, confessional, and linguistic diversity are our greatest assets; the state purposefully creates all conditions for the development of the culture and languages of Kazakhstan's ethnic groups; the nation's most important values are tolerance and responsibility; the Kazakhs play a stabilizing role in society; and the Kazakh people themselves constitute the main concepts of the state.

The national policy of Kazakhstan in difficult modern conditions is based on the following scientifically based principles. [4]

The first principle is scientific analysis and creative understanding of the implementation of national policy in our country and abroad. The main provisions of the national policy are equality of peoples, mutually beneficial cooperation, mutual respect for the interests and values of all peoples, intransigence to chauvinism, etc.

The second principle is the stability of the territorial borders of national-state entities.

The third principle is to take into account the interrelationship and interaction of reforms in the ethno-political, political, spiritual and national spheres. The basis of national relations are normally functioning: economy and consumer market, monetary circulation, balanced interstate exchange.

The fourth principle is the integrity of national policy, taking into account the interconnection of all its components. The development of market relations, changes in management and remuneration, in personnel policy, in spiritual life, in the work of the mass media should be aimed at respecting the honor and dignity of each person.

The fifth principle is to assist small-numbered peoples in the development of their economy, culture, and in the preservation of their habitat.

The sixth principle is the formation of ethics of interethnic relations, the exclusion of all forms of violence and injustice.

The modern ethnopolitics trend, as declared by Kazakhstan's President Kassym-Jomart Tokayev – "The unity of the nation - in its diversity," based on the continuation of Elbasy's course, allows for societal stability and consolidation, as well as the regulation of interethnic processes through constructive dialogue.

Kazakhstan holds ethnical exhibitions on a regular basis. This is a method of popularizing the traditions and customs of all the country's ethnic groups. Academic status has been granted to German, Uighur, and Korean theatre. International competitions and ethnic culture festivals are held on a regular basis. Friendship Houses operate in all regions where the population is multi-ethnic. A number of constitutional amendments were passed in May 2007, allowing Kazakhstan's Assembly of People to delegate 9 of its MPs to the country's Parliament. The XXIV session on "Independence" was conducted on April 26, 2016 at Astana's Palace of "Peace and." Approval. "We have preserved friendship as the main asset of all generations of Kazakhstanis," stated Nursultan Nazarbayev at the

event, “The nation with an unified future.” Our unique path of equality, togetherness, and consent of all ethnic groups living under a single shanyrak.”

As the First President Nursultan Nazarbayev has repeatedly noted in his speeches, the Assembly of the People of Kazakhstan and the Constitution of the Republic of Kazakhstan are two great values that have become the foundation of stability, modernization and prosperity.

On the XXIX’s session of APK, Nursultan Nazarbayev has said: “Kazakhstan is among the 50 most developed countries in the world and a group of countries with an above-average income. Kazakhstan has become an authoritative and reliable member of the global family of nations – our flag is flying proudly at the UN headquarters. We consistently promote our national interests and priorities in the international arena. The multi-vector policy has allowed us to establish ourselves as a peace-loving nation, aimed at cooperation and ensuring peace. Independence has become a time of justice for us.” [3]

All generations of Kazakhstanis have inherited friendship amongst ethnic groups living under one shanyrak. Friendship, tolerance, and respect for all members of society, regardless of nationality, color, religion, or cultural values, unify the multinational people. The state of Kazakhstan’s uniqueness is found in this oneness. The friendliness of Kazakhstan’s people is ingrained in the hearts of the people. Friendship and cohesion among peoples are both a guarantee of a country’s unity and a driving force for modern society’s progress.

Literature:

1. Айсфельд А. Депортация, спецпоселения, трудовая армия. Алматы, 2003. – 286 с.
2. Е.Л. Тугжанов. Ассамблея народа Казахстана в истории страны. Казахстан, Ин-т социально-полит. исслед. – Алматы : Қазақпарат, 2015. - 262
3. И.П.Бектуганов. Дружба Народов Казахстана. <https://www.inform.kz/ru/druzhba-narodov-kazahstana-zalozhena-v-serdcah-lyudey>
4. N Melvin. Journal of International and Area Studies, The Ethno-Politics of Kazakhstan, Royal Institute of International Affairs, 2018. – 208-210.
5. Chaimun Lee. Journal of International and Area Studies, Languages and Ethnic Politics in Central Asia: The Case of Kazakhstan, Institute of International Affairs, Graduate School of International Studies, Seoul National University, 2014. – 101-116
6. Assembly of the People of Kazakhstan. www.assembly.kz

Секция 5
НОВЫЕ РЕЛИГИОЗНЫЕ ДВИЖЕНИЯ И БЕЗОПАСНОСТЬ КАЗАХСТАНА:
ВЗГЛЯД МОЛОДЕЖИ.

УДК: 316. 65

НАШИ ДУХОВНЫЕ ЦЕННОСТИ: ПОКОЛЕНИЕ Z

Байдарбекова Е. Казахский университет Международных отношений и
мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан,
студентка 1 курса ФМПиЭ, ОП «Международный бизнес»
elnazbajdarbekova@gmail.com

Научный руководитель: **Шайморданова З.Д.**, д.и.н., профессор

Аннотация: В материале рассматривается достаточно актуальная темы для нынешнего время. Можно начать с того, что каждое поколение отличается своими взглядами на жизнь, особенностями восприятия, мышления и также ценностями. В последние десятилетия мир меняется так стремительно, как никогда раньше. Это происходит в основном благодаря техническому прогрессу. Регулярно появляются и становятся массовыми технологии, которые совсем недавно казались фантастикой. Столь значительная разница в технологических возможностях приводит к тому, что каждое следующее поколение всё сильнее отличается от предыдущего. Эта разница проявляется в отношении к образованию и работе, к семье и к жизни вообще. Поколение Z – последнее поколение современности. Оно по праву считается цифровым поколением, так как дети, едва познав мир, начинают приучать себя к современным гаджетам и технологиям, этот процесс начинает происходить уже в годовалом возрасте и иной раз могут забыть о духовных ценностях. Следует отметить, что в Казахстане на сегодняшний день основным приоритетом национальной политики выступает духовное возрождение нации. Также была разработана программа по инициативе нашего Лидера нации Н.Назарбаева «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» - это программный документ, имеющий огромное идеологическое значение для нашего народа. В нем рассматриваются все вопросы, касающиеся и минувшего, и грядущего Казахстана. Исходя из выше сказанного, материал будет посвящен Духовным ценностям.

Ключевые слова: Духовные ценности, поколение Z, культура, нанотехнологии, нация.

Перед тем как обсудить о духовных ценностях поколения Z я бы хотела сначала рассказать о том, какое же на самом деле поколение Z. Можно начать с того, что ни у социологов, ни демографов нет единого мнения о том, кого считать представителем поколения Z. Многие ученые говорят, что это зависит от уровня развития технологий в стране, где родились молодые люди. Так, многие западные социологи называют первыми “зэтами” тех, кто родился в 1991 году - в год появления общедоступной всемирной сети, другие ведут отсчет только с 2001 года - когда Интернет получил широкое распространение. В Японии, которая опережает всех по уровню внедрения цифровых технологий в повседневную жизнь, к поколению Z относят даже тех, кто родился в конце 1980-х годов. В Казахстане, очевидно, первые “зэты” появились не ранее 2000-х.

Если рассматривать с моей дочери зрения, то к поколению Z можно причислить подростков и молодых людей в возрасте от 11 до 20 с небольшим лет. Этих юношей и девушек отличает от всех предыдущих поколений то, что они с детства знакомы с новыми цифровыми технологиями. “Буквально родились с iPad в руках”, - как говорят многие люди, и в том числе я. Теперь можно перейти к духовным ценностям. Если говорить о духовных ценностях в Казахстане, то можно отметить, что на сегодняшний день основным приоритетом национальной политики выступает духовное возрождение нации. Следовательно, была разработана программа по инициативе нашего Лидера нации Н.Назарбаева «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» - это программный документ, имеющий огромное идеологическое

значение для нашего народа [1]. В нем рассматриваются все вопросы, касающиеся и минувшего, и грядущего Казахстана. Специальные проекты «100 новых учебников», трехязычие, «Туған жер», так же проекты «Сакральная география», «100 новых лиц Казахстана» и иные, реализуемые в рамках «Рухани жаңғыру», носят не только национальный, но и региональный характер. Например, проект поэтапного перехода казахского языка на латинскую графику призван придать новый импульс развитию языка и интегрировать его в мировое пространство, заинтересовать и мотивировать граждан овладеть языком. Полный переход на латинскую графику запланирован на 2025 год: с этого времени вся письменная речь – от публикаций в печатных СМИ до ведения делопроизводства – будет на латинице. До этого предусматривается переходный период и адаптация, когда население ещё сможет пользоваться кириллицей.

Проект «100 новых учебников на казахском языке» направлен на передачу знаний и опыта молодому поколению, повышение качества образования, развитие самосознания нации и казахского языка. По словам Нурсултана Назарбаева, «...наше социальное и гуманитарное знание долгие годы было законсервировано в рамках одного учения и в рамках одного взгляда на мир». Чтобы это исправить, предлагается выбрать 100 лучших учебников из тех, что уже существуют в мире: по истории, политологии, социологии, философии, психологии, культурологии, филологии и перевести их на казахский. Эффект от этой программы ожидается уже через 5-6 лет после того, как книги станут доступны студентам – выпускники отечественных вузов должны стать более конкурентоспособными на международном рынке труда.

Проект «100 новых лиц Казахстана» вберет в себя живые истории казахстанцев из разных уголков страны, различных возрастов и национальностей, которые будут служить образцом для соотечественников. Эти 100 (и более!) новых лиц станут олицетворением современного Казахстана.

Проект «Сакральная география Казахстана» опирается на символические сакральные и культурно-исторические основы нашей страны. Объекты этого проекта станут местами притяжения для индустрии туризма. В статье Главы государства предусматривается развитие массового спорта. Спецпроект «Туған жер» направлен на решение социальных проблем, вовлечение граждан в развитие и облагораживание родного края – «малой родины».

Проект «Современная казахстанская культура в глобальном мире» нацелен на выстраивание системной работы по популяризации культуры Казахстана за рубежом. При этом ставка делается на продвижение современной культуры как по форме, так и по содержанию. Стартовым событием стала презентация Программы «Рухани жаңғыру», которая состоялась 17-19 октября 2017 года в Штаб-квартире UNESCO в Париже. В рамках презентации были проведены различные мероприятия, показав зарубежной аудитории различные направления казахстанской культуры.

Из этого можно сделать определенный вывод что эти специальные проекты были организованы для того, чтобы объединить прошлое, настоящее и будущее страны. Программа «Рухани жаңғыру» - это возрождение ценностей и самобытных черт казахского народа, попытка стимулировать патриотическое понимание сквозь его эволюционное историческое прошлое. Глядя на происходящие политические, макроэкономические процессы, сегодня для нас как никогда важна духовная составляющая. Он дает силу, веру, незыблемость и нерушимость всех основ мировых цивилизаций. А для нашей молодой страны это основа всех основ.

В этом году исполнилось четыре года статье Главы государства «Рухани жаңғыру», которая была опубликована 12 апреля 2017 года. За это время программа на своей идеологической основе дала большой импульс формированию таких направлений, как современная казахстанская культура, образование, наука, археология, популяризация национальных ценностей. Прделана большая работа по всей республике. В основу этих событий положены 6 главных принципов,

озвученных Первым Президентом Нурсултаном Назарбаевым. Это конкурентоспособность, прагматизм, сохранение национальной идентичности, культ знаний, эволюционное, развитие Казахстана и открытость сознания. Можно отметить, что на сегодня существует множество событий и планов в разных форматах. Например, государство хочет воспроизводить кюи в Центрах обслуживания населения, колледжах, средних учебных заведениях и т. д. [2]. Музыкой охвачено все дыхание казахов – она звучит в обрядах, праздниках и повседневной жизни. Сохранить и приумножить духовные и культурные ценности - такова основная цель работы по программной статье президента «Рухани жаңғыру» - взгляд в будущее. Достичь определенного баланса национальной и мировой культуры. В статье Президента на это и сделан особый акцент. Человек - это результат развития общества.

И теперь можно обсудить духовные ценности нового поколения. По моему мнению, ценности являются не только ориентиром жизни человека, определяющим его цель и стремления, но и выступают в качестве демонстрации образа жизни человека в общем. Какие же духовные ценности у нового поколения? Наверное, как и во все другие времена: кто-то стремится к познанию себя, к обретению любви, семьи, друзей, к честной и достойной жизни, а кто-то – к обретению материального и социального благополучия. По моему мнению, каждый представитель молодежи имеет собственные духовные ценности и жизненную позицию. Те духовные ценности, которыми владеют одни представители молодежи, могут отсутствовать у других представителей молодежи. Как и в любые другие времена, среди молодежи есть и достойные, и безнравственные люди.

Но тем не менее можно заметить, что одна из характеристик современной молодежи – ее прозападная ориентация. Для нее характерен либерализм во всем. Современные молодые люди толерантны к религиям, равнодушны к политике, но предприимчивы в экономике, независимы в личных отношениях [3].

Если говорить о влиянии на ценности, которое мы более лучше и глубже осознали в течении этих 2 лет, то это фактор пандемии. Пандемия серьезно изменила нашу действительность. Коронавирус заставил нас пересмотреть приоритеты: совершить так называемую переоценку ценностей. Пандемия и меры по борьбе с ней изменили привычное течение жизни. В результате мы стали больше ценить и предпринимать конкретные меры по сохранению своего здоровья, осознали, какую важную роль в нашей жизни играют друзья и родные, почувствовали, насколько тяжела социальная изоляция. Мы начали больше ценить врачей и учителей.

Нам стало понятно, какую роль они играют во всем мире. Здоровье стало самым популярным пожеланием на день рождения. Возросла значимость живого общения с близкими (да и вообще с людьми!), а чрезмерное потребление, материальный комфорт и вместе с ними патологический индивидуализм отошли на второй план в системе человеческих ценностей [4]. Но закономерно встает вопрос: надолго ли?

Таким образом, система ценностей современной молодежи представляет собой микст из традиционных ценностей: семья, здоровье, коммуникация и ценностей, связанных с достижением успеха: деньги, независимость, самореализация и т.д. Равновесие между ними пока неустойчивое, но, возможно, в ближайшие десятилетия на его основе сформируется новая стабильная система ценностей общества. Также хотелось бы, чтобы новое поколение научились формировать свои собственные ценности независимо от навязчивых стереотипов современного мира. Потому что духовное сознание человека является высшим выражением его развития, следовательно, когда нет нравственного сознания, то и нет полного формирования личности с ее отдельным внутренним миром.

Литература:

1. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания (Рухани жанғыру) // Казахстанская правда. – 2017. – 12 апреля.
2. Қызырбекқызы Б. Простыми словами о главном: что такое «Рухани жанғыру»? // https://adebiportal.kz/ru/news/view/prostimy_slovami_o_glavnom_chno_takoe_ruhani_zhangiru_23050
3. Что такое поколение Z и как оно видит свое образование // <https://trends.rbc.ru/trends/education/5ef1ddbc9a794733b37dcfff>
4. Григорьева Е. В., Хакимова Н.Р. Особенности системы семейных ценностей поколения Z // Вестник Кемеровского государственного университета. Серия «Социологические науки». – 2020. – № 22 (4). – С. 982-985.

УДК 040928

ТЕРІС ДІНИ АҒЫМДАРДЫҢ ӘДІСТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аймуратова А.Ш. Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және
Әлем Тілдері Университеті, Алматы, Қазақстан,
Халықаралық қатынастар факультетінің 3 курс студенті, aru.aimuratova6@gmail.com
Ғылыми жетекшісі: **Джекебаева М.А.** ф.ғ.к., доцент,

Андатпа: Рухани және діни ағымдар, бүкіл болмыстың ерекше бөлігі ретінде, сондай-ақ қоғамдық сана өте алуан түрлі. Бұл құбылыстың атаулары көп белгілі, мысалы: Жаңа діни ағым, жаңа діни қауым, жаңа дін, нео-дін, дәстүрлі емес дін, дәстүрлі емес культ, дәстүрлі емес діни қауым, жаңа дәуір діні., балама дін, маргиналды діни топ, секта, бидғат, конфессия т.б. - көптеген топтар, ұйымдар, бірлестіктер. Оларды қалай түсінуге болады? Оларды қалай зерттеп, жіктеуге болады? Бірақ олар бүкіл адамзаттың және біздің отанымыздың бүкіл өміріне үлкен әсер етеді.

Кілт сөздер: экстремизм, деструктивті ағымдар, конфессия, дін, діни ағымдар, культ, қауіпсіздік.

Діни экстремизмге қарсы күрестің басталуымен күнделікті сөздік қорымызда «деструктивтілік» ұғымы пайда болды, ол латын тілінен аударғанда «сындыру, жою, жою» дегенді білдіреді. Мемлекет адамның санасын жоюға бағытталған діни ағымдарға – «деструктивті діни ағымдар» деген нақты анықтама береді, ал мемлекеттің бүкіл күші көпшілік қате ойлайтындай дінмен күресуге емес, соған қарсы күреске бағытталған. «деструктивті діни ағымдар» деп аталады.

Деструктивті дәстүрлі емес ағымдар жеке адамға да, бүкіл қазақ қоғамына қауіп төндіреді. Бұл қауіп-қатерлерге адекватты түрде қарсы тұру ғана емес, сонымен қатар олардың алдын алу еліміздің азаматтарының рухани қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды міндеттеріне айналады және бұл міндеттерді мемлекеттің, қоғамдық ұйымдардың, дәстүрлі конфессиялар мен Қазақстанның болашағына бейжай қарамайтын жеке тұлғалардың бірлескен күш-жігерімен шешуге болады.

Бүгінгі таңда Қазақстанда 130-дан астам этностың және 18 конфессиялық топтардың өкілдері бірге өмір сүріп жатыр, олардың арасында елімізде бірге өмір сүруге және дамуға қолайлы жағдай жасалған. Қазақстандағы діндердің дамуы – мемлекеттің діни сенім бостандығын қамтамасыз етуге, рухани өрлеуге, елдегі азаматтық татулық пен конфессияаралық келісімді сақтауға және нығайтуға бағытталған нақты айқындалған саясатының нәтижесі. Сарапшылар ата-ананың құндылығы, ұрпақтар арасындағы қарым-қатынас туралы түсініктер деформацияланып, наным-сенімдер таңылып, тіпті қорқытулар мен үрей тудыратын қазақ менталитетінің құндылық негіздерін әдейі бұзу бар деген қорытындыға келеді. моральдық қысымнан бастап әсер етудің физикалық әдістеріне дейін. Бұл жұртшылықты алаңдатпай қоймайды. Дәстүрлі емес діни ағымдар жастарды қалай тарта алады? Бұл сұраққа жауап бере отырып, сарапшылар жас қазақстандықтарды дәстүрлі емес діни ағымдар жетекшілері кеңінен жариялаған радикалды көзқарастар, жалған адамгершілік пен жалған махаббат таң

қалдыруы мүмкін екенін атап көрсетеді. Бірқатар қазақстандық зерттеушілер дәстүрлі емес діни ағымдардың көпшілігі әлемді түбегейлі қайта құрылымдау жобаларын ұсынып жатқанын анықтады. Бұл жобаларда өз ізбасарларын шынайы сеніммен таныстыру ғана емес, сонымен бірге материалдық әл-ауқатқа, рухани және физикалық сауықтыруға үлес қосу туралы уәделер бар. Олар қоғамды адамгершілікке, әділетті етуге уәде беріп, осы мақсатқа жету үшін ізбасарларын «рухани жауынгер» болуға шақырады. Демек, сарапшылардың пікірінше, діни мигранттар шиеленіс әлеуетінің жоғарылауымен ерекшеленетін және Қазақстанның ішкі саяси тұрақтылығына негізгі қатерлердің бірі ретінде қызмет ететін жаңа субмәдениетті қалыптастыруда. Деструктивті культтерге тарту мынадай жолдармен жүзеге асырылады:

– Әлеуметтік желі қазіргі таңда ең тиімді әрі кең тараған рекрутинг құралы болып табылады. Уағызшылар әсіресе жүздеген жалған діни топтар жұмыс істейтін «ВКонтакте» желісінде белсенді. Олардың мақсатты аудиториясы – радикалды идеологияға қарсы иммунитеті жоқ жастар, сондай-ақ романтика іздеген қыздар.

– Спорт жұмысқа қабылдаудың сүйікті салаларының бірі. Әсіресе, әртүрлі ұлт өкілдері дәстүрлі түрде мықты болатын спорт түрлері – күрес, бокс және жекпе-жекке бейім. Ынтымағы жарасқан команда, спортшылардың алкогольден бас тартуы және арнайы жаттығу режимі жалдаушылардың міндетін жеңілдетеді.

– Сондай-ақ, бұл жағынан ең қолжетімдісі – балалар үйлері, сәбилер үйлері. Түрлі қайырымдылық шаралардың, қорлардың астындағы бейкүнә балалардың санасы «жаңа ілімнің» ықпалында. Нәтижесінде олар деструктивті культтің жиналыстарына қатысу үшін интернатты тастап кетеді, бұл бала үшін ешқашан болмаған «отбасы» деп аталатынға айналады. Мұндай балалар оның артында тұрғандардың мүддесін жан-тәнімен қорғауға дайын.

– Қамау орындары барлық жерде қылмыскерлерді жинайтын орынға айналып барады. Кейбір радикалдар өздерінің миссионерлік қызметін кеңейту үшін әдейі қысқа мерзімге түрмеге жабылады.

Сараптамалық талдау көрсеткендей, қазақ менталитетінің құндылық негіздерін жою арқылы мемлекеттіліктің беделіне нұқсан келтіру бақыланатын және арнайы ұйымдастырылған қызмет сипатына ие. Ол жаңа діни культтердің, қоғамдық бірлестіктердің камуфляжымен еркін жүзеге асырылады. (көбінесе мемлекеттік тіркеуден өткендер) іс-шаралар діни ағымның басшылығымен жасырын болуы мүмкін, жеке жетістіктерге арналған тренингтер, өмірлік қиындықтар мен проблемалары бар адамдарға қолдау көрсету, тіпті шет тілін үйрену жолдары немесе тиімді авто-тренинг дағдыларына ие болу, емдеу тәжірибесін меңгеру және басқа, қазірдің өзінде кеңінен танымал «белгілердің», әдістер мен әдістердің артына жасырыну.

Қазіргі уақытта Қазақстанда шетелдік ұйымдардың 22 лаңкестік құрылымына тыйым салынған деп танылды. Олардың көпшілігі діни және ислам терроризмін көрсетеді.

Қазақстанда тыйым салынған шетелдік террористік құрылымдардың тізімі:

1. «Әл-Қаида»
2. «Шығыс Түркістанның исламдық қозғалысы»
3. «Өзбекстанның исламдық қозғалысы»
4. «Күрд халық конгресі»
5. «Асбат әл-Ансар»
6. «Мұсылман бауырлар»
7. «Талибан қозғалысы»
8. «Боз гурде»
9. «Орталық Азия моджахедтерінің жамағаты»
10. «Лашкар-е Тайба»
11. «Әлеуметтік реформалар қоғамы»
12. «Хизб-ут-Тахир» ұйымы

13. «Аум Синрекё» Шығыс Түркістан
14. «Шығыс Түркістанды азат ету ұйымы».
15. «Түркістан ислам партиясы»
16. «Джунд әл-Халифат»
17. «Сенім. Білім. Өмір» РҚБ.
18. «Таблиги жамағат»
19. «Әт-тәкфир-уәл-хиджа»
20. «Ислам мемлекеті» (ИМ, ДАИШ, ДАИШ, ДАИШ)
21. «Фрон-ан-Нусра» (Джабхат-ан-Нусра)
22. «Яқын Іңкәр»

2019 жылдың басынан бері интернет-ресурстардың иелері мен әкімшілерімен ұсыным негізінде 25 мыңнан астам заңсыз материал жойылды, терроризм мен діни экстремизм идеологиясын насихаттайтын 13 мыңнан астам материалға қол жеткізуге шектеу қойылды.

Қорыта айтқанда, еліміздің түрлі конфессиялардың өзара әрекеттесу тәжірибесін халықаралық ұйымдар мен шетелдік әріптестер, соның ішінде БҰҰ, ЮНЕСКО, ЕҚЫҰ зерделеуде. Біз ұлттық құндылықтарымызды, ұлттық мәдениетімізді, салт-дәстүрімізді сақтауымыз керек. Өз Отанының патриоттарын тәрбиелеу және өсіру. Өйткені рухани және діни құндылықтар еліміздің өркендеуіне, барлық саланың дамуына қолайлы жағдай туғызуға ықпал етуі тиіс.

Әдебиеттер:

1. Байдаров Е.У. Мемлекеттің зайырлы моделі контекстіндегі Қазақстан Республикасындағы мемлекет-дін қатынастарының өзекті мәселелері. А., 2012, б. 89
2. Бурова Е.Е., Косиченко А. Қазақстандағы мемлекеттік-конфессиялық қатынастардың қызмет етуінің проблемалық контексттері. – Алматы, 2013 ж. 77.
3. Оразбекова А.Р. - Дәстүрлі емес діни ағымдар (ДМД) және қазақстандық жастар.
4. ШҚО Дін мәселелерін зерттеу орталығының мамандары – Д.Жақиянов, А.Арманқызы, Е.Қожанжаров – Деструктивті діни идеялардың ықпалынан қалай қорғануға болады.

УДК 2(993)

ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ ДІНИ БАҒЫТ-БАҒДАРЫ

Тулен Д. С. Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және
Әлем Тілдері Университеті, Халықаралық қатынастар
факультетінің 1 курс студенті, dinaratolen27@gmail.com
Ғылыми жетекшісі: **Әли Б. Қ.**, ә. ғ.к., аға оқытушы

Андатпа: Дін дегеніміз не? Сенім дегеніміз не? Қазақстан Республикасында қандай діндер бар. Қазақстандағы жастардың дінге деген көзқарасы. Түрлі діндердің көп ұтты Қазақстанға әсері.

Кілт сөздер : Дін, сенім, демократия, зайырлы, саясат, жастар, діни ағымдар.

Біздің еліміз терең тарихымызға байланысты көп ұтты. Ал әр ұлт, әр топтың яғни кез келген адамның қандайда бір діні бар. Тарих пен дін етене араласқан екі бағыт секілді. Қазақстанда көптеген діндер бар. Соның ішінде ең кең таралған діндер ислам және христиандық болып табылады. Сонымен қатар иудаизм мен буддизм да бар. Жалпы Қазақстанда 97 % діні бар адамдар, ал қалған 3 % атеисттер. Ең көп үлес ислам діні.

Дін – адамзат қоғамындағы аса күрделі де маңызды әлеуметтік-мәдени сана болып есептеледі. Жалпы «Дін» сөзінің араб тіліндегі мағынасы – сыйлық, үкім, есеп, жаза, мойынсұну, бағыну, құлшылық, шариғат, заң, жол, тіпті, кейбір жағдайларда ұлт деген мағына береді. Дінге деген сенім мүлдем басқаша болады. Сенім – оны жаман істерден тежеуші және дұрыстықтан, имандылықты тастамауға себепші. Иманын жоғалту тіпті адамның дінін жоғалтуына алып

келгендіктен өте маңызды орын алады. Діни тұрғыдан айтқанда дін – бүкіл болмыстың түпкі себебі барын, дүние-болмыстың жаратылу мақсатын, оның сыр-сипатын түсіндіріп танып-білуге көмектеседі.

Республикада 3464 ғибадат үйі тіркелген. Оның ішінде 2550 мешіт пен 294 православие және 109 католик шіркеуі, 495 протестант храмы мен ғибадатханасы, 7 иудей синагогасы, 2 буддашылар храмы, 7 «Кришна санасы қоғамы» және бахаи қауымының ғибадатханасы бар. Жұмыс істеп тұрған 2550 мешіт «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы» республикалық діни бірлестігінің меншігі болып табылады.

Халқымыздың бейбітшілікпен ізгілік құндылықтарын ұстануы, конфессиялар мен мәдениеттердің оң, яғни дұрыс диалогтары, дін саласындағы мемлекеттік тұрақты саясат, сондай-ақ қазақстандық қоғамның тұрақтылығын нығайту үшін түрлі дін өкілдерінің тамыры елдегі діни ахуалға дұрыс әсерін береді. Қазақстандықтар ел ішінде де ел сыртында да тұрақтылық пен келісімді сақтауда лидер, себебі адамдар Қазақстанның зайырлы демократиялық республика екенін түсінеді.

Жалпыұлттық бірлікті нығайтуда діннің маңызды рөл атқаратынын, түрлі діндер мен конфессиялардың бірге өмір сүре алатынын және өзара сыйластық пен түсіністікте үйлесімді дамып араласа өмір сүре алатынын әлемге анық танытып келеді. Қазақстан көпэтносты және көпконфессиялы тәуелсіз мемлекет ретінде мемлекеттік билік органдары мен діни бірлестіктер арасындағы өзара қарым-қатынастың өзіндік үлгісі мен тәртібін қалыптастыруда артта қалған емес. Дін атадан балаға беріледі. Әртүрлі дін өкілдері өз балаларын өз дініне баулып, үйретеді.

Сондықтан жастардың дінге деген көз қарасы мен түсінігі ата-анасына тікелей байланысты. Екінші туып өскен ортасы және үшінші сол дінге байланысты білімі. Мысалы бір дінді түсініп біліп алмай сол дінді түсінбей қате деп шығатындар болады. Немесе жат ағымның етегіне еріп опық жейді. Сондықтан діни білім жастардың осындай жайсыз орын алатын жайттардан қорғайтын қалқаны. Бала дінді ғибадатханадан, мектептен, үйден алуы қажет. Енді дамып келе жатқан жастар жат ағымның етегінде кетпеуі керек. Жат ағым деп отырғаным экстримизмге, терроризмге дәріптейтін дін атын жамылғандар. Біздің Қазақстанның тыныш болғаны экстримисті ағымдарға уақытында тосқауыл қойып, алдын алуда. Қазірде кезде оқушылар мен студенттерге түсіндірме жұмыстары жүргізіледі. Имамдармен кездесу болып көптен білгісі келген, түсінбеген сұрақтарыда жауап алады. Қазіргі жастардың көпшілігі сауатты, ақ пен қараны ең болмағанда 70% ажырата алады деп есептеймін. Өйткені қазір дамыған заман. Заманына қарай жастары демекші дінге байланысты кез келген ақпаратты ала алады.

Сонда да бағана айтылған пайыздың қалғаны бар емес пе? Басқа жастарымыздың ланкестікті дұрыс деп санап сол ағымдың етегінде кетпеуіне кім кепіл. Сондықтан діни білімді тоқтатпай анық әрі орынды беру керек.

Әлемде қаншама діндер бар. Дін үшін адамдар арасында кикілжің болмауы керек өйткені дін адамға ықпалды заттар қатарына жатады. Қандайда бір дінді екінші дін жанында ұлықтауға, дінді ашық төменсітуге, екі дінді бірбіріне қарсы қоюға болмайды. Себебі араздыққа жол беріліп кетуі мүмкін.

Қазақстан - зайырлы мемлекет! мемлекет пен дін өзінше бөлек өмір сүреді, мемлекет діннен ажыратылған. Мемлекеттің заң нормаларымен реттеледі де дін істеріне араласпайды. Ал діннің тіршілігі діни нормалармен реттелінеді, мемлекет жұмысына араласпайды. Адам, азамат қандай көзқарас, наным не сенім ұстанамын десе де өз еркі сондықтан дінге шектеу жоқ.

Конституцияда көрсетілген ар мен ұждан бостандығы талаптары адамды сеніміне және көзқарасына байланысты қудалауға тиым салады. Яғни, дін заңмен қорғалады. Бір адам дін жағынан болмын заң бұзушылыққа тап болса сотқа жүгіне алады. Алайда дін нормалары мен тәжірибесі азаматтық заң нормаларына қайшы келмеуі керек деген талап бар. Мысалы қазіргі

кезде өте өзекті мәселе мектеп оқушыларының хиджап киюі және оған наразылық туындауы міне осылар. Дін саясатпен шұғылданбауы тиіс деген талапта бар.

Себебі зайырлы мемлекет - азаматтардың дін ұстану еркіндігін береді. Және діни мекемелердің мемлекеттен бөлектігін көрсетеді. Дін мемлекеттік идеологияға ықпал ете алмауы қажет. Қазақстанда мемлекеттік немесе міндетті дін болмағандықтан және дін еркіндігі бар болғандықтан ешқандай дін не төмен не жоғаны емес. Бұл Қазақстанда кең таралған екі әлемдік дін - ислам мен православиелік діндерге бірдей қатысты. Діни негізде саяси партия құруға жол берілмейді. Себебі дінге саясатқа жолауға болмайды. Негізінен дін дегенде ізгілік, мейірімділік және бейбітшілік ойға келуі керек. Алайда қазір дін атын жамылып, бүкіл сенімді арқалап кететін және саясатқа араласқысы келетін бүкіл әлемді дін арқылы жұмса жұдырығында ашса алақанында ұстағысы келетіндер бар.

Бірақ бұл діннен бөлек адамдар олай жасамайды дегенге де келмейді. Себебі бұл табиғат. Кейбір адам өз дегендеріне жеткен сайын бақылаудан шығып кетеді. Оданда үлкенін алғысы, басқарғысы келеді. Ал дінге келетін болсам дін атын жамылып бұндай мақсатқа ойлағаннанда тез, жылдам аз күш жұмсап жетуге болады. Сондықтан дін атын жамылғандарға тосқауыл берік әрі мықты болу керек. Жастар барлығын түсіне отырып, ешқандай арбауға түспей елімізді дамытып мықты жігерлі болулары керек. Нағыз дінмен дін атын жамылғандарды қиналмай ажырата алуы керек.

Әдебиеттер:

1. Дін мәселелерін зерттеу орталығының мамандары – Д.Жақиянов, А.Арманқызы, Е.Қожанжаров – Деструктивті діни идеялардың ықпалынан қалай қорғануға болады.
2. Жастарды деструктивті діни ағымдардан сақтандырудың маңызы. Дінтанушы Исмаил Абулхайров
3. https://kk.wikipedia.org/wiki/%D2%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D2%9B%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D2%93%D1%8B_%D0%B4%D1%96%D0%BD
4. <https://www.muftyat.kz/kk/>

УДК: 284

ВЛИЯНИЕ РЕЛИГИОЗНЫХ ТЕЧЕНИЙ НА СОВРЕМЕННОЕ КАЗАХСТАНСКОЕ ОБЩЕСТВО

Тулепбергенова А.Р., Казахский университет Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана, Алматы Казахстан.

студент 1 курса специальности «Международные отношения»,

E-mail: isco201217@gmail.com

Научный руководитель – **Шотанова Г.А.**, к.и.н., ассоц. профессор

Аннотация. С момента провозглашения независимости Республика Казахстан закрепила себя как правовое, демократическое, светское, социально устремленное государство. За это время Республика Казахстан закрепила свой светский характер путем укрепления правовых основ. В то же время, актуальным на данный момент является изучение вопроса влияния различных религиозных течений на современное молодое казахстанское общество.

Ключевые слова. НРД, этнос, этнополитические конфликты, безопасность.

В современном мире каждая страна понимает светскость по-разному. Законодательную основу европейской политики в области свободы совести составляет статья 9 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод (1950 г.) [1]. В конвенции отражены два основных направления европейского регулирования в отношении прав свободы совести: защита свободы совести, обеспечение общественного согласия и толерантности о том, что каждый имеет право свободно придерживаться любой религии. В Европейском Союзе

представлены три мировых моделей взаимодействия государства и религиозных объединений: идентификационные, кооперационные и сепарационные.

Новые религиозные движения часто называют нетрадиционными или альтернативными религиями. На сегодняшний день остро стоит вопрос религии в Казахстане и на данный момент насчитывается около 1870 религиозных организаций, деятельность которых создает угрозу национальной безопасности и стабильности [1]. Отмечу, что в Казахстане признаны террористическими 13 организаций, одна признана экстремистской, их деятельность на территории республики запрещена. В частности, к таковым отнесены: «Аль-Каеда», «Исламская партия Восточного Туркестана», «Курдский народный конгресс», «Исламское движение Узбекистана», «Асбат-аль-Ансар», «Братья мусульмане», движение «Талибан», «Боз Гурд», «Жамаат моджахедов Центральной Азии», «Лашкар-и-Тайба», «Общество социальных реформ», «Организация освобождения.

Восточного Туркестана», «Аум Сенрике» и «Хизб-ут-Тахрир-аль-Ислами». К новым религиозным движениям (нетрадиционным религиям) обычно относят религии, возникшие сравнительно недавно (в XIX или XX вв.); не связанные четко с определенной этнической группой. Их вероучение, как правило, не имеет глубоких связей с историей и культурой государства или отдельных этносов.

Так же хочу отметить, что в Казахстане активно работают не только Восточные новые религиозные движения, но и Европейские, такие как: «Свидетелей Иеговы», «Благодать», «Агапе», «Новая жизнь» и др [2]. Часть их работает нелегально, можно назвать их «псевдо – религиозными организациями», но несмотря на это многие из них вполне легально занимаются пропагандой своей веры, что приводит к быстрому притоку людей в нетрадиционное для их вероисповедания, которые далеки от культуры, этноса и менталитета Казахстана.

Как представители новых религиозных движений привлекают к себе внимание и получают доверие? На мой взгляд, есть несколько факторов, которые способствуют привлечению большого количества людей, приведу 3 фактора:

- оказывают денежное вознаграждение новым членам религиозных групп. Особенно под этим воздействием оказываются наиболее уязвимая прослойка населения, которые испытывают финансовые затруднения;
- помогают с вопросами трудоустройства, что помогает представителям того или иного течения войти в достаточное доверие;
- так же могут оказывать некую «поддержку» в период эмоционального кризиса.

Согласно статистике, наиболее подвержены к влиянию нетрадиционных религиозных групп люди с низким образовательно-культурным уровнем и невысоким материальным положением.

Но самым жутким фактом является то, что влиянию новых религиозных течений подвержена социальная группа молодежи. В силу своей неопытности, незнания и нельзя исключить факт подросткового периода, когда подросток верит всему. Представители этих религиозных группировок зная то, что: у подростков неустойчивая психика, они эмоционально неустойчивые - пользуются их жизненными обстоятельствами (например, конфликты с родителями или со сверстниками и др.), также пользуются тем, что подростку бывает легче поделиться с кем-то совершенно чужим своими переживаниями.

Политизирование религии делает её идеологическим оружием экстремистских группировок. Учёные высказывают обоснованные опасения, что деструктивные религиозные факторы способны вовлечь в ряды таких формирований определённую часть молодёжи, поэтому они должны быть, безусловно, блокированы всеми доступными и законными средствами: государственными, политическими, идеологическими и воспитательными. Здесь очень важно, чтобы борьбу государства, его правоохранительных органов, дополнить широкой

просветительской работой в массах, особенно, в молодежной среде, более склонной, как показывает практика к крайним формам асоциального поведения.

А для расширения своей организации они пополняют ряды своих последователей на обещании «духовного исцеления» и обретения «новых братьев и сестер». Как мы знаем из СМИ учёные отмечают, что появившиеся в Казахстане НРД, чаще всего имеют неясную историю происхождения [2], общественности мало известны их успехи и неудачи в предыдущей деятельности, их взаимоотношений с правом, источники их финансирования, их истинные цели появления.

Некоторые нетрадиционные религии называют деструктивными [3] культами. Деструктивными мы называем не все новые религиозные течения, а лишь те, которые представляют опасность для общества, наносят ущерб здоровью, психическому и материальному благополучию своих последователей.

Исходя из этого, можно прийти к выводу, что религиозные движения вызывают конфликты не только между их представителями и родными пострадавших, это может перерасти в этноконфессиональный конфликт.

Этнорелигиозный конфликт или Этноконфессиональный конфликт [4] – одна из форм этнических конфликтов, в которых религиозное различие усугубляет этническое. Особо выраженные формы проявляют в регионах, населенных народами, сложившимися в разных цивилизациях (Кавказ, Балканы). Яркими примерами этноконфессиональных конфликтов являются конфликты в Чечне и в Нагорном Карабахе.

Этнические и конфессиональные конфликты на Востоке объясняются социально-экономическими, культурно-цивилизационными и историческими факторами. Именно политика европейских колонизаторов, которые в целях укрепления своего положения проводили традиционный курс «разделяй и властвуй», предоставляли привилегии то одним этноконфессиональным группам, то другим, противопоставляя их друг другу, вела к резкому росту напряженности. Нередко меньшинства занимали более привилегированное положение в государственном аппарате и экономике, что вызывало недовольство большинства населения.

Религиозные конфликты являются многосложной формой, так как в одном государстве существует не одна религия. Сложность заключается в том, что пришедшие из других стран миссионеры со своими понятиями о религии и о ее смысле, толкуют несколько иначе чем, народ к которому они приехали и воспринимают религию иначе. Представители религиозных группировок активно распространяя свою идеологию и толк религии, могут столкнуться с несогласными оппозиционерами, что может перерасти в этноконфессиональный конфликт [5]. Но, религия сегодня в этнополитическом конфликте не является конфликтным фактором, больше она играет роль как инструментальная. Она широко используется различными политическими силами для обоснования территориальных или иных претензий, для оправдания и подкрепления используемых насильственных методов. Именно политизация религии в конфликтном виде может представлять дополнительную угрозу стабильности или затруднять поиски политических решений.

Любое государство обязано защищать своих граждан от разного рода религиозного течения, которые далеко небезопасны. Эти иностранные религиозные сообщества абсолютно бесполезные для общества, которые в буквальном смысле крадут людские ресурсы, а потому представляющие большую угрозу национальной безопасности. Потому как у каждого народа есть свои обычаи, свой менталитет, исходя из которого и строится любое государство.

Как говорилось выше, представители новых религиозных течений больше акцентируют свое внимание на молодежи, так как сбить их с толку и внедрить в их сознание пропаганду – на много легче нежели взрослым. На мой взгляд это является одной из основных проблем в Казахстане и ее молодежи. Молодежь – это будущее государства, нельзя допускать изменения

сознания и культуры подрастающего поколения. Нужно всеми силами предотвращать влияния НДР на молодежь.

Для предотвращения нужно выполнять двух сторонние действия, например, предотвращать появление новых религиозных движений в стране, не допускать притока радикально настроенных граждан из других стран.

Так как это касается молодежи то нужно акцентировать внимание на подростках тоже: проводить профилактические беседы на тему НДР в школах, объяснить примерные причины их появления, цель и каковы будут последствия если поддаться их учениям.

Также, нельзя забывать про студентов, проводить с ними собрания и дискуссии на тему НДР и их влияние, опасность которой подвергается наша страна. Обсудить идеи как бороться размножением НДР.

Выполняя только одну функцию, я думаю, результата будет несущественный. Я считаю, что только после этих двух действий можно сократить появление НДР и предотвратить их деятельность в нашей стране.

Литература:

1. Шалабаев К.К. Преемственность религии и традиции в светском государстве. // [Электронный ресурс] <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/.pdf>
2. Место и роль новых религиозных конфессий в культурной и духовной жизни Казахстана. [Электронный ресурс] https://vuzlit.ru. mesto_rol_novyh_religioznyh_konfessiy_kulturnoy_duhovnoy_zhizni_kazahstana
3. Взаимодействие религий в Республике Казахстан. Научно-исследовательский отчет. Центр Гуманитарных исследований. Национальная Комиссия Республики Казахстан по делам ЮНЕСКО. – Алматы, 2006, с.116.
4. Этноконфессиональные конфликты. [Электронный ресурс] https://studref.com/611154/politologiya/etnokonfessionalnye_konflikty.
5. Бурова Е. Е, Косиченко А.Г Проблемные контексты функционирования государственно-конфессиональных отношений в Казахстане. – Алматы, 2013 с. 37, 39,77. [Электронный ресурс] <http://mmkaz.narod.ru/conflicts/lectures/106.htm>

СОДЕРЖАНИЕ

Кунанбаева С.С., Ректор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор. Приветственное слово	3
---	---

Секция 1

КАЗАХСТАН В НОВОЙ ГЛОБАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ: РОСТ, РЕФОРМЫ, РАЗВИТИЕ

(К 30-ЛЕТИЮ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН)

Ермек Е. Тәуелсіздік - ел тұғыры	4-9
Ахат Н. Қ. Тәуелсіздікке 30 жыл: Спорттағы жетістіктер	9-13
Бекежанова А.Т. Аңсаған тәуелсіздік	14-17
Курмашева А.Б. Тәуелсіздікке 30 жыл	17-19
Нурмуратулы М. Молодёжная политика Республики Казахстан	20-22
Зарлыкан А. Қазіргі жаңа жаһандық ахуалда Қазақстанның даму реформалары	22-25
Аманжолова А. ХХІ ғасырдың өркениетті адамы	26-31
Сағатмомын М. Қазақ философиясындағы еркіндік мәселесі	31-32

Секция 2

ОСНОВАТЕЛЬ НЕЗАВИСИМОГО ГОСУДАРСТВА - НАЗАРБАЕВ Н.А.

Копбаев И, Сабит Б. Тәуелсіз Қазақстанның сыртқы саясатын қалыптастырудағы Н.Ә.Назарбаев рөлі	33-35
Атем М., Назарбаев Н.А. - Основатель Казахстана	35-37
Айдынкызы А., Төлеген Ә. Тәуелсіздік және елбасы Н.Ә. Назарбаев	38-40
Болатова Э. Қазақтың кемеңгер ұлы – Н.Ә.Назарбаев	41-43

Секция 3

КАЗУМО И МЯ - 80 ЛЕТ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Сулейменова М. Абылай хан: Көшбасшы және дипломат	44-45
---	-------

Секция 4

ЭТНОПОЛИТИКА КАЗАХСТАНА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ АССАМБЛЕЯ НАРОДА КАЗАХСТАНА

Серикболова А. Этносаралық қатынастарды реттеуші институт – Қазақстан халқы Ассамблеясы	46-48
Үмітқалиева А.А., Жахия А.С. Қазақстан халқы Ассамблеясы – татулық пен достық кепілі	48-51
Қадырқұлова С. Inter-ethnic and interconfessional agreement in Kazakhstan	51-53
Тулен Д. Ұлтаралық келісім Қазақстан Республикасының өркендеуінің негізі	53-56
Нашенова А.Е. Development and implementation of Kazakhstan's ethnopolicies at the present stage	56-59

Секция 5

НОВЫЕ РЕЛИГИОЗНЫЕ ДВИЖЕНИЯ И БЕЗОПАСНОСТЬ КАЗАХСТАНА: ВЗГЛЯД МОЛОДЕЖИ

Байдарбекова Е. Наши духовные ценности: Поколение Z	60-63
Аймуратова А.Ш. Теріс діни ағымдардың әдістерінің ерекшеліктері	64-65
Түлен Д.С. Қазақстан жастарының діни бағыт-бағдары	65-67
Тулепбергенова А.Р. Влияние религиозных течений на современное Казахское общество	67-70

Директор издательства
Есенгалиева Б.А.

Компьютерная верстка
Ахметова Р.С.

Подписано в печать 21.12.2021.
Формат 60х84 $\frac{1}{8}$, Объем 9,0 п.л.
Печать офсетная. Бумага офсетная.
Заказ № 3050. Тираж 100 экз.

Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 21-19
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru